

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

На правах рукопису

Шпак Олена Владиславівна

УДК 811.111'42

**РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КАТЕГОРІЇ *КОНТАКТ*
У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ**

Спеціальність: 10.02.04 – германські мови

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
доктор філологічних наук, професор
Самохіна Вікторія Опанасівна

Харків – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КАТЕГОРІЇ <i>КОНТАКТ</i>	 15
1.1. Контакт як функціонально-комунікативний феномен дискурсу	15
1.1.1. Диференціація дискурсів за сферами реалізації контакту.....	19
1.1.1.1. Норми контакту в інституційному дискурсі	21
1.1.1.2. Специфіка контакту у неінституційному дискурсі	23
1.1.2. Ситуації соціального контакту	25
1.1.3. Суб'єкти дискурсу як учасники комунікативного контакту	28
1.1.4. Стратегічні чинники контакту	31
1.2. Комунікативні категорії дискурсу.....	35
1.3. Комунікативна категорія КОНТАКТ	38
1.3.1. Контакт як об'єкт дискурсивних студій	39
1.3.2. Поняття «контакт» як основа комунікативної категорії КОНТАКТ	43
1.4. Унісонний та дисонансний КОНТАКТ.....	49
1.5. Функції фатичної та інформативної складових у фазах КОНТАКТУ	57
Висновки до розділу 1	61
 РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КАТЕГОРІЇ <i>КОНТАКТ</i> У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	 65
2.1. Виявлення дискурсотворчої природи комунікативної категорії КОНТАКТ	65
2.2. Ідентифікація ситуацій та фаз контакту	70
2.3. Вивчення функцій засобів контакту.....	74
2.4. Виокремлення унісонного та дисонансного контакту	78

2.5. Встановлення особливостей реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ у дискурсах, об'єднаних ідеями БОРОТЬБИ та ПРАГНЕННЯ ДО ЗЛАГОДИ.....	83
Висновки до розділу 2	85

РОЗДІЛ 3. КОМУНІКАТИВНА КАТЕГОРІЯ *КОНТАКТ* В АНГЛОМОВНИХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ДИСКУРСАХ.....

3.1. Функціонально-комунікативні особливості вираження комунікативної категорії КОНТАКТ в англomовному ДІЛОВОМУ дискурсі	89
3.1.1. Функції фатичної та інформативної складових у реалізації контакту у діловому дискурсі.....	90
3.1.2. Унісонний контакт у діловому дискурсі	101
3.1.3. Дисонансний контакт у діловому дискурсі.....	105
3.2. Функціонально-комунікативні особливості вираження комунікативної категорії КОНТАКТ в англomовному ПОЛІТИЧНОМУ дискурсі	112
3.2.1. Функції фатичної та інформативної складових в реалізації контакту у політичному дискурсі	113
3.2.2. Унісонний контакт у політичному дискурсі.....	120
3.2.3. Дисонансний контакт у політичному дискурсі	123
3.3. Функціонально-комунікативні особливості вираження комунікативної категорії КОНТАКТ в англomовному ВІЙСЬКОВОМУ дискурсі.....	130
3.3.1. Функції фатичної та інформативної складових в реалізації контакту у військовому дискурсі	131
3.3.2. Унісонний контакт у військовому дискурсі.....	139
3.3.3. Дисонансний контакт у військовому дискурсі	144
Висновки до розділу 3	146

РОЗДІЛ 4. КОМУНІКАТИВНА КАТЕГОРІЯ <i>КОНТАКТ</i> В АНГЛОМОВНОМУ НЕІНСТИТУЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ	150
4.1. Функціонально-комунікативні особливості вираження комунікативної категорії КОНТАКТ в англomовному НЕІНСТИТУЦІЙНОМУ дискурсі ..	150
4.2.1. Функції фатичної та інформативної складових у реалізації контакту в неінституційному дискурсі.....	151
4.2.2. Унісонний контакт у неінституційному дискурсі	159
4.2.3. Дисонансний контакт у неінституційному дискурсі	165
Висновки до розділу 4	173
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	176
СПИСОК НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	182
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	222
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	224
ДОДАТКИ.....	226

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АІД – англомовний інституційний дискурс

АНД – англомовний неінституційний дискурс

ВД – військовий дискурс

ДД – діловий дискурс

ІД – інституційний дискурс

ККК – комунікативна категорія КОНТАКТ

НВК – невербальні компоненти комунікації

НД – неінституційний дискурс

ПД – політичний дискурс

ВСТУП

Феномен контакту набуває осмислення як комунікативна категорія, що реалізується у дискурсивній взаємодії адресанта і адресата з урахуванням їх соціальних ролей, взаємних відносин та стану, зумовленого ситуативними факторами спілкування.

Усебічний розгляд комунікативної категорії КОНТАКТ стає можливим завдяки:

- функціонально-комунікативному напрямку лінгвістики та дискурсології, що вивчає вплив комунікативної поведінки мовців на реалізацію дискурсу (Т.А. ван Дейк [72, 324, 325], С.Н. Денисенко [76], В.В. Козловський [127, 128], А.Е. Левицький [157], А.П. Мартинюк [167, 168], Л.С. Піхтовнікова [197], А.М. Приходько [206], В.О. Самохіна [218-222], О.О. Селіванова [225, 226], Е.В. Сидоров [231], М. Стабс [367], Ю.С. Степанов [239], І.П. Сусов [245], Д. Таннен [368, 369], І.С. Шевченко [286-288], Д. Шиффрин [362, 363]);
- роботам, що розглядають категорії, зокрема, комунікативні й дискурсивні ([Л.Р. Безугла [23], Є.П. Захарова [95], Н.О. Карабань [106, 107], В.І. Карасик [108-112], О.О. Кобрин [123], А.В. Кравченко [138], Дж. Лакофф [153], Т.В. Ларіна [154, 155], Е. Рош [352], Й.А. Стернін [240-244], Ю.Ю. Шамаєва [278], М.В. Шаманова [279, 280], Т.А. Шаповалова [281]);
- дослідженням контакту як фатичної функції, що маніфестується у зв'язку між адресантом і адресатом (Ю.О. Егорова [86], Ю.Я. Заза [92], Г.В. Карпук [115], Б. Маліновський [347], І.С. Масленніков [169], Ю.В. Матюхіна [171, 172], І.І. Токарева [255], Н.І. Формановська [364-366], Р. Якобсон [307, 308]);

- розвідкам з теорії дискурсу, де засоби контактовстановлення та контакторозмикання вивчені у рамках аналізу стратегій управління дискурсом (О.С. Іссерс [101], І.Є. Фролова [267, 268], Р. Водак [374-376]);
- прагмалінгвістичному напрямку дискурсології, де одиниці встановлення та розмикання контакту схарактеризовано в термінах метакомунікації та просліджено їхнє діахронічне змінювання (Л.П. Алексєєнко [2], В.З. Дем'янков [75], В.І. Карабан [105], Ю.В. Матюхіна [171], Г.Г. Почепцов [201-204], Т.Д. Чхетіані [246]), встановлена їхня стереотипність [К.В. Бобирева [35], Ю.В. Косенко [135], М. М. Полюжин [198,199], Т.П. Третьякова [257], В.Н. Шаронов [282]) як складових мовленнєвого етикету (Г.Є Крейдлін [143], С.І. Криворучко [144], Н.І. Формановська [364-366], І.О. Шаронов [283]);
- лінгвістичним працям у руслі конверсаційного аналізу, де ініціальні та завершальні висловлювання вивчено в термінах композиційної будови діалогічного тексту (Г. Сакс [355-357]; Е. Щеглофф [359-361], А. Цуї [371]), й розглянуто як складові структури діалогу (І.Н. Борисова [39], О.А. Земська [97], М.В. Китайгородська, Н.Н. Розанова [120]);
- роботам, що вивчають вербальну та невербальну комунікацію, де вивчено особливості в наборі кінесичних, проксемічних та просодичних компонентів комунікації на стадіях встановлення та розмикання мовленнєвого контакту (В.В. Богданов [36], С.А. Віротченко [52], І.Н. Горелов [66], О.В. Жаровська [83], В.П. Москвін [181], Л.В. Солощук [235, 236], Л.Л. Федорова [260], М. Кнапп [343]);
- лінгвокультурологічному аналізу, де виявлено національну специфіку спілкування (А. Вежбицька [373], С. Годдард [333], І.А. Голубовська [64], Д.Б. Гудков [71], Дж. Гумперц [337], Р. Дженней [341], П.М. Донець [80, 81], В.І. Карасик [110], В.В. Кочетков [137], В.В. Красних [141,142], Т.В. Ларіна [154, 155], О.А. Леонтович [160], В.А. Маслова [170], Г.Г. Слишкін [234], І.І. Токарева [255]).

Разом з тим, феномен контакту як складне, національно-специфічне, діяльнісне явище ще не набув всебічного аналізу. Низка питань, яку було висунуто Г.Г. Почепцовим у статті «Фатична комунікація» (1981р.), потребує наукового розгляду. Ці проблеми стосуються взаємодії комунікативного та метакомунікативного планів висловлення; факторів, які визначають необхідність уживання метакомунікативних показників; спільних і відмінних рис, що перебувають в основі метакомунікативних показників; інвентаря цих показників; виявлення етно- та лінгвоспецифічних особливостей контакту.

Актуальність роботи зумовлено необхідністю *комплексного* опису процесу комунікативного контакту як фатично-інформативної єдності його фаз на основі ситуативних факторів і комунікативних стратегій учасників комунікації, що обумовлюють функціонування вербальних й невербальних засобів контакту в якості контактовстановлюючих, контактопідтримуючих і контакторозмикаючих у різних типах дискурсу. Лінгвістичні розвідки ставлять у центр уваги основний суб'єкт комунікації – *Homo Contactum* – людину, що контактує, а категорії мають антропоцентричні властивості – такі, як цілі і функції, тому звернення до вивчення комунікативної категорії КОНТАКТ з позицій *функціонально-комунікативного підходу* та з точки зору *дискурсології* вбачається актуальним.

Зв'язок із науковими темами. Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, що проводяться на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах наукових тем “Когнітивно-дискурсивні дослідження мови як регулятора соціальної поведінки” (номер державної реєстрації 0111U010009), “Когнітивно-дискурсивні дослідження мови та перекладу” (номер державної реєстрації 0114U004320), «Когнітивні та комунікативні проблеми дискурсу та навчання іноземним мовам» (номер державної реєстрації 0106U002233).

Метою дисертаційної роботи є виявлення способів та засобів реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ в англомовному дискурсі.

Завданнями роботи є:

- 1) визначити теоретико-методологічне підґрунтя комунікативної категорії КОНТАКТ як гіпердискурсивної, культурно-специфічної категорії;
- 2) уточнити поняття «контакт» як таке, що засновано на уявленні англомовних комунікантів про комунікативний контакт;
- 3) встановити спільні й відмінні риси контакту в інституційному і в неінституційному дискурсах;
- 4) виявити питому вагу фатичної й інформативної складових у фазах контакту в ординарних, неординарних і екстраординарних ситуаціях, які обумовлюють співвідношення фатичності та інформативності контакту;
- 5) розкрити сутність унісонного і дисонансного контактів як способів знакової координації комунікативної діяльності;
- 6) дослідити варіативність вербальних і невербальних засобів контактовстановлення, контактопідтримання та контакторозмикання в різних типах дискурсу.

Об'єктом дослідження є комунікативна категорія КОНТАКТ, а **предметом** – способи і засоби реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ у різних типах ситуацій англомовного інституційного та неінституційного дискурсів.

Матеріалом дослідження слугували 4557 комунікативних фрагментів реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ, виокремлених методом суцільної вибірки з 11 англомовних прозових творів XX–XXI ст., що становить 4826 сторінок друкованих текстів, а також скриптів й субтитрів до 14 художніх фільмів.

Інтегративний характер дослідження зумовлено використанням низки взаємодіючих **методів**: *функціонально-комунікативного методу* для вивчення функцій засобів встановлення, підтримання та розмикання контакту; *методу дискурсивного аналізу* для виявлення цілей суб'єктів

дискурсу в їх рольових конфігураціях; *методу контекстуально-інтерпретаційного аналізу* для дослідження фаз контакту й спостереження руху мовлення від фатички до інформатики, і навпаки; *інтеракційного методу* для виявлення унісонного і дисонансного типів контакту на основі реалізації комунікантами стратегій гармонізації та дисгармонізації; *аналізу словникових дефініцій* для визначення характерних ознак поняття «контакт»; *елементів кількісного і порівняльного аналізу* для підтвердження результатів дослідження й надання висновків. *Етнолінгвістичний метод* уможливив виявлення своєрідності комунікативної категорії КОНТАКТ в англomовному комунікативному просторі.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що *вперше*, застосовуючи поняттєвий апарат функціонально-комунікативної лінгвістики, визначено комунікативну категорію КОНТАКТ як гіпердискурсивну, культурно-специфічну категорію; виокремлено фази контакту в діловому, політичному і військовому типах англomовного інституційного дискурсу, об'єднаних ідеєю боротьби, та в неінституційному дискурсі, що ґрунтується на ідеї прагнення до злагоди; здійснено комплексний аналіз способів і засобів реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ в ординарних, неординарних і екстраординарних ситуаціях; вивчено функції, які виконують засоби контакту під час контактовстановлення, контактопідтримання та контакторозмикання; встановлено співвідношення фатичної й інформативної складових у фазах контакту; розкрито сутність унісонного та дисонансного контакту; уточнено лінгвокультурну специфіку вербальних і невербальних одиниць контакту в різних типах сучасного англomовного дискурсу.

Наукова новизна одержаних результатів може бути узагальнена у **положеннях, що виносяться на захист**:

1. Комунікативна категорія КОНТАКТ є гіпердискурсивною, культурно-специфічною категорією, що регулює взаємодію комунікантів у фазах контактовстановлення, контактопідтримання і контакторозмикання, та визначається: а) двошаровістю (актуалізує фатичність та інформативність)

і б) двополярністю (характеризується комунікативним унісоном «плюс-полярність» й комунікативним дисонансом «мінус-полярність»).

1.1. Основу комунікативної категорії КОНТАКТ складає поняття «контакт», яке наявне у свідомості англомовних комунікантів у вигляді комунікативної події спілкування суб'єктів комунікації з метою фатичного та інформативного обміну.

1.2. Контакт є фрагментом комунікативного процесу й способом спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів у ситуаціях дискурсу, які відрізняються конфігураціями ролей комунікантів та їх настановами на гармонізацію або дисгармонізацію стосунків.

2. Повноцінний спосіб контактування маніфестує собою переростання фатичності у фазі контактовстановлення в інформативність, яка є об'єктивацією теми спілкування у фазі контактопідтримання. Розмикання контакту являє собою повернення до фатичності, адже тему спілкування вичерпано або її обговорення припинено.

2.1. Співвідношення фатичної й інформативної складових у реалізаціях контакту в інституційному і неінституційному дискурсах зумовлено характером (фатичним або інформативним) функцій, які виконують засоби контакту в цих дискурсах.

2.2. Межі фатичності й інформативності у фазах контакту корегуються комунікативними цілями учасників спілкування і типом ситуацій у дискурсах: ординарних (унормоване повсякденне спілкування), неординарних (спілкування у нестандартних ситуаціях, що виходять за рамки повсякденної практики) та екстраординарних (спілкування в екстремальних умовах, що погрожують життю людини). Наростання інформативності від мінімуму до максимуму відбувається під час ускладнення умов спілкування.

3. Унісонний контакт як обов'язкова умова розвитку дискурсу становить гармонійний спосіб спілкування мовців заради безконфліктної, кооперативної й узгодженої взаємодії. Дисонансний спосіб контактування – це комунікативний збій у спілкуванні, який у силу ситуативних чинників або

індивідуально-психологічних установок суб'єктів дискурсу на дисгармонізацію відносин проявляється в опозитивній формі мовленнєвої поведінки та може призводити до розладу у спілкуванні.

4. Комунікативна категорія КОНТАКТ, яку вивчено у різних сферах життя, виокремлених за принципом спільного і контрастного (боротьба в діловому, політичному і військовому типах інституційного дискурсу та прагнення до злагоди в неінституційному побутовому дискурсі), являє собою сукупність установок і правил мовленнєвої поведінки комунікантів у статусних чи особистісних відносинах та демонструє специфіку мовленнєвих і невербальних засобів вираження:

а) специфічність контакту в діловому дискурсі – у зосередженні на практичному результаті в роботі. Мовною специфікою є спеціальна ділова лексика та формули-фразеошаблони, імперативні висловлення, еліптичні речення, вигуки;

б) контакт у політичному дискурсі характеризується ритуалізованістю, пошуком консенсусу або конфліктністю. Особливим є уживання лексичних індикаторів вираження консенсусу, номінативних речень-обіцянок; для дисонансного контакту типовим є обсценна лексика, пейоративи, невербальні компоненти комунікації;

в) реалізація комунікативної категорії КОНТАКТ у військовому дискурсі визначається статусною орієнтованістю і ритуалізованістю, що об'єктивується етикетними військовими формулами, наказами, рапортами та невербальними компонентами комунікації у вигляді салютування, рухів з рушницею тощо;

г) комунікативна категорія КОНТАКТ у неінституційному дискурсі характеризується емоційністю, творчим вибором розмовних висловлень і фразеологізованих одиниць, жартівливих форм привітання й прощання, невербальних компонентів комунікації як індикаторів експресивності.

Теоретична значущість роботи полягає у виокремленні комунікативної категорії КОНТАКТ, комплексному вивченні й виявленні

особливостей її реалізації у різних ситуаціях сучасного англомовного інституційного й неінституційного дискурсів, що є внеском у функціонально-комунікативну лінгвістику та дискурсологію, зокрема, у її комунікативний напрям, соціолінгвістику та лінгвокультурологію. Результати дослідження поглиблюють розуміння комунікативної категорії, висвітлюють соціоінтерактивну природу контакту і сприяють розширенню знань про специфіку спілкування англомовних комунікантів.

Практична цінність роботи зумовлюється можливістю використання її матеріалів і результатів у лекційних курсах зі стилістики англійської мови (розділи «Стилістика тексту», «Функціональні стилі»), лінгвокраїнознавства (розділ «Велика Британія та США: країни та люди»), теоретичної граматики (розділ «Прагматика речення»), загального мовознавства (розділи «Мова і суспільство», «Мова і мислення»), у спецкурсах: «Типологія дискурсу», «Невербальна комунікація» і «Міжкультурна комунікація», а також у написанні дисертаційних, магістерських й курсових робіт та при укладанні навчальних посібників і підручників.

Апробація роботи та публікації. Основні положення дисертації пройшли апробацію на засіданнях кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2011-2015), а також на конференціях: IV Міжнародному науковому форумі «Сучасна англістика: Традиції. Сьогодення. Перспективи» (Харків, 2011), IV Міжнародному Кримському лінгвістичному конгресі «Язык и мир» (Ялта, 2012), VII Міжнародній заочній науково-практичній конференції «Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствovedения и культурологии» (Москва, 2012), II Міжнародній конференції «Сучасні підходи до навчання іноземної мови: шляхи інтеграції школи та ВНЗ» (Харків, 2012), VI Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми германської філології» (Чернівці, 2012), V Міжнародному науковому форумі «Сучасна англістика і романістика: перший рубіж нового тисячоліття» (Харків, 2013),

XIV науковій конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2015).

Публікації. Зміст дисертації повністю відображено у 12 публікаціях автора, включаючи розділ колективної монографії, шість наукових статей, чотири з яких опубліковано у фахових виданнях України (одна – у співавторстві, особистий внесок дисертанта: збір емпіричного матеріалу), одна – у закордонному науковому виданні, а також тези доповідей на 5 наукових конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, додатків, які вміщують 6 таблиць і 3 діаграми, списку використаної літератури, списку довідкової літератури, списку джерел ілюстративного матеріалу. Загальний обсяг дисертації – 238 сторінок з додатками, обсяг основного тексту – 182 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КАТЕГОРІЇ КОНТАКТ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

1.1. Контакт як функціонально-комунікативний феномен дискурсу

Очевидною тенденцією у розвитку сучасного мовознавства є переміщення центру тяжіння з опису структурних мовних одиниць у площину аналізу їх функціонування. Людина встановлює контакт з іншою людиною завдяки своїй комунікативній діяльності в соціокультурній практиці. Тому в центрі уваги сучасних лінгвістичних студій перебувають одиниці, які, інтегруючи в собі певні мовні елементи, забезпечують спілкування між людьми, що сприяє взаєморозумінню, зближенню, **контакту** (виділено – нами. – О.Ш.) [12, с. 4; 218, с. 7].

Якщо комунікація (*communication*) трактується широко, позначаючи засоби зв'язку будь-яких об'єктів матеріального та духовного світу, передавання інформації з метою впливу на соціальні процеси [229, с. 14], то спілкування (*communication*) – це багатоплановий процес встановлення та розвитку цілеспрямованих контактів між людьми за допомогою мови [266, с. 3], «спільна діяльність комунікантів, в процесі якої вони взаємно регулюють дію, управляють мисленнєвими процесами, корегують уявлення та переконання партнера по комунікації» [102, с. 33]. Контакт (*contact*) – «реалізація комунікативного імпульсу як наміру вступити у спілкування» [49, с. 94-95], це – фрагмент комунікативного процесу, обмежений початком і кінцем вербальної взаємодії двох або більше комунікантів на перетині часу й місця (у певний час, у певному місці), у процесі якого вони організують обмін комунікативними діями, спрямований на досягнення комунікативної мети, який зазвичай відбувається згідно з принципами та правилами комунікативного кодексу певної лінгвокультури [229, с. 17]. Тож контакт як окрема комунікативна подія та спосіб спілкування, що характеризується

доцільною конкретикою вербальних і невербальних висловлень у конкретній ситуації, знаходиться з комунікацією й спілкуванням у гіперо-гіпонімічних відношеннях (*“Communication is love. ... Conversation as philosophy is a prelude to the union of souls”* [358, с. 93-102]).

Вивчення засобів контакту у фазах встановлення, підтримання та розмикання [201, с. 52-59] у різних типах дискурсу набуває особливої актуальності. Роботу виконано у річищі функціонально-комунікативної лінгвістики та дискурсології, які спрямовують на пошук нових ракурсів вивчення «тріади: мови, культури та людської особистості» [29, с. 45]. Аналіз дискурсивно-релевантних та культуро-специфічних лінгвальних одиниць, що виступають засобами контакту, сприятиме розширенню наукових знань про механізми спілкування у різних типах дискурсу.

В. О. Самохіна так пояснює сутність функціонально-комунікативного підходу до вивчення мовленнєвих явищ: «функціональний» означає націлений на використання мови у процесі комунікації, спрямований на забезпечення ефективності спілкування, такий, що реалізує певні функції мовних одиниць у взаємодії з ситуативним контекстом, виявляє призначення, роль, мету мовної одиниці в спілкуванні; «комунікативний» передбачає спілкування, передачу інформації, інформування, його основні функції – фатична, **контактовстановлююча** (виділено нами. – О.Ш.), регулятивна, що забезпечують розуміння та інтерпретацію сказаного, а, отже, обмін інформацією, тобто підкреслюється діяльнісний характер явища [218, с. 15].

Об'єктом дискурсології виступають різні дискурсивні практики мови, а предметом – організація дискурсу [9; 27; 30; 31; 78; 79; 103; 110; 112; 117; 140; 146; 164; 166; 167; 168; 179; 180; 197; 226; 246; 273; 274; 314; 322; 329; 349; 367; 369 та ін.]. Мова розглядається як феномен одночасно дискурсивний, комунікативний і соціальний. Діяльнісно-когнітивні умови забезпечують саму можливість мови та комунікативну взаємодію людей [192, с. 53-56]: мовлення поєднує у собі і функції спілкування, і функції мислення [58, с. 3]. Екстраполяція функціонально-комунікативного підходу на аналіз

контакту в дискурсі, тобто вивчення функціонування контактних засобів у комунікації з урахуванням дискурсивних чинників, робить дослідження актуальним. *Дискурс* є ситуативно-обумовленою інтерсуб'єктивною мисленнєво-комунікативною діяльністю, сукупністю процесу й результату, що включає лінгвальний і позалінгвальний аспекти [287, с. 17], та спрямована на взаємну орієнтацію у життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості [168, с. 11]. Тематичний зміст, стиль й композиційна побудова висловлень дискурсу пов'язана зі специфікою сфери спілкування мовців [18, с. 428]. Є.В. Сидоров підкреслює інтерактивність як координаційно-діяльнісну природу дискурсу: ціль у дискурсі передбачає контроль за мовленнєвою діяльністю, неконтрольованість призводить до його порушення [231, с. 218-219]. Таким чином, протікання комунікації неможливо без наявності елементарних компонентів: адресанта, адресата, контекста та **контакту** (виділено мною. – О.Ш.) як використання вербальних та невербальних компонентів комунікації для початку, підтримання та закінчення спілкування [308, с. 313-330].

У визначенні феномену дискурсу В.І. Карасик робить акцент на **встановленні та підтриманні контакту** (виділено нами. – О.Ш.), на емоційному та інформативному обміні, впливі учасників спілкування один на одного, переплетінні комунікативних стратегій, що моментально змінюються, на їх вербальних і невербальних утіленнях у практиці спілкування [112, с. 5]. Ідея фазовості дискурсу висловлюється М.Л. Макаровим: «Дискурс є закономірно лінійним, у нього завжди є початок, продовження і кінець, логічний або не дуже» [164, с. 141].

Дискурс є дискретним у сенсі членування, його найбільша одиниця – комунікативна подія, яка знаходиться з дискурсом в інклюзивних відношеннях [289; 290]. Такою комунікативною подією, на нашу думку, є контакт у фазах його встановлення, підтримання та розмикання. Зміна фаз контакту, чередування послідовних етапів процесу спілкування, передбачена дискурсом. Кожна фаза співвідноситься зі зміною знань комунікантів про

конкретні властивості й характеристики об'єктів та ситуацій, що розглядаються, тому психологічний стан комунікантів у процесі комунікативного контакту послідовно змінюється і залежить від комунікативної стратегії, яку мовці обирають під час спілкування.

Кожна з фаз контакту має певне значення та свої особливості. Приміром, «початок дискурсу, коли мовцю доводиться вирішувати споконвічне питання: «З чого почати?», зумовлює тематичну, або інтенціональну, спрямованість на предметну сферу, визначає тональність спілкування, стимулює інференційне прогнозування в заданому їм напрямку, активує відповідні настанови, очікування слухачів щодо теми дискурсу і його продовження» [164, с. 141], тобто активізує контакт. Фаза встановлення контакту в одному типі дискурсу відрізняється від іншого [215], оскільки демонструє характерний арсенал засобів контактовстановлення. Не тільки зміст першого висловлення, але й спосіб його актуалізації виконують функцію контекстуалізації, що, на думку В.О. Самохіної, стосується стилю, мовного коду [219, с. 23- 24]. Формальне звертання, наприклад, викликає певні очікування, налаштовує на офіційний стиль спілкування, відмінний від ситуації, в якій цілком природно було б фамільярне привітання. Логічність мовлення у дискурсі забезпечуються ціллю спілкування. Саме тому, дискурс – це не абстракція, а реальне функціонально-комунікативне утворення [там само].

Функціонально-комунікативний напрямок вивчення дискурсивного процесу висвітлює аспект відношення знаків до їх користувачів, зводить у єдину картину породження тексту адресантом і сприйняття його адресатом у різних ситуаціях, що підвищує інтерес до мовної особистості, «яка стоїть за текстом» [113, с. 15], та проливає світло на центральне питання сучасної лінгвістики – проблему ефективності мовного спілкування у різних типах дискурсу.

Іншою відмінною рисою дискурсу, безпосередньо пов'язаною з адресатністю, є його діалогічність: «Дискурс є функціонально-діалогічним

за своєю природою», вказує В. І. Карасик [110, с. 228]. Це складний мовленнєвий твір, що віддзеркалює комунікативну подію усного, **контактного** (виділено нами. – О.Ш.), безпосереднього спілкування, у якому партнери вербально, а також невербально, шляхом обміну репліками та зміни комунікативних ролей у конкретній ситуації за допомогою певних стратегій і тактик прагнуть досягнення бажаних результатів [117, с. 10; 263, с. 158-159; 339, с. 299-345]: *“embedding – is a part of our linguistic ability to speak of events at any remove in time and space from the situated present”* [335, с. 3].

Окрім лінгвістичного, існує ще декілька підходів до вивчення дискурсу, які дозволяють висвітлити характерні особливості контакту в різних типах та ситуаціях англомовного інституційного і неінституційного дискурсів. Лінгвокультурне вивчення дискурсу має ціллю встановити специфіку спілкування в рамках певного етносу, визначити формульні моделі етикету та мовленнєвої поведінки у цілому, схарактеризувати культурні домінанти певного суспільства як одиниць ментальної сфери. Соціолінгвістичний підхід передбачає спостереження спілкування представників тієї чи іншої соціальної групи та аналіз обставин спілкування у широкому соціокультурному контексті [108, с. 5-20].

Функціонально-комунікативний підхід забезпечує дослідження мови як діяльнісного цілеспрямованого живого організму [226, с. 31] у дискурсі – функціонально-комунікативному утворенні, ситуативно-обумовленій інтерсуб’єктивній мисленнєво-комунікативній діяльності комунікантів, які на основі своїх культурологічних уявлень про контакт, вербально та невербально, за допомогою стратегій і тактик здійснюють фатичний та інформативний контакт.

1.1.1. Диференціація дискурсів за сферами реалізації контакту.

Контакти відбуваються у різних сферах соціального життя, тобто у дискурсах – у дискурсивних соціальних практиках, що формують світ [103, с. 17, 45], у якому контакт займає центральну ланку. Основними критеріями виділення

типів дискурсу як комунікативних зразків мовленнєвої діяльності вважаються ті, що пов'язані з такими його категоріями, як адресатність, ситуативність, інформативність, інтенціональність, стратегії й тактики дискурсу, когезія, когерентність, функціональність, і можуть бути розрізнені в термінах семіотичної моделі – формальних, функціональних та змістових критеріїв [287, с. 233-236].

А.Д. Белова виділяє типи дискурсу за сферою комунікації, а різновиди дискурсу – за характером комунікації й адресатно-адресантними характеристиками [27, с. 12]. Адекватність цієї класифікації для аналізу феномену контакту визначається тим, що в її основу покладено функціональний параметр: дискурси виокремлюються за критерієм призначення мовлення обслуговувати певні сфери, ситуації спілкування, окремі групи комунікантів і реалізувати різні комунікативні цілі. Комунікативно-соціальний критерій, який задіює ті самі параметри, що і класифікація А.Д. Белової, перебуває й в основі класифікації В. І. Карасика, який розподіляє дискурси на інституційні (далі – ІД) та неінституційні (далі – НД).

У процесі історичного упорядкування та ієрархізації соціального життя з'явилося поняття дистанції ("горизонталь" – "свій – чужий" та "вертикаль" статусно-рольових відносин: "вищий – нижчий – рівний" [265, с. 21]), яка є тим найсуттєвішим критерієм, що протиставляє особистісно-орієнтований дискурс як спілкування співбесідників, що добре знають один одного, та статусно-орієнтований дискурс, у якому комуніканти реалізують себе в обмеженому наборі рольових характеристик, виступаючи в якості представників певних груп людей (начальник та підлеглий, агент та клієнт, пацієнт, пасажир, учень та ін.) [109]. Тож в основі типології статусно-орієнтованого дискурсу лежить спеціалізація професійної діяльності, а змісту кожної галузі відповідає певний функціональний набір лінгвістичних засобів, необхідний для спілкування людей у вузькій сфері діяльності й віддзеркалення ними дійсності відповідно до цілей конкретної групи.

Інституційний та неінституційний дискурси диференціюються за такими параметрами як сфера комунікації (інституційна або неінституційна), характер комунікації (формальний/ офіційний або неформальний/ неофіційний) та адресантно-адресатні конфігурації (контакти агентів-клієнтів або членів родини та друзів).

1.1.1.1. Норми контакту в інституційному дискурсі.

Спілкування в ІД – це складний багатоплановий процес розвитку контактів між людьми в ситуаціях спілкування, в основному, не в гедоністичному, а в утилітарному напрямку задля виконання соціальних потреб, необхідних для існування усього суспільства, що виражається у вигляді систем дій, рольових приписів та норм поведінки. Специфіка ІД, який є історично обумовленим й обмеженим (політичний, педагогічний, релігійний, військовий, діловий, медичний, науковий та ін.), пов'язується з власною системою цінностей, певними функціями (за Л.С. Бейлінсон, перформативною, нормативною, презентаційною та парольною [24, с. 142-143]), суспільними ритуалами, поведінковими стереотипами та текстами, що створюються в цьому соціальному утворенні, та розкривається у типі суспільного інституту, позначеного у колективній мовній свідомості особливим ім'ям та узагальненого у ключовому концепті цього інституту [108, с. 6-20]. Центральним поняттям професійного спілкування, який значною мірою збігається з ІД, є поняття УСТАНОВА.

Суб'єктами контактів в ІД є агенти та клієнти, професійні члени організацій та їх клієнти [326, с. 92-118], які мають соціальні ролі і зберігають свою позарольову (метафункціональну) ідентичність на другому плані. Тому для галузевої комунікації характерні контакти, зумовлені соціальними функціями партнерів, регламентованим як за змістом, так і за формою; це спілкування, в якому хоча б один із комунікантів – не вільна особистість, а представник соціального інституту, який належить до таких утворень як соціальна група, колектив, мала група, а його комунікативна поведінка

визначається стандартами та соціальними нормами [229, с. 178]. Професійні контакти являють собою мовленнєву діяльність, представлену різновидами: (1) професіонал – професіонал; (2) професіонал – непрофесіонал [148, с. 59]. Основними комунікативними діями агентів ІД є діагностика клієнта, організація дій клієнта та інформування інституту про контакт з клієнтом [310, с. 149].

У будь-якому ІД контакти вирізняються особливою системою професійно-орієнтованих знаків, власною підмовою (спеціальною лексикою, фразеологією, пареміологією), тезаурусом прецедентних висловлень та текстів [289]. Основним принципом диференціації мови за стильовими характеристиками є добір та комбінація існуючих мовних засобів. У лінгвістиці стиль визначають як «різновид мови, закріплений традицією у конкретному суспільстві за однією з найзагальніших сфер соціального життя, і такий, що частково відрізняється за всіма своїми параметрами – лексикою, граматикою, фонетикою від інших її різновидів» [383, с. 494]. ІД характеризується формальним стилем спілкування, який передбачає клішованість, жорстку необхідність дотримання норм, високий рівень офіційності [249, с. 57].

В ІД найчастіше всього спостерігається «контакт масок», таке формальне спілкування, при якому відсутнє прагнення мовців зрозуміти та врахувати особистість співбесідника. Оскільки мовці, представники інститутів, мають спільний когнітивний простір – сукупність доступних їхній свідомості фактів, тобто спільні знання [337, с. 215-228], їх шаблонна мова – оптимізуюча комунікативна заданість [49, с. 64]. Звичні маски – це набір стандартних фраз, жестів, посмішок, які дозволяють приховати істинні емоції та ставлення до співбесідника. Зазначається, що «контакт масок» навіть необхідний у ситуаціях, коли треба «відгородитися» від інших, особливо у місті [156, с. 120-129] і у професійному середовищі. Уявлення про типове виконання тієї чи іншої соціальної ролі утворює стереотип – невід’ємну частину рольової поведінки.

Мовленнєві стереотипи-кліше маніфестуються як засоби реалізації мовленнєвого етикету, що представлений системою клішованих висловлень і стереотипних фраз, які застосовуються з метою встановлення, підтримання й розмикання мовленнєвого контакту. Сукупність правил вибору та вживання стереотипних мовленнєвих засобів визначають специфіку контактів в інституційних дискурсах.

1.1.1.2. Специфіка контакту у неінституційному дискурсі.

Неінституційний дискурс (особистісно-орієнтований/персональний/повсякденний буттєвий [108, с. 6-20; 109, с. 276-286]; побутовий дискурс/розмовне мовлення [120, с. 29; 164, с. 176]) протиставляється інституційному дискурсу. Задум розмовного діалогу як неофіційних міжособистісних контактів не включає в себе стратегічний блок, який є обов'язковим для інституційного дискурсу [39, с. 129-130]. Властивий неформальній сфері особистісний характер контакту пов'язаний, як правило, з відхиленням від чинних у суспільстві норм, невимушеністю, неофіційністю, високим ступенем знайомства, симетричними соціальними стосунками. НД демонструє мінімум мовленнєвих обмежень, відносно вільну зміну комунікативних ролей, локальний характер цілей та організації, орієнтацію на процес спілкування [164, с. 176]. Однак сімейний дискурс як неінституційний дискурс також має рольову парадигму [32, с. 3], тобто може проявляти ознаки статусно-орієнтованого. Контакти незнайомих людей на вулиці В. І. Карасик відносить до неінституційного дискурсу [108, с. 17; 112, с. 278-280;] та зауважує, що у житті ми рідко стикаємося з безособистісним спілкуванням; для кожного типу інституційного дискурсу характерна своя міра співвідношення між статусними та особистісними компонентами.

Контакти в родинній сфері, серед друзів та на дозвіллі характеризуються низкою особливостей: 1) тим, що є менш повним, чітким, продуманим [309, с. 25], оскільки здійснюється з несвідомим розрахунком на повідомлююче значення побутової обстановки; 2) комунікативний акт часто

будується так, що конситуація та вербальні засоби комунікації утворюють єдність, тому те, що відомо з ситуації може не здобувати вербального вираження [97, с. 300], більша частина інформації передається імпліцитно, за рахунок невербальних компонентів [109, с. 350]; 3) експресивність та висловлення емоцій у передачі оцінки й вираженні позитивного чи негативного ставлення виявляються більш важливими у комунікативному плані, ніж інформування про об'єктивне положення справ [131, с. 130]; 4) висловлення ввічливості мінімально, оскільки тут присутні любов та дружба, які етично вище поваги, а мовленнєвий етикет присутній у стилістично зниженому реєстрі [96, с. 28-34; 163, с. 132-137; 266, с. 105]; 5) мовленнєва спільність родинної мови проявляється на рівні лексики та фразеології: «живильне середовище» жаргонізмів та сленгу [110, с. 49]. Це стосується складу «родинного словника», який через наявність спільного мовленнєвого досвіду у членів однієї родини має значну схожість [94, с. 210]; 6) за типом соціально-рольових відносин між комунікантами у НД виокремлюють комунікативні події дружнього, внутрішньо-родинного, гендерно-інтимного та соціально-іррелевантного спілкування; 7) на відміну від кровноспоріднених відносин групової солідарності дружнє міжособистісне ставлення є індивідуально-вибірковим, що характеризується взаємною прихильністю, співдіяльністю, частими контактами, духовною близькістю [182, с. 139].

Тематичний репертуар НД є незалежним, неформальним, дружнім, особистісним, він обумовлює можливість денотативно-змістових варіацій [49; 72, с. 52-56]: «Реальна мовленнєва діяльність являє собою певний контініум, на одному полюсі якого стереотипна, клішована та майже автоматична мова, для опису котрої, можливо, і достатньо невеликого апарату з невеликим типом конструкцій та одиниць. Натомість на іншому полюсі цієї діяльності – новаторство, творчість, виходи за встановлені бар'єри, створення неологізмів тощо» [145, с. 131]. Адресат у НД має розуміти мовця з півслова та надає відправнику мовлення великі можливості

для оперативного переключення тематики, а також для легкого переводу інформації у підтекст (іронія, мовна гра, натяки тощо) [68]. В розмовному типі дискурсу знаходить місце і аргументація, коли мовцю необхідно переконати адресата у прийнятті будь-якого життєво-важливого рішення, але нерідко вона підкріплюється за допомогою іншого виду дискурсу, наприклад, гумористичного [212; 218].

Таким чином, контакти у НД характеризуються специфічними рисами: неформальністю, експресивністю та оригінальністю мовлення, відсутністю жорсткого сценарію, скороченим кодом й стилістично-зниженим регістром спілкування, метою якого є вирішення питань повсякденного життя.

1.1.2. Ситуації соціального контакту. Спільний комунікативно-релевантний смисл виступає критерієм належності конкретної комунікативної ситуації до певного типу дискурсу та має вирішальне значення для його розуміння [72, с. 69; 39, с. 136; 179, с. 2; 218, с. 131; 267, с. 61; 325, с. 4; 326]. Структура комунікативної ситуації [39, с. 41-45; 72; 142, с. 84; 180, с. 99-105; 256, с. 52; 265, с. 56] вміщує типологічну стратифікацію комунікативної події, спосіб спілкування, організацію контакту, топологію і хронологію комунікативної події, соціально-ситуативні ознаки учасників, їх соціально-статусні відносини та мотиваційно-цілеву орієнтацію компонентів, тобто сукупність усіх лінгвальних й позалінгвальних складових. Однак, головним параметром ситуації є статусна, представницька функція людини як «параметризованої» особи [225, с. 166], оскільки соціальні контексти визначають, які дії асоціюються з конкретними позиціями (ролями, статусами тощо), функціями (батько, слуга, суддя тощо) і т. ін. [39, с. 85; 265, с. 57].

Предметна ситуація, тема розмови, ситуатема, предметна тема тексту – ще один фактор, що відображає реалії поточної ситуації; її різновидом є етикетна тема (привітання, прощання, подяка тощо), яка задана соціально-регламентованою нормою мовленнєвого оформлення етикетної ситуації

в певній комунікативній події [39, с. 237], а також лінгвокультурними нормами і правилами, що існують у вигляді експектацій та виконання яких вимагається суспільством, оскільки принцип відбору – не в мові, а в організації суспільства, у тому, які ситуації воно вважає типовими, і у тому, якої поведінки воно вимагає від людини у цих типових ситуаціях.

Оскільки дискурс – явище, що визначається трьома аспектами: використанням мови, передачею ідей та переконань, взаємодією комунікантів у певних соціокультурних контекстах, тобто втілює синергетичну ідею неможливості встановлення сутнісних характеристик об'єкта без врахування факторів природного середовища його існування [197, с. 142], ситуації контакту в роботі визначено як екстралінгвальні детермінанти та актуалізатори комунікативних смислів дискурсу.

Параметри ситуації спілкування в обраних типах ІД та НД набувають особливого значення, оскільки традиційна особливість контактовстановлення, контактопідтримання та контакторозмикання у кожному з типів дискурсу найяскравіше проявляється у типових, неускладнених, повсякденних ситуаціях базової пари комунікантів у статусно-рольових або особистісно-рольових відносинах. Однак, є типовий випадок й нетипові випадки. Лише у типових випадках нам чітко приписано, що сказати [50, с.134-136].

Типові ситуації соціальної взаємодії індивідів мають вербально-знакове оформлення, що носить відпрацьований характер та значно полегшує спілкування [97, с. 43; 145, с. 101; 224, с. 56-67]: стереотипні установки визначають єдинообразний спосіб сприйняття об'єктивної реальності й рис ситуацій [60]. Уся сукупність елементів, що відображає комунікативну ситуацію, абстрагується в один образ, а символом цієї ситуації стає стереотипна фраза [257, с. 71].

Окрім типових ситуацій існують і нетипові – ненормативні, нестандартні, проблемні, надзвичайні ситуації, в яких мовці вимушені відмовлятися від прийнятого у мовному колективі членування ситуації та використовувати

творчість, оскільки нетипові ситуації викликають причинно-наслідкові сплетіння соціопсихологічного й комунікативно-стилістичного ряду [49, с. 27]. У ситуаціях, що виходять за рамки повсякденної практики і пов'язані з надзвичайними подіями або ризиком [259, с. 77-85], дистанція між комунікантами та набір прецедентних текстів та дискурсивних формул, які підкреслюють ідею представництва у спілкуванні в ІД (клерк як представник фірми, міністр як представник уряду, воїн як представник армії) і зобов'язують комунікантів спілкуватися у суворій відповідності з нормами певного соціуму, можуть втрачатися.

Це безпосередньо пов'язано з співвідношенням фатичності та інформативності у фазах контакту, а саме, переростанням фатичності в інформативність, що маніфестує повноцінний контакт в інституційних й побутових ситуаціях. Інформативність контакту в ІД, на наш погляд, підвищується за рахунок того, що ідея БОРОТЬБИ, яка перебуває в основі ділового (далі – ДД), політичного (далі – ПД) і військового дискурсів (далі – ВД), передбачає прагнення до перемоги, тобто певну результативність (отримати прибуток у ДД, закріпитися при владі у ПД, добитися виконання наказу у ВД), що досягається, перш за все, за допомогою слова, риторики як майстерності аргументованого викладання думки задля впливу на адресата. За принципом убудування фатичності від *max* до *min* та наростання інформативності від *min* до *max* у дослідженні виокремлено такі типи ситуацій:

- **ординарні ситуації контакту:** типові групові практики, стандартне, внормоване спілкування у робочому порядку в ІД або повсякденне родинне спілкування чи спілкування друзів у НД;
- **неординарні ситуації контакту:** спілкування у позаштатних, нестандартних ситуаціях, що виходять за рамки повсякденної практики, та можуть призводити до конфліктів;
- **екстраординарні ситуації контакту:** спілкування в екстремальних умовах, пов'язаних із загрозою життю людини.

Таким чином, функціонально-комунікативний підхід уможлиблює висвітлення специфіку засобів контакту не тільки в різних типах ІД та НД, релевантними параметрами яких є сфера функціонування, адресантно-адресатні конфігурації, характер та тема спілкування, але й в різних типах ситуацій, які визначені за принципом наростання інформативності під час ускладнення умов спілкування. Для ідентифікації ситуацій контакту використано фрагменти дискурсу з наявністю вербальних або невербальних компонентів із значеннєвим навантаженням контактовстановлення, контактопідтримання та контакторозмикання.

1.1.3. Суб'єкти дискурсу як учасники комунікативного контакту.

Головною рисою комунікативної категорії КОНТАКТ є антропоцентризм, тому роль комунікантів у встановленні, підтриманні та розмиканні контакту стає ключем до систематизації мовно-мовленнєвих фактів. На думку Г. Г. Почепцова, засоби зворотного зв'язку між мовцем та адресатом у різних мовних спільнотах представляються цікавим об'єктом вивчення [204, с. 473].

Якщо основною властивістю дискурсу є регулярність співприсутності мовця і слухача, які, спілкуючись у певному дискурсивному оточенні, приймають на себе ті чи інші комунікативні ролі і, відповідно, обмінюються ними, то сутність суб'єктів дискурсу передбачає розумову діяльність, прагнення досягти цілей задля задоволення потреб, їх залучення до певної культури та соціуму. Суб'єкт дискурсу як абстрагована сутність і узагальнений образ людини, що мислить і спілкується [268, с. 107], конкретизується у комунікативних ролях адресанта та адресата, які ґрунтуються на знаннях про роль як комплекс норм, правил, прав та обов'язків, заданих експектаціями суспільства.

«Фігури адресанта і адресата виступають базисними елементами комунікації в силу того, що вони забезпечують породження та використання текстів» [218, с. 22]. Адресант, маючи стимул до спілкування, прогнозує в адресаті певний образ, орієнтуючись на який, він уживає спільний фонд

знань, спільну апперцепційну базу, обирає тематичний пласт, стилістичний реєстр тощо, тобто адекватно збудовує комунікативну поведінку. Адресат виступає найважливішим учасником комунікативного контакту: немає адресата – немає і контакту [265, с. 57; 266, с. 27], оскільки «контакт ніколи не буває сам по собі, будь-який контакт передбачає присутність іншого» [34], причому адресант завжди творить дискурс, орієнтуючись на адресата.

Н.Д. Арутюнова зазначає, що «якщо однією своєю стороною дискурс звернений до ситуації <...>, то іншою – до ментальних процесів учасників комунікації: етнографічних, психологічних і соціокультурних правил та стратегій породження й розуміння мовлення в тих чи інших умовах» [11, с. 137]. У цій роботі суб'єктами ІД виступають агенти та клієнти – адресанти та адресати як особистості у статусних відносинах, а НД – адресанти та адресати як особистості, що діють у межах ситуацій побутового спілкування. Особистість є включеною в дискурс, але разом із тим вона створює цей дискурс: регулює хід дискурсу, ініціює комунікативну подію, задає йому тему й реєстр спілкування [247, с. 9-15, 219], обираючи мовленнєві засоби, тактики і стратегії. У цьому зв'язку акцентується роль не тільки адресанта як агента соціальної дії, але і адресата-інтерпретатора, який, реконструюючи ментальний світ адресанта повідомлення, застосовує свій життєвий досвід [75, с. 49-50], тобто суб'єктів дискурсу. За зазначенням ІІІ. Баллі, контакт з іншими особистостями – це іноді концентрація зусиль на впливі на їх розум, що являє собою фортецю, яку треба взяти [цит. за 213, с. 107].

Контакт адресанта з адресатом проходить згідно специфіки дискурсу на фазах встановлення (звертання та привітання), підтримання (засоби авторизації та адресації) та розмикання контакту (прощання, побажання найкращого) [265, с. 55]. Починаючи комунікацію, мовці створюють спільний комунікативний простір, який складається з особистого простору кожного з них. Умови безпосереднього спілкування не дають можливості запланувати розмову наперед, співбесідники змушені говорити й мислити одночасно, втручаючись у мовлення один одного, уточнюючи або змінюючи

тому, повертаючись до вже сказаного [228, с. 126-128]. Адресант і адресат вступають у комунікацію не як глобальні особистості, а у певному своєму аспекті, амплуа чи функції, які співвідносяться з аспектом мовця: конфігурація їх соціальних ролей обумовлюють розбіжність між симетричним та асиметричним спілкуванням [92] у ситуаціях контакту в ІД та НД.

У внормованій мовній ситуації їх параметри мають бути між собою узгоджені (начальник – підлеглий в ІД, чоловік – дружина в НД), або в урівноважених ситуаціях (друзі у НД, колеги в ІД) іноді асиметризовані відмінностями у віці чи соціальному положенні. Різні неоднорідні ролі суб'єктів дискурсу втілюються в їх різних функціональних обов'язках. Узгодженість параметрів суб'єктів дискурсу забезпечує правильне ведення комунікації, тоді як неузгодженість параметрів співбесідників часто веде до порушення комунікації.

Основна роль в ініціації комунікативного акту надається адресанту, тому його відповідальність за характер протікання контакту дуже велика. Але ніхто не забороняє адресату покинути мовленнєву ситуацію практично на будь-якій підставі. Адресат має певну свободу у виборі варіантів мовленнєвої поведінки, демонструючи або функціонально-семантичну та комунікативно-прагматичну відповідність, або неузгодженість [57, с.16]. Він є вільним у тому, прийняти запропоновану йому програму спілкування або відхилити її [10, с. 175-177].

Якщо суб'єкти дискурсу схильні розвивати контакт, тобто знаходяться на шляху зближення, то у своїх розмовах вони намагаються з'ясувати можливості одностайності. «Екстеріоризація думок підтримує психологічний унісон, який є обміном, що навіть не вимагає тематичної єдності... Відбувається обмін інформацією, яка стосується кожного з них» [8, с. 364].

Тож антропокомпоненти комунікації – адресант та адресат – у сукупності своїх соціальних та ситуативних ролей, знань про світ, мотивів та цілей є суб'єктами дискурсу, що проявляють діяльнісний характер під час

встановлення, підтримання та розмикання контакту в різних ситуаціях дискурсу.

1.1.4. Стратегічні чинники контакту. Функціонально-комунікативний ракурс дослідження контакту в різних типах дискурсу вимагає урахування всіх параметрів, у тому числі й стратегічних чинників спілкування, оскільки будь-яке висловлення, як і їх послідовність, має певні позамовні цілі, які керують мовленнєвою діяльністю мовців, тобто відбором мовленнєвих засобів кооперативного або некооперативного характеру [72, с. 272; 101; 164, с. 193; 167, с. 23; 223, с. 8-14; 225, с. 171].

Дослідники [72, с. 274, 277; 248, с. 73; 267, с. 85; 342] визначають стратегію як когнітивний процес, у якому мовець співвідносить свою глобальну чи локальну комунікативну ціль з мовним вираженням. У цій роботі *стратегія* тлумачиться як планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від ситуації спілкування та особистостей суб'єктів дискурсу, як низку мовленнєвих дій з контактовстановлення, контактопідтримання та контакторозмикання, а *тактика* – як спосіб втілення комунікативних намірів учасників комунікативної події контакту в кожній його фазі, дорівнюючи функції висловлення у комунікації.

За принципом раціональності, комуніканти (усвідомлено чи ні) обирають стратегії, які вважаються ними найбільш ефективними для досягнення комунікативної цілі та які зберігаються в пам'яті у вигляді прототипів – знань про типові й оціночні реакції в тих чи інших ситуаціях. Деякі стратегії, вербалізовані висловленнями, осмисленими як об'єкти прототипного знання, ритуалізуються та закріплюються за певними соціальними інститутами і ролями. Такі культурно обумовлені типові послідовності реплік виконують свою конкретну функцію, наприклад, слугують початком, або підтриманням, або завершенням комунікації, привітанням, уведенням теми тощо. Взагалі вважається, що чим більш офіційною є обстановка і соціальні ролі співрозмовників, тим більш

жорстким є контроль за стратегіями та тактиками [265, с. 112]. Можливі відхилення від поведінкових норм вміщують додаткову характеристику учасників спілкування, як у випадку симетричного спілкування, коли комунікативна ціль залежить від міжособистісних відносин, тому тут можливість особистісного прояву більша [92]. Звідси – випадки, що не є «комунікативним еталоном» [22, с. 214; 21], не є послідовними, завершеними зразками діалогічного мовлення, але такими, що демонструють невідповідність правилам.

Науковці зауважують, що діалог є тою формою дискурсу, де найбільш повно та всебічно виявляють себе стратегічні наміри, реалізації яких регулюють міжсуб'єктні відносини [72, с. 18; 264, с. 9-20; 265, с. 112; 267, с. 69, 92-93, 99], де кожен з мовців якоюсь мірою визначає загальну мету або хоча б “спрямованість” діалогу [67, с. 221-222]. Тож, залежно від узгодженості або неузгодженості інтенціонального змісту реплік комунікантів (інтереси комунікантів, позитивні або негативні установки), основними двома типами стратегій є кооперація та конфронтація [4, с. 102-105 та ін.]. При унісонних комунікативних цілях, коли учасники намагаються створити єдиний текст [142, с. 130], має місце кооперація.

Дискурсивні стратегії гармонії (погроза «обличчю» відсутня) та дисгармонії (погроза «обличчю» присутня) реалізуються перш за все на ініціальній фазі контакту за допомогою вербальних і невербальних компонентів комунікації. Особливого значення для адресанта набуває вибір стратегії і тактики під час вирішення завдань, таких як: встановлення контакту; привертання уваги адресата до певного факту; зміна рівня інформованості адресату; зміна або збереження установки сприйняття [169, с. 307]. Запорукою ефективного спілкування виступає унісонний гармонійний діалог, який передбачає: узгодженість стратегій і тактик співрозмовників; взаємоприйнятну тональність спілкування; щире зацікавлення у предметі обговорення; досягнення взаєморозуміння та згоди сторін у процесі комунікації [129]. Тобто, кооперативна комунікативна

стратегія спрямована на співпрацю, зумовлена спільними цілями комунікантів, чиї позиції не є протилежними, а, навпаки, доповнюючими, та закорінена на максимах кількості, якості, релевантності, способу вираження [67, с. 217-237], постулатах такту, великодушності, схвалення, скромності, згоди й симпатії [344, с. 16]. Для здійснення своїх комунікативних намерів мовці обирають також рівні ввічливості [154, с. 43], які регулюють мовленнєве спілкування й направлені на захист та збереження соціального обличчя комуніканта [313, с. 62]. Тактики, що реалізують стратегію кооперації, закорінені на використанні мовленнєвих норм та стратегій позитивної і негативної ввічливості / зближення і дистанціювання [там само, с. 132-210; 318, с. 1-2].

Приміром гармонійних контактів можуть слугувати приємні розмови на загальні теми, основна мета яких – провести час із співбесідником, знайомим або малознайомим, залишаючись з ним у вербальному контакті [241, с. 13-14]. Світські бесіди (*small talks*) визначаються як мовленнєві події ритуалізованої форми, що характеризуються самоцінністю, впорядкованістю, переважанням соціально-регулятивної інформації, тематичною заданістю, змагальністю, ігровим та естетичним компонентами [171, с. 13; 172, с. 65-71]. У таких розмовах мовленнєва взаємодія є самоціллю та висувається на передній край. «Досягнення згоди у таких розмовах скеровано на те, що б зберегти свій «імідж», рівно й як і імідж партнера, принаймні на експліцитному рівні» [6]: спонтанні розмови знайомих слугують підтримці позитивних відносин.

Стратегія дисгармонізації, яка маніфестує дисонансний контакт, пов'язана з непаралельними мовленнєвими діями співбесідників, конфліктною, суперницькою мовленнєвою поведінкою суб'єктів дискурсу. У ситуаціях порушення контакту має місце комунікативна поведінка поза рамками норми, тому тактики, що реалізують стратегію дисгармонізації стосунків, ґрунтуються на порушенні мовленнєвих норм та стратегій позитивної і негативної ввічливості. Дисонансний діалог характеризується

негармонійністю, неузгодженістю або конфронтативністю мовленнєвих стратегій та тактик співрозмовників; неприйнятною тональністю мовлення; відсутністю зацікавленості; вербальним і невербальним вираженням негативних настанов; відсутністю ефективного результату спілкування [129]. За шкалою А. Р. Балаяна, комунікативний дисонанс – це сварки, з'ясування стосунків тощо [14, с. 1-19].

Успішність взаємодії значно залежить від того, чи діють комуніканти відповідно до конвенційних правил мовленнєвої поведінки у ситуаціях встановлення, підтримки та розмикання мовленнєвого контакту, оскільки у процесі комунікації психічні стани реципієнтів послідовно змінюються, причому кожний наступний залежить від попереднього. Кожна фаза контакту komponується певною комбінацією тактик, що реалізують комунікативні установки адресанта та адресата.

Таким чином, комунікативна категорія КОНТАКТ об'єктивується у комунікативних ситуаціях контакту, які акцентують фактори, що зумовлюють вибір засобів встановлення, підтримання та розмикання контакту суб'єктами дискурсу. Хоча генеральною інтенцією мовців є встановлення комунікативного контакту, різними є комунікативна ціль і, відповідно, стратегії та тактики її втілення. У функціонально-комунікативній парадигмі стратегія розуміється як глобальна мета, а тактика як функція.

1.2. Комунікативні категорії у дискурсі

Категорія (від грец. *kategoria* – висловлювання, ознака) – це найбільш загальне фундаментальне поняття, що відображає сутнісні, закономірні зв'язки й відношення об'єктів пізнання та дослідження [280, с. 15; 381]. Це – система ознак [37, с. 7], рубрика, клас понять [3, с. 5]. Термін «категорія», який йде від Аристотеля та був розвинутий І. Кантом, уживається для позначення «рубрики

досвіду або знання» [147, с. 307], під яку можна підвести реалію, що розглядається. Поняття категорії дозволяє відмежувати одну групу об'єктів, фактів, явищ, ознак від іншої групи, оскільки показує категоріальну ознаку, що об'єднує всі елементи певної групи [23, с. 40].

В основі кожної реалії лежить певна ідея. Л. Вітгенштейн, початківець нового напрямку категоризації, вважав підґрунтям цього процесу наявність часткового повторення спільних ознак у членів класу за принципом «родинної схожості»: «Існує тенденція шукати дещо загальне в усіх сутностях, яке ми підводимо під загальний термін» [51, с. 46]. На основі спільних властивостей категоризація розділяє світ на категорії, тобто виокремлює в ньому групи, класи аналогічних об'єктів та подій, оскільки в ньому існують подібності, відмінності та інші відношення, що його складають [269, с. 47].

Категорії мають антропоцентричні властивості – такі, як цілі й функції. Процес категоризації того, що сприймається властиво людині: *“human capacity for constructing complex scenarios from fragmentary information, using top-down imaginative powers”* [331, с. 1]. Категорії відіграють велику методологічну роль у науці: «Без категорій взагалі неможливо наукове мислення ані в жодній області знань» [237, с. 17]. Категоризація приводить до утворення у системі мови великих організованих ділянок.

Протиставляють природні та понятійні категорії (інакше, онтологічні та гносеологічні [116, с. 171]). Понятійні категорії, на відміну від природних, що мають у якості денотата певну реалію, надану людині у безпосередньому досвіді та відображену в людському розумі (тварини, рослини, люди, будинки і т. ін.), не мають реального денотата, а є результатом розумової діяльності людини (абстракції, наукові поняття тощо).

Дискурсивні і текстові категорії узагальнені та варіативно представлені у мові та мовленні за допомогою різнорівневих засобів [38, с. 7; 91, с. 58; 109, с. 167; 125, с. 3-27; 173, с. 239]. Аналіз дискурсивних категорій почався нещодавно, тому питання про виділення дискурсивних або текстово-дискурсивних категорій залишається дискусійним [23, с. 40-52; 111; 164,

с. 162; 288, с. 7-13]. За зазначенням Л.Р. Безуглої, дискурсивні категорії, проявляючись у мовленні, розуміються як такі, що відображають мисленнєво-комунікативну діяльність людини, позначаючи мисленнєво-комунікативні процеси та стани [23, с. 49].

Якщо дискурс – комунікація, мовлення, спілкування та контакти, то комунікативні категорії у дискурсі маніфестують прийняті у суспільстві норми та правила комунікації [107; 123; 244; 263; 280; 281], тобто визначаються як категорії дискурсу, що організують і регулюють комунікативний процес певного суспільства, мають комунікативний зміст та різноманітні мовні й мовленнєві, у тому числі, і невербальні засоби вираження цього змісту [95, с. 87]. Комунікативні категорії – найбільш загальні за своїм змістом комунікативні поняття, що вміщують найбільш суттєву для комунікативної свідомості й узагальнену комунікативну інформацію. Деякі комунікативні категорії відображують загальні уявлення людей про спілкування, інші – про мовлення [280, с. 15-16].

Комунікативні категорії у дискурсі маніфестують прийняті у суспільстві норми та правила комунікації. Услід за Й.А. Стерніним, вважаємо **комунікативну категорію** базовим елементом дискурсу, одиницею комунікативної свідомості народу (тієї її частини, яка відповідає за спілкування), концептом високого рівня абстракції, що визначає той чи інший аспект комунікативної поведінки та уміщує в себе найзагальніші комунікативні поняття, які упорядковують знання людини про спілкування та норми його здійснення. Отже, призначення комунікативних категорій – організація у суспільстві мовленнєвого спілкування [242, с. 87-94], яке виконує різні життєво важливі функції: повідомлення або обмін інформацією, думками, почуттями через мову, знаки та символи тих, хто вступає у контакт. Комунікативні категорії дискурсу є антропонімічними, тобто безпосередньо пов'язаними з людиною, а саме, з його небажанням або невмінням висловлювати свої думки категорично та прямо, або, навпаки, з наміром дотриматися норм етикету, стриманості тощо [123, с. 320-327].

Серед комунікативних категорій Й.А. Стернін та інші науковці [59; 95; 206; 207; 123; 139; 154; 155; 191; 211; 179; 180; 181] розрізняють такі, що відбивають загальні уявлення людини про спілкування (власно категорію спілкування, категорії ввічливості, грубості, комунікабельності, недоторканості, комунікативної відповідальності, емоційності, оцінності, довіри, конфлікту, серйозності, реквестивності, ефективності, мовчання, збереження обличчя, тематики спілкування, грамотності та ін.), й такі, що регулюють його мовлення (мовний паспорт, культуру мовлення, міну комунікативних ролей, діалог, монолог, офіційне та неофіційне мовлення та ін.).

Однак зазначається, що упорядкування ментальних уявлень нації про норми та правила комунікації ментальними категоріями відбувається «не жорстко», деякі категорії взаємно накладаються та перетинаються одна з одною [242, с. 87]. М.Є. Рубінштейн, вивчаючи комунікативно-прагматичну категорію «вдячність», наголошує на тому, що категорія вміщує план змісту, який залежить від низки комунікативних та прагматичних факторів – учасників спілкування та комунікативної ситуації, та план вираження – мовну репрезентацію категорії: висловлення з різними структурними елементами [211, с. 39].

З теоретичної точки зору, вивчення комунікативних категорій дозволяє зрозуміти як саму структуру комунікативної свідомості людини, так і механізм реалізації комунікативних категорій у процесі спілкування, що являє собою актуальне наукове завдання.

1.3. Комунікативна категорія КОНТАКТ

Антропоцентризм як головна риса комунікативної категорії КОНТАКТ (далі – ККК) має всі ознаки комунікативної категорії, оскільки належить до комунікативної свідомості народу, має національну специфіку та дозволяє простежити та виокремити себе за проявами у спілкуванні. Її зміст являє собою упорядковану сукупність суджень, установок, ментальних стереотипів

та правил мовленнєвого спілкування – прескрипцій, які впливають із змісту категорії та обумовлені його інтерпретацією [242, с. 87-94].

ККК демонструє цілу низку прескрипцій. Наприклад, довготривале перебування в одному місці з незнайомою людиною передбачає вступ у спілкування; рукостискання не має бути слабким, оскільки свідчить про нерішучість і т. ін. Ми керуємося думкою Т. Г. Винокур, що контакт – істинно комунікативна категорія, яка має самостійну цінність по відношенню до семіотичної (прагматичної та семантичної) природи висловлення [49, с. 108, 111], та зауваженням М.Л. Макарова, що контакт є однією з найбільш значущих метакомунікативних категорій [164, с. 142], що регулює міжособистісні стосунки комунікантів.

Тож розуміємо *комунікативну категорію КОНТАКТ* як гіпердискурсивну, культурно-специфічну, інтелектуально-емоційну категорію, яка регулює діяльність мовців у фазах встановлення, підтримання та розмикання контакту, що характеризується двошаровістю, оскільки може поєднувати комунікативний та метакомунікативний плани та двополярністю, тобто реалізується не тільки як комунікативний унісон – «плюс-полярність», але й як комунікативний дисонанс – «мінус-полярність».

Положення про те, що у рамках комунікативної категорії інформація про установки і правила, які її утворюють, упорядковується та структурується за яскравістю, актуальністю для знання, тобто за польовим принципом [242, с. 87-94] є, на наш погляд, актуальним при дослідженні мовленнєвої репрезентації ККК, яка демонструє багатий набір засобів вираження, як вербальних, так і невербальних.

1.3.1. Контакт як об’єкт дискурсивних студій. Спілкування починається з контакту та за його допомогою і здійснюється [266, с. 13]. Будучи **домінантою спілкування** (виділено нами. – О.Ш.) [169, с. 306], контакт все частіше з’являється у полі зору лінгвістів. Спрямованість на контакт в термінах Б. Малиновського – це фатична функція, яка здійснюється

через обмін ритуальними формулами або навіть цілими діалогами, єдина ціль яких – підтримка комунікації [347, с. 146-152]. У когнітивному аспекті контакт є мисленнєвою готовністю суб'єктів вступити до мовленнєвої інтеракції.

М.М. Полюжин дослідив, що прототипова ситуація контакту може виглядати так: *я вступаю в контакт і висловлюю доброзичливе ставлення – приймаю побажання, дякую – прощаюсь і бажаю всього найкращого – приймаю побажання і прощаюсь* (курсив автора) [198, с. 52-62]. У діалогічних взаємодіях партнерів контактну функцію виконують також і зворотні репліки, являючи собою комунікативне відлуння [266, с. 133], тобто лунають в унісон.

Контакт визначається як соціально значуща інтенціональна дія, що спрямована на встановлення або припинення формального зв'язку з іншими членами мовного колективу й виконує інтродуктивну, рекогнітивну, інспіруючу функції та функцію заповнення «порожнеч» у комунікативному просторі [255, с. 127]. Цей феномен також розуміється як потреба у налагодженні психологічного зв'язку між учасниками комунікації задля досягнення максимального ефекту спілкування, що реалізується за допомогою мовних засобів, пов'язаних з двостороннім характером комунікативного акту, з експресивністю викладення, тобто з якостями мовлення, які обумовлені наявністю адресата [152; 184, с. 63-68]. Т.Г. Винокур зазначає, що втрата мовцем психологічного відчуття надійності контакту має наслідки для організації дискурсу [49, с. 128-129]. Психологічний контакт вважається встановленим, коли людина розпізнала обличчя іншої людини [241, с. 33, 115].

Контакт трактується також як установка на досягнення емоційно-інтелектуального взаєморозуміння, регулювання комунікативної дистанції, по суті, установка на діалог. Г.В. Карпук [115, с. 35-45], уважаючи фатичну інформацію окремим видом контактовстановлюючої функції, зауважує, що мова у цій функції здатна передавати як суб'єктивну (соціально-психологічну,

емоційно-оціночну) інформацію, так і, представлену в значно меншому обсязі, об'єктивну. Зокрема, контакто-заряджені аргументативно-орієнтовані включення слугують засобом передачі і фактів, і почуттів (емоцій) адресанта. Контактівстановлюючий потенціал нефатичної комунікації, а також вивчення стратегій і тактик контакту представляється авторіві сучасним, актуальним і перспективним дослідженням.

Мовленнєвий контакт демонструє багаторівневість організації, зорієнтованої, з одного боку, на мовленнєвий аспект комунікативного акту, а з іншого боку, на екстралінгвальні характеристики ситуації спілкування. Ю. А. Єгорова [86] вивчила контактні засоби та назвала різновидами контакту контакт уваги, контакт розуміння, емоційний контакт, етикетний контакт та соціально-регулятивний контакт. Контакт уваги і розуміння, за спостереженнями ученого, залежать від внутрішнього та зовнішнього досвіду індивідів та слугують основою для міжособистісного діалогу. Модальний контакт є вираженням згоди або незгоди між комунікантами та проявляється у формах підтвердження або заперечення. Соціально-регулятивний та етикетний контакти забезпечують соціальний кооперативно-ввічливий зв'язок між мовцями та орієнтують щодо дотримання рольових приписів і норм. Емоційний контакт визначено як поєднання у висловленні контактної інтенції та емоційного змісту, що виражається у позитивному ставленні мовця до висловленого та до комунікативної ситуації [там само]. Такий контакт вкрай потрібен для ефективного спілкування [241, с. 166-187]. Довіра, що сприяє підвищенню взаєморозуміння та збільшенню узгодженості взаємодії, рапорт (*rapport* – взаєморозуміння, зв'язки, згода), легко встановлюється між добрознайомими людьми: членами родини, близькими друзями.

Помічено, однак, що у сучасної людини тривале спілкування займає все меншу долю в обсязі комунікації, зростає питома вага короточасних поверхневих мовленнєвих контактів, зменшується ініціативне спілкування, таке, при якому людина сама обирає собі співбесідника та може вільно проявити себе у розмові, зростає знеособленість спілкування, збільшується

число ситуацій, в яких люди спілкуються, «не читаючи» один одного, не знайомлячись, не вступаючи в особистісні стосунки, як під час спілкування в сфері обслуговування, коли зростає доля контактів «з приводу придбання». **Спілкування замінюється інформаційним обміном** (виділено нами. – О.Ш.) [115, с. 35-45]. Г.В. Карпук, вважаючи фатику окремим видом контактовстановлення, вказує, що сучасне суспільство, переступивши поріг перенасичення інформацією, віддає перевагу поверховому контакту, що обумовило виокремлення (поряд з інформаційною й впливовою комунікативною потребою особистості) потреби контактовстановлення [там само].

Проблема контакту цікавить багатьох науковців, наприклад, було доведено залежність тематичної сфери контакту від конфігурації соціальних ролей комунікантів [92]; проведено порівняльно-зіставний аналіз прояву комунікативного контакту в таких типах інституційного дискурсу, як медичний та дискурс робітників правоохоронних органів, та було зроблено висновок, що оформлення кожного типу інституційного дискурсу характеризується суворою інтеграцією екстра- та інтерлінгвістичних аспектів, при цьому категорії, форми та засоби мови проходять через фільтр професійних комунікативних впливів та взаємодій з адресатом [272]; досліджено контактовстановлюючу функцію зворотного зв'язку в полемічному дискурсі, виокремлено етапи контактовстановлення в цьому типі дискурсу та з'ясовано, що налаштовування мовленнєвої поведінки відправника інформації відбувається залежно від типу адресата [169, с. 306-310].

Поняття «контакт» має два значення: 1) вступ у контакт як зіткнення комунікантів у певному місці у певний час; 2) вступ у контакт та його підтримка при сприятливих умовах [див., напр., 266, с. 11]. Однак, наведені підходи до розуміння терміну «контакт» не відображають суті цього поняття у повному обсязі, зводячись лише до констатації окремих рис успішної діалогічної взаємодії.

Контакт може мати місце у різних ситуаціях спілкування, як сприятливих заради безконфліктної, кооперативної, узгодженої взаємодії – «психологічно неускладнений гармонійний діалог» [1], так і несприятливих, як-то комунікативний збій у спілкуванні в силу ситуативних чинників, або у конфліктних ситуаціях, в яких порушується гармонія стосунків комунікантів на підґрунті наявності реального чи уявного протиріччя [267] та відбувається дисгармонізація міжособистісних стосунків [15, с. 42; 40, с. 24], що характеризується низьким ступенем орієнтації на інтереси іншої сторони, високим ступенем орієнтації на особисті інтереси, негативною оцінкою міжособистісних стосунків [87, с. 95], результатом чого є прояв недружності та ворожості. Комунікативна ціль адресанта у цьому випадку – домінування, звуження комунікативного простору адресата, тобто порушення реального або потенціального контакту [55]. Контакт є висловленням згоди або незгоди між комунікантами [86; 88, с. 180-182].

Отже, у цій роботі феномен *контакту* як основа комунікативної категорії КОНТАКТ розглядається як комунікативна подія, що містить фази встановлення, підтримання і розмикання, яка обумовлена параметрами ситуації, сферою спілкування та конфігураціями ролей комунікантів, що поєднує комунікативний та метакомунікативний плани і реалізує дискурсивні стратегії гармонізації або дисгармонізації.

Постулюючись ідеєю, що розвиток і утворення мисленнєво-мовленнєвих структур не відбувається ізольовано, а формування існуючих у мові стереотипів і спеціальних засобів контакту та правил поведінки в конкретних умовах відбувалося у ході формування й розвитку системи уявлень про світ кожного етносу, тобто засвоювалося комунікантами в результаті соціального спілкування уточнюємо зміст ККК за допомогою поняття «контакт».

1.3.2. Поняття «контакт» як основа комунікативної категорії КОНТАКТ. Аналіз словникових дефініцій дозволяє простежити розвиток

змісту категорії та визначити мінімум ознак, які її характеризують. Дослідження семантики лексеми *contact* з точки зору діяхронії надає можливість здобути базове уявлення про відповідну ділянку семантичного простору мови. ККК аналізується й реконструюється як інформаційна та прескрипційна складова знання англомовних комунікантів про КОНТАКТ через аналіз значення лексеми – іменника *contact* і семантично пов'язаних з ним мовних одиниць з позицій етимологічного та дефініційного аналізів.

Лексема *contact* уживається в англійській мові з XVII століття. Вона сягає корінням у латину й є запозиченням у непрямий спосіб – через французьку, і за даними етимологічних словників є генетично пов'язаною з лексемами *touch* та *contingent*, бо всі вони походять від однієї лексичної одиниці у латині – дієслова *contingere* (*tangent* – L. “touching”, stem of pres. pt. of *tangere* (base tag), to touch; *contingent* – L. “depend on”, from stem of pres. pt. of *contingere* – “to touch, to relate to”) [CEDEL, с. 108].

У латині іменник *contactus* зі значенням *touching* є результатом субстантивації пасивного дієприкметника дієслова *contingere* – “to touch each other closely, to relate to, to border on” [CEDEL, с. 108; CODEE, с. 94]. Дієслово *contingere*, від якого утворився іменник *contactus* [L. *contactus*, pp. of *contingere*, to touch, seize < com-; together + *tangere*, to touch] [WNWD, с. 300], у свою чергу, утворено шляхом афіксації від дієслова *tangere* – to touch [orig. a OF. *tuchier*, *tochier*] [SOED, с. 2218] за допомогою префікса *con-/cum* [CEDEL: 108]. Походження від дієслова *contingere* обумовлює в його семантиці наявність семантичного компоненту «дія/ стан», а префікс *con-/cum* імплікує наявність двох чи більше суб'єктів. Таким чином, можна сказати, що ККК репрезентована подією сумісної діяльності двох або більше суб'єктів.

У 1626 році, коли лексема *contact* була уперше зареєстрована в англійській мові, вона мала значення “the state or condition of touching”. Also transf. and fig. [SOED, с. 380] (стан доторкання у прямому та метафоричному смислах). У процесі семантичного розвитку з'явилося ще одне значення –

“*a connection both with a view to business or self-interest*” coll. – 1925 p. [DSUE, с. 177; MW, с. 249; WNWD, с. 318]. У 1834 р. реєструються перші вживання дієслова *to contact*, утвореного в результаті конверсії, в значеннях: “*to bring into contact, to enter to be in contact, to get into communication with*” [MW, с. 249]. Отже, аналіз свідчить, що КОНТАКТ/CONTACT це:

а) Дія або стан фізичного дотику.

Це значення фіксують сучасні англомовні словники у дефініціях та/або ілюстративних прикладах, наприклад: “*the action or condition of touching physically*” [NPED, с. 297]; (див. подібні також у [CED, с. 303; MW, с. 249]); однак деякі словники все ж таки пов’язують фізичний дотик з проявом вступу в контакт: “*He hates physical contact of any sort – he doesn't even like to shake your hand*” [CIDE, с. 294], тобто невербальні компоненти комунікації можуть замішувати вербальні.

б) Комунікативний контакт.

Це значення також зафіксоване у сучасних лексикографічних джерелах, наприклад: “*an establishment of communication with someone or an observing or receiving of a significant signal from a person or an object*” [MW, с. 249; NPED, с. 297]; “*I'm still in contact with her – we wrote a couple of times*” [CIDE, с. 294] (див. подібні також у [CCELD, с. 303; ORD с. 185]).

Причому, контакт розуміється ще й як професійний зв’язок з ціллю здобути інформацію, отримати послугу, особливо кваліфіковану допомогу тощо: “*A contact is a person who you know and who is able to give you special help or information relating to your job or to a particular subject*” [CCELD, с. 303] (див. подібні також у [MW, с. 249; OEED, с. 313, ORD, с. 185]; “*An acquaintance; a connection both with a view to business or self-interest*” [DSUE, с. 177].

Звернемо увагу на той факт, що деякі словники розташовують на першій позиції лексико-семантичних варіантів іменника *contact* «фізичний контакт» [CED, с. 303; NPED, с. 297; MW, с. 249], інші – «комунікативний контакт» [CCELD, с. 303; OEED, с. 313], а треті не розділяють цих варіантів значень

[ORD, с. 185]). Це свідчить про спільність семантичного, а, відтак, і концептуального простору ККК.

З метою виявлення додаткових поняттєвих ознак розглянемо слова, синонімічні або споріднені з лексичною одиницею *contact*. Приміром, синонімічна лексична одиниця *Communicate* несе в собі зв'язок інформативного і фатичного спілкування, закладеного у понятті контакт: “*succeed in conveying information, evoking understanding*”; “*share a feeling or understanding; relate socially*” [OEED, с. 313].

Ідею випадкової зустрічі та фатичного неінформативного спілкування можна помітити у значенні спорідненої мовної одиниці іменника *Contingence/ Contingency* [L. *contiguus, contingens* – *touching together, fr. contingere* – *to have contact with*]: “*liable to happen*” [SOED, с. 382; CODEE, с. 95]; “*a fortuitous event, which falls to one by chance*” [SOED, с. 382]. Доречно додати, що стандартна реакція-привітання *Hello / Hullo*, яка зараз являє собою знак початку комунікації, первинно (у XIII ст.) означала здивування чимось, що неочікувано зустрілося, вигук захвату, привертання уваги “*ho (hollo) – excl. of surprise, triumph, repeated laughter*” [257, с. 71, MW, с. 208-217]. Ідея зустрічі як «відмінної особливості комунікативної ситуації початку комунікативного контакту» [92], що маніфестує відсутність попереднього лінгвістичного контексту, є актуальною для нашого дослідження.

Такі лексико-семантичні варіанти прикметника *Contingent*, як “*true under existing conditions*”, “*happening or coming by chance*”; “*liable to happen or not*”; “*non-essential*”; “*not absolute*”; “*subject to accidents*”; “*that exists in dependence on probability or smth else*”; “*not determined by necessity, free*” [SOED, с. 382], свідчать, на наш погляд, про зв'язок із вільним спілкуванням «заради спілкування».

На думку Т.Г. Винокур, класична фатика є універсальним засобом контакту, що перекриває окремі некомунікабельні ситуації, та є причиною вторинної ролі тематичного фактору: «мотиви, що генерують фатичну мовленнєву поведінку, можна було б назвати символікою соціального буття,

що потребує контакту заради контакту та що встановлює мовленнєвий контакт як паліатив немовленнєвої діяльності» [49, с. 137].

Таким чином, вважаємо, що ККК репрезентується зіткненням як вступом у контакт комунікантів у певному місці у певний час, подією сумісної діяльності суб'єктів з метою фатичного або інформативного обміну. Це положення маніфестує перше значення поняття «контакт»: «вступити в контакт, уключити контакт, включитися у контакт». Уважаємо, що це знання наявне у свідомості носіїв англійської мови у вигляді смислу – *зустріч, вступ у спілкування*, за визначенням Т.Г. Винокур, «генеральна соціопсихологічна інтенція» [49, с. 137].

М.М. Бахтін ототожнює поняття зустрічі й контакту та вказує: «Мотив зустрічі – один з найуніверсальніших ... у різноманітних сферах суспільного життя та побуту. В науковій та технічній областях, де панує чисто понятійне мислення, мотивів як таких немає, але деяким еквівалентом (до відомого ступеня) мотиву зустрічі є поняття *контакту*... (виділено М.М. Бахтіним). У державному житті <...> дипломатичні зустрічі завжди строго регламентовані, де і час, і місце, і склад тих, хто зустрічається, встановлюється в залежності від рангу тих, хто зустрічається» [20, с. 24]. Це підкреслює здатність поняття КОНТАКТ, як ментальної основи ККК, організовувати спілкування в різних типах дискурсу.

Образний складник змісту ККК відображено у внутрішній формі слова, яка є тією ознакою, що, на думку О.О. Потебні, найбільш рельєфно сприймається в момент його іменування, формуючи найближче та даліше значення слова, де перше – це значення слова для всіх, «народне значення», тобто той змістовий мінімум, завдяки якому ми можемо зрозуміти інші значення, а друге – розвиток змістового мінімуму, «особистісне значення» [200, с. 146-147].

Досліджуючи образну складову змісту ККК, звернемося до етимологічного аналізу спорідненої мовної одиниці: лексеми *touch*. (Дієслово *contingere*, від якого утворився іменник *contactus* [L. *contactus*, pp. of

contingere, to touch, seize < com-; together + tangere, to touch] [WNWD, с. 318] в свою чергу утворено шляхом афіксації від дієслова *tangere – to touch* [orig. а OF. *tuchier, tochier*] [CCED, с. 437], зафіксованого ще у XIII сторіччі [CODEE, с. 499], та префіксом *con-/cum* [CEDEL, с. 108]). Його перше й найпоширеніше сучасне значення – “*to bring the hand etc. into contact with*” [OEED; UDEL, с. 232] (торкнутися рукою); “*to bring a bodily part into contact with esp. so as to perceive through the tactile sense*” [MW, с. 249] – торкнутися предмета, щоб зрозуміти його сутність через дотик – свідчить про асоціацію контакту з дотиком. У цьому міститься важливий для нашого дослідження смисл, оскільки із викладеного випливає, що від початку контакт осмислювався як вербальна, так і невербальна дія: рух назустріч, жест, торкання при вступі у спілкування.

Фізичний контакт – дотик, є найпоширенішим засобом контактовстановлення серед знайомих комунікантів, та одним з найпоширеніших засобів контактовстановлення (після погляду та посмішки) в англомовній комунікативній поведінці [251, с. 1-20]. При цьому зауважують, що рукостискання, функція якого – демонстрація рівності й солідарності [143, с. 63], в культурі Великої Британії можливо тільки при знайомстві [155, с. 46]. Наступний фрагмент доречно ілюструє асоціювання першої зустрічі з рукостисканням:

(1) “*You won’t remember me. We’ve only **touched hands** once, at a function in Boston. I’m Lady Helen Lang (The White House Connection, p. 263).*”

Як бачимо з наведеного фрагмента, дотик рук *touched hands once* в розумінні комунікантів – це маніфестація знайомства, символ мінімального контакту (пор. рос. «шапочное знакомство», укр. «далеке знайомство» – вислів, пов’язаний з етикетом: серед чоловіків, не друзів, а знайомих, історично було прийнято при зустрічі торкатися або піднімати шляпу. Як пояснює В.І. Карасик, у динаміці розвитку знімання шолому замінюється дотиком до шляпи, падіння долу перетворюється у легкий уклін, а потім у кивок [110, с. 49]). Таким чином, виявляється стійка взаємодія стереотипних

вербальних та невербальних метакомунікативних сигналів із значенням етикетного характеру [276, с. 20] та зв'язок з загальнокультурним способом контактовстановлення.

Дієслово *to touch* у метафоричному сенсі також, на наш погляд, пояснює вислів «торкнутися теми/ багатьох тем у розмові»: Имел он счастливый талант Без принужденья в разговоре Коснуться до всего слегка ... (Пушкин, Евгений Онегин). Легка світська бесіда (*small talk*) не має за мету обговорення ані важливих питань, ані відкриття души – «кульмінації спілкування» [74, с. 286], тим не менш, є проявом контакту. Б. Малиновський, який першим описав фатичну взаємодію, розумів під цим прагнення людей до спілкування (*socialize*), створення дружніх зв'язків, не переслідуючи цілі передачі суттєвої інформації [347, с.151-152].

Як указують учені, дані історико-етимологічних розвідок свідчать про велику роль звукового символізму в позначенні предметів у давніх мовах [110, с. 46]. Лексема *Touch (ME) touche, t(o)uche* існувала і в інших мовах [orig. a OF. *tochier, tuchier*, mod. F. *toucher* = Sp. and Pg. *tocar*, It. *toccare*]. Висловлюється припущення, що романське *toccare* може бути звуконаслідувальним словом від **toc**, відтворюючого стук **a knock**, подібно *toc* (The Romanic *toccare* is probably an onomatopoeic formation from the syllable *toc* imitating a knock) [SOED, с. 2218; CODEE, с. 499] (порів. з укр. "тук"). Цей факт, ми вважаємо, є фундаментом ККК – постукати в двері, достукатися до когось, заволодіти його увагою, викликати на розмову, виконати дію вступу у спілкування. Щодо стуку, то досліджено, що в американській комунікативній поведінці це – найпоширеніший невербальний засіб контактовстановлення у спілкуванні незнайомих [251].

Таким чином, образний складник ККК, виконуючи орієнтувальну роль у діяльності суб'єктів дискурсу, сигналізує їм про те, до чого подібна ця модель поведінки. Можна стверджувати, що **дотик** та **стук** формують образний складник ККК, представляючи невербальну складову контактовстановлення.

Отже, поняття *contact*, яке становить основу ККК, наявне у свідомості носіїв англійської мови у вигляді події сумісної діяльності вступу у спілкування двох або більше суб'єктів комунікації з метою фатичного або інформативного обміну, що визначає двошаровість ККК як поєднання комунікації з метакомунікацією. Невербальним складником комунікативної події вступу у контакт традиційно виступають дотик та стук. Інша характерна риса ККК, двополярність, що маніфестується як прояв контакту-унісону «плюс-полярність», але й як контакту-дисонансу «мінус-полярність», заснована на ціннісному складникові ККК.

1.4. Унісонний та дисонансний КОНТАКТ

Комунікативна категорія КОНТАКТ безпосередньо пов'язана з людиною, з її наміром або небажанням дотриматися норм етикету [123, с. 320-327], який, як глобальне явище культурного та соціального плану [100, с. 71, насамперед залежить від ціннісних пріоритетів людини [109, с. 84; 110, с. 132]. Лінгвокультурна особистість виступає носієм прийнятих норм і цінностей, які домінують у певному суспільстві [160, с. 136; 254, с. 18], а мова, обслуговуючи культуру, відтворює образ етнічної мовної особистості [64, с. 47].

Ціннісний складник як провідна сторона змісту категорії виявляє себе в оцінці. Досліджуючи ціннісну складову ККК, неважко помітити її амбівалентність – наявність як позитивного, так і негативного компонентів, що впливає із семантики номінативної одиниці *contact*. The Universal Dictionary of the English Language, надаючи лексико-семантичні варіанти лексеми *contact*, уточнює модальність спілкування: **приємне, дружнє** – “*friendly communication, sympathy, rapport*”, що маніфестує друге значення «контакту» як наслідок першого: контакт при сприятливих умовах, прихильність мовців один до одного, підтримка дружніх стосунків, налагоджений контакт, тобто кооперативність спілкування, та **неприємне,**

недружнє – “*hostile, unfriendly meeting, clash of interests, opinions, collision*” [UDEL, с. 232] – спілкування у зоні конфліктності, яке супроводжується розладнанням, неузгодженістю, розривом та втратою контакту. Латинсько-російський словник, надаючи переклад дієслова *contingere*, також підтверджує можливість недоброзичливості у спілкуванні: 4. пятнать, осквернять, порочить; 8. доставать, достигать, поражать [ЛРС, с. 1096].

Споріднений іменник *touch* серед своїх лексико-семантичних варіантів має такі, що не тільки вказують на суто емоційний вплив, але й характеризують його як висловлення докору, ганьби, плямування репутації, знеславлення, як факт образливої дії, хитрий оманний хід: “*an impression upon the mind and soul; a feeling, sense of some emotion etc.*” [SOED, с. 2218]; “*the quality or fact of affecting injuriously; reproach, blemish, stain, taint*” [SOED, с. 2218]; “*a sly, mean, or deceitful trick*” [SOED, с. 2218] (*now rare*). 1481 роком зафіксовано значення “*a stroke of action, an act; a brief turn or “go” at some occupation*” [SOED, с. 2218] (дія, окремий хід, різкий поворот або початок якогось заняття).

Подібні історично-закріплені значення виявляє і дієслово *to touch* [ORD, с. 869; SOED, с. 2218; OSED, с. 691]. Значення «чіпляти за живе, кривдити, розладнувати психологічний стан» подекуди залишилось у складі фразеологізованих висловлювань, напр.: “*to touch smb on a sore / tender place*” [БАУС, с. 737]. Можливо від старофранцузького слова *toucher* – *set wood* розповсюдилося значення *touchy* “*easily moved to take offence*” – (*perhaps partly an alt. of tetchy*) [CODEE, с. 499].

Слово *meeting*, що залучено у дефініції мовної одиниці *contact* (“*touching, meeting, communicating*” [CCE, с. 85; ORD, с. 185; OED]), за даними сучасних словників має велику низку синонімів: *encounter, juxtaposition, joining, juncture, apposition, unifying, unification, adherence, rencountre, convergence, confrontation, abutment, contacting, recontact possibility, conflict, contention, accord, agreement, compromising, reception, harmonizing* та антонімів: *departure, separation, dispersal* [WW, с. 79; WNWT,

с. 380], серед яких є такі, що висвічують негативний вплив контакту: *juxtaposition, apposition, rencounter, confrontation, conflict, contention* (протиставлення, відкритий диспут, сутичка, дуель, конфронтація, конфлікт, незгода, чвари, відлучення), та підтверджують установку комунікантів на протистояння, що й становить основу дисонансного контакту «мінус-полярність».

Таким чином, виходячи з вищенаведених дефініцій, у роботі як способи знакової координації комунікативної діяльності вирізнено унісонний контакт «плюс-полярність» – «щире визнання досягнень, поглядів та позицій партнера» [229, с. 46], «психологічно неускладнений гармонійний діалог» [1], у якому мовці лунають в унісон заради безконфліктної, кооперативної, узгодженої взаємодії, та дисонансний контакт «мінус-полярність», що характеризується «взаємним з'ясуванням стосунків» комунікантів [229, с. 46], неузгодженістю, що й проявляється в репліках опозитивного типу в контрадикторному прагматичному зв'язку «стимул – негативна реакція: незгода, заперечення, відмова, відхилення компоненту» [207, с. 134].

Тактики, що реалізують стратегію дисгармонізації стосунків у фазах контакту, ґрунтуються на порушенні мовленнєвих норм та постулатів ввічливості. У ситуаціях, де контакт був встановлений, але набуває загрози, виокремлюють тактики, що реалізують стратегію дисгармонізації, як-то: контакт, що супроводжується пасивною мовленнєвою поведінкою адресата, коли людина прикладає зусилля, щоб створити враження її неадекватності, наприклад, удає, що в неї болить горло, вона закашлялася, втомилася, нервує, не розуміє мови [160, с. 294]. Характерною рисою дисонансного контакту є мовленнєва агресія, яка може супроводжуватися реалізацією таких просодичних тактик, як категоричний тон, підвищення або пониження голосу, вимова крізь зуби або схлипування. Серед інших невербальних проявів дисонансного контакту – порушення дистанції, недотримання правил зміни ролей, недоречні та образливі жести й міміка, що веде не до

розмикання контакту як «природного затухання спілкування» [266, с. 4], а до порушення контакту.

ККК виявляється традиційно пов'язаною з комунікативною категорією ввічливості. Структуру цієї категорії складають такі комунікативні приписи, як стримана манера спілкування, підтримання комунікативного контакту, дотримання комунікативних імперативів та табу, демонстрація загальної культури мовлення [243, с. 29]. Це – центральна національно-специфічна комунікативна категорія, змістом якої є система ритуалізованих стратегій комунікативної поведінки, спрямованих на гармонійне, безконфліктне спілкування й дотримання суспільно-прийнятих норм при встановленні, підтримці й розмиканні міжособистісного контакту [154, с. 17; 155, с. 8].

О.С. Іссерс ставить поряд такі поняття, як **тактика** та **такт** [101, с. 255]. У цій роботі досліджено, що лексична одиниця *contact* має зв'язок з **tact** [*F < L tactus, pp. of tangere, to touch < IE base tag-, to touch, grasp> OE thaccian, to stroke*] – “a delicate perception of the right thing to say or do without offending, skill in dealing with people” [WNWD, с. 1483] – вмінням спілкуватися, делікатним, **тактовним** ставленням до співрозмовника з метою запобігання образу. Таким чином, унісонний контакт маніфестує реалізацію стратегії кооперації за допомогою тактик, заснованих на принципах ввічливості (**такту**, великодушності, схвалення, скромності, згоди та симпатії), які утворюють не тільки фундамент інформаційно-регулятивної компетенції та комунікативну норму, а й національну цінність. Дж. Лич визначив максимум такту (*The Tact maxim*), яка говорить: «зменшуйте витрати слухача, збільшуйте вигоду слухача» (*The Tact maxim states: 'Minimize the expression of beliefs which imply cost to other; maximize the expression of beliefs which imply benefit to other'*) [344]. Норми контакту, які являють собою уточнення етичних правил поведінки в спілкуванні, осуджують брехунів та базік, а лестощі осуджуються як нещира поведінка, тобто є також порушенням норми контакту [110, с. 29-31].

Специфіка прояву ККК в різних лінгвокультурах різна, тому при вступі в контакт з іншою культурою виникає дисонанс менталітетів, картин світу, ціннісних орієнтирів та тезаурусів [160, с. 26, 102]. В.А. Маслова вказує, що всі «хороші манери», призначення яких – у гальмуванні агресії та створенні соціального союзу, жорстко закріплені культурною ритуалізацією [170, с. 219-220]. У цьому дослідженні проаналізовано лінгвоспецифіку контакту в інституційному і неінституційному дискурсах Великої Британії та США.

Англосаксонська культура дивиться на емоційну поведінку без особливого схвалення, з підозрою та збентеженням. Комунікативна аттрактивність та неімпозитивність – домінантні риси поведінки англійців [46, с. 41; 74, с. 145; 155, с. 50]: «Лондонець вважає само собою зрозумілим, що люди, з якими він вступить у контакт заради тієї або іншої послуги, поставляться до нього не тільки чемно, але й привітно» [185, с. 434-436]. Увійшовши до універмагу, контори або пивної, англієць терпляче очікує, поки його помітять та звернуться безпосередньо, встановлення зорового контакту при цьому особливо важливо. Британці вважаються стриманими щодо вибору дистанції [160, с. 278-294; 255, с. 206] та тем спілкування – це, наприклад, інтернаціонально відомі факти з історії, мистецтва, спорту, тощо країни іншокультурного комуніканта [80, с. 169].

Прикладом соціально-нейтрального стереотипу при реалізації ККК у лінгвокультурному просторі Великої Британії може слугувати бесіда про погоду, особливо в ситуаціях, коли комуніканти або малознайомі, або коли вони не хочуть говорити на приватні теми [185, с. 444; 218, с. 111]. Контактівстановлення з її процедурою представлення є дивацтвом англійців: хтось третій повинен представити новому знайомому. До цього, начебто до обміну паролями, співбесідники залишаються чужаками. Дослідники зазначають, що спілкуючись з англійцями, безпосереднього контакту з ними так і не знаходиш: начебто це «занурення без зіткнення», така завіса мовчання, характерна для англійського натовпу, що надовго залишає іноземця чужорідним тілом» [185, с. 24, 443].

В американській культурі ККК закріплена відомим правилом комунікативної поведінки: завжди намагайся зробити перший крок до контакту. Звертає на себе увагу культурна специфіка дистанції і при розташуванні американців у просторі під час спілкування: будучи просторово-психологічним, американське поняття “*privacy*” позначає простір радіусом не менш півметра, до якого не може увійти сторонній [160, с. 284].

Американці мало турбуються тим, щоб сховати емоції, розмовляють гучно, не виносять тиші, демонструють життєрадісність та оптимізм, виказують толерантність до порушення мовних норм, не роблять культу з правильних словосполучень. Для них цілком природно переходити до суті справи та говорити те, що вони думають, не підбираючи слів [241, с. 191-202; 255, с. 128-138]. Неформальність більш цінна, ніж формальне вираження привітання та прощання, засновані на признанні певного статусу мовців. Навіть в офіційних ситуаціях вони поводять себе неформально, показуючи, що вони довіряють співбесіднику та прихильні до нього, тобто, контакт йде у «ти»-формах [266, с. 73].

Проявом демократизації мови серед комунікантів у США є досить вільне вживання лихослів'я, що спостерігається в жартах. При цьому у дружньому спілкуванні висловлення з обценною лексикою не виконує функцію інвективи, не є порушенням норми, а використовується як у якості засобу експресивності, так і як знак приналежності до групи. Її називають засобом встановлення інтимності, залучення, приєднання (*involvement, intimacy, affiliation*) [218, с. 141-142; 328, с. 144]. Жарт для американців – це спосіб передачі інформації, підтримання контакту, соціальна навичка [241, с. 191-202]. Щодо британських комунікантів, то для них гумор – це індивідуальне заняття, що вирізняється лінгвістичним шармом [124, с. 40-44], своєрідна форма спілкування, де він також може виконувати контактовстановлюючу функцію. Часто жарти містять привітання, в яких відсутня власна назва: “*Lo! Fishin?*” “*Naw, drowing worms*” [218, с. 127-129].

Мовленнєвий етикет контактовстановлення та контакторозмикання

специфічно засновується на ментальних мовленнєвих процесах та специфіці образу життя: наприклад, серед китайських привітань – «Ви вже їли?», монголи запитують про благополуччя скота [264, с. 19], «...веселий та життєрадісний грек, що виріс під яскраво-блакитним небом Аттики з тонкими та витонченими лініями красивого пейзажу, та для якого життя – перш за все – насолода, прощаючись, каже "χατρε" «радуйся»; практичний римлянин, який склав прислів'я "mens sana in corpore sano" «у здоровому тілі – здоровий дух» говорить «будь здоровий», слов'янин, чий погляд спрямований до вищої цілі, ідеалів божественної правди, розстаючись, просить вибачення – «прощай» (за [130, с. 74]). Англійці, прощаючись, благословляють ім'ям бога: *Good-bye*, утворений від *God be with you*, ще з 1580 року реєструється у функції "*concluding remark or gesture at parting – often used interjectionally*" [MW, с. 502].

За останні чотири століття відбулися суттєві зміни метакомунікативних формул привітань та прощань від *How now? Hey day? How dost thou?* до *How do you do? How are you/ things?* та від *God be with you!* до *Good Bye! So long* [285, с. 27, 113-117], від староанглійського *Fare thee well* з імперативною формою дієслова *faren* до *Farewell*. Деякі висловлювання зберегли структуру спонукальних речень і мають значення побажання, наприклад: *Take care! See you! See you soon! See you around* [198, с. 64-65; 257, с. 80].

Учені вже звертали увагу на специфіку психічної взаємодії мовців та модальність діалогу. Так, А.Р. Балаян розподілив діалоги на полемічні та унісонні [14, с. 328], В.Ю. Федотова, вивчаючи фатичні стратегії у французькій мові, виокремила унісонні та дисонансні мовленнєві жанри [261, с. 29-31], за особливостями комунікативної взаємодії російськомовних партнерів Т.Н. Колокольцева виокремила гармонійні діалоги, в яких дотримуються найважливіших правил мовленнєвої взаємодії, та негармонійні діалоги, в яких порушуються правила мовленнєвої взаємодії [129]; Т.В. Чрділелі, дослідивши англійськомовний діловий дискурс, назвала серед інших типів ділового дискурсу координативний тип, що характеризується

узгодженістю інтенцій комунікантів та спрямованістю на досягнення спільної мети та трансигентний тип, у якому діє механізм розбіжності інтенцій, та ціллю якого є ліквідувати протиріччя і досягти згоди [275, с. 15-16].

М.М. Бахтін зазначав, що формою конкретного переживання людини у процесі пізнання є кореляція образних категорій *я* та *іншого* [19, с. 39]. Психолог, гештальт-терапевт Ден Блум, розмірковуючи про контакт як джерело досвіду, зауважує: «Якщо я сприймаю людину іншу як «іншу» – на її умовах, а не як негатив мене – стає можливим унікальний міжособистісний контакт, діалогічний контакт» [34]. Французький філософ П'єр Тейяр де Шарден, підкреслюючи ідею толерантності, визначив контакт як розуміння відмінностей.

ККК приписує встановлювати, підтримувати та розмикати контакт увічливо з уживанням етикетних висловлювань, що рефлексивно розуміють усі комуніканти, але не всі комуніканти буттєво виконують цю комунікативну прескрипцію, оскільки дискурсивна ситуація може вимагати встановлення, підтримування та розмикання контакту іншим чином: мовці можуть починати та завершувати спілкування з того, що вважається найважливішим на цей момент. Висловлюючись, індивіди керуються потребою спонукати інших людей до здійснення потрібної їм дії: знакова координація діяльності фіксує сутність мовленнєвої комунікації [231, с. 85].

Таким чином, можна дійти висновку, що комунікативна категорія КОНТАКТ базується на знанні англомовних комунікантів про КОНТАКТ та відображає їх загальні уявлення про спілкування, як унісонне «плюс-полярність», так і дисонансне «мінус-полярність», причому збереження просторово-психологічної дистанції та тактовне, ввічливе ставлення до співрозмовника, які історично пов'язані з комунікативною категорією ввічливість, закорінені у свідомості носіїв англомовної культури як прескрипційний фундамент ККК.

1.5. Фатична та інформативна складові у фазах контакту

Розуміючи *функцію* як роль та ціленаправлення мовленнєвих дій мовців у тому чи іншому контексті або сфері спілкування у співвідношенні з тим завданням, що має бути досягнуто з їх завершенням, важливо включити в аналіз контакту не тільки сам завершуючий результат, але й усю суму соціально-психологічних мотивіровок певної мовленнєвої дії, а також і його сприйняття адресатом протягом усього процесу взаємодії: встановленні, підтриманні та розмиканні контакту.

Фатична, або контактовстановлююча функція, є похідною від комунікативної, основної функції мови – бути засобом зав'язування контактів між людьми. Термін «фатична функція» був уперше вжитий Б. Маліновським для позначення контактноритуальних мовленнєвих формул [347, с. 146-152]. З точки зору Р. Якобсона, ця функція передбачає організаційний аспект мовленнєвої інтеракції: «Існують висловлення, основне призначення яких – встановити, підтримати та перервати комунікацію, перевірити, чи працює канал зв'язку, притягнути увагу співбесідника або упевнитися, що він уважно слухає» [307, с. 194]. Така направленість на контакт, намагання вступити у комунікацію, з'являється набагато раніше здібності передавати та отримувати інформаційні повідомлення. Уважається, що фатична функція показово реалізується в англійському питанні *How are you?* та не передбачає розгорнутої відповіді, а лише потребує досить стандартної фрази *Fine, thank you*, слугуючи таким чином преамбулою до подальшої бесіди.

Однак, на думку деяких науковців [див., напр., 1, с. 3; 115, с. 35-45], до яких приєднуємося і ми, термін «фатична функція» включає в себе, на відміну від контактовстановлюючої функції, не тільки встановлення контакту, але й підтримання й розмикання контакту, тому прирівнювання фатичних висловлювань до контактовстановлюючих не виправдано звужує область вивчення функціонування таких висловлень. З іншого боку, фатична

функція є лише окремим випадком контактовстановлюючої функції, оскільки в різних ситуаціях дискурсу контактовстановлююча функція реалізується по-різному, іноді, наприклад, у неординарних, або екстраординарних ситуаціях під час практичної діяльності за допомогою інформативного повідомлення.

Ідея взаємодії функцій вже висувалася науковцями: «Навряд чи можливо знайти мовленнєві повідомлення, які виконують тільки одну функцію» [307, с. 195], навіть пропонувалося нейтралізувати протиставлення «інформативне» / «неінформативне фатичне» як «двох основних ареалів одиниць мовної комунікації» [5, с. 5] за недоцільністю їх розмежування [238, с. 112]. За спостереженнями Є.В. Ключова, хоча «фатичне» та «інформативне» співвідносяться за принципом полярності, їхні границі часто порушуються, що приводить до їх взаємопроникнення, тобто, фатична мова у якийсь момент, змикаючись з інформативною, здатна переходити у протилежність [121, с. 212-220]. На «взаємну проникність фатичного та інформативного шарів» звертала увагу Т.Г. Винокур [49, с. 156]. Однак, хоча автор й зазначала, що у реальному повсякденному невимушеному мовленні провести межу важко, оскільки «скрізь ми стикаємося з випадками проникнення у неофіційний інформативний діалог фатичного шару», тим не менш, автор розмежовувала фатичне та нефатичне як дві принципово відмінні комунікативні настанови [там само, с. 113]. Фатичне (праздномовленнєве, немотивоване) та практичне (утилітарне, ціле орієнтоване, інструментальне) мовлення виконують різні комунікативні завдання та співвідносяться з різними сферами мовленнєвої діяльності [див. 61; 120].

Гендерні дослідження також указують на необхідність відрізняти контактовстановлюючу бесіду та розмову-повідомлення. Для більшості жінок, спілкування – це, в першу чергу, взаєморозуміння, спосіб встановлення контакту, де акцент робиться на демонстрації спільності та зіставлення переживань. Для чоловіків встановлення контакту має на меті завоювати та утримати статус в ієрархічному соціальному порядку.

Повідомлення інформації є центральним місцем чоловічого мовленнєвого спілкування [62, с. 291].

Доведено, що характер фатичної та інформативної функцій різний: якщо фатика передбачає банальність змісту, емоційність та афективність, а фатичні засоби є відтворюваними, клішованими, ситуативно-дейктичними одиницями, які вказують на певні ситуації спілкування, то критеріями інформативності вважається небанальність, релевантність та адекватність у поданні інформації [217]. Відмінність засобів фатичної та інформативної функцій убачається у стереотипності вираження фатичної функції: метакомунікація є засобом регуляції процесу спілкування й сприяє оптимізації комунікативної діяльності [53; 119, с. 24-27; 121, с. 112-220; 135; 163, с. 132-137; 165, с. 1-15; 177, с. 191-200; 199, с. 6-19; 212; 262; 271, с. 2-17; 282, с. 98-111; 292, с. 145-152; 304, с. 138-145; 320; 341, с. 21-42].

Фатичні метакомунікативні одиниці, мовленнєвий етикет, позначають наше ставлення до адресата та ситуації [198, с. 62; 251, с. 1-20], та, за зауваженням Г.Г. Почепцова, представляють нульову фазу контакту, передуючи власне повідомленню [204, с. 469]. Вони набули вже достатнього вивчення: це – спеціальні мовленнєві формули привітання та компліменту [241, с. 10-115] – "шаблонні фрази, що <....> в силу їх постійного вживання <....> стають начебто закам'янілими" [309, с. 49], семантично вихолощеними [276], "неінформативними" з точки зору "важливої, суттєвої" інформації інхотативними висловленнями [171, с. 8], ритуальними кліше, "*ritual interchanges*", "*access rituals*" [334, с. 19], десемантизованими елементами, що не мають денотативного та понятійного значень, але направлені на встановлення мовленнєвого контакту; такі привітання функціонують як засоби, призначення яких у тому, щоб викликати не відповідну, а респонсивну реакцію [276, с. 12, 22].

А. Вежбицька вказує на лінгвістичну осмисленість стереотипних висловлень: «Навряд чи можна знайти інші мовленнєві висловлення, які були б (або могли бути) настільки ж умовними та порожніми, як привітання;

але це не заважає їм нести значення доброзичливості» [45, с. 271] та приводить цитату Готфріда Вільгельма Лейбниця: “*Salutare est conversationem incipere cum significatione benevolentiae, praesertim cum voto. Valedicere est conversationem finire*” (пор. переклад: «Вітатися означає починати розмову з висловлення доброзичливості, переважно з побажання; прощатися – закінчувати розмову такою сигналізацією») (за [45, с. 271]). Доречно тут буде привести відоме російське прислів'я: «Не мудрен привет, а сердца покоряет» [265, с. 146].

За І.Р. Гальпериним, інформативно-важливі відрізки тексту маніфестують комунікативно-значущі рематичні частини висловлень, а малоінформативні відрізки відповідають тематичним фрагментам мови, що не мають комунікативної цінності. «Інформацію текста можна визначити як співвідношення смислів та повідомлень, що дають новий аспект явища, факту, події» [61, с. 38]. Отже, можна припустити, що переважна фатичність на початку контакту є встановленням відносин комунікантів та привертанням уваги до теми розмови. Подальший рух до інформаційності задає тему розмови і далі підтримує увагу до реалізації теми у ремах. Розмикання контакту свідчить про те, що тема спілкування вичерпана або обговорення її припинено.

Таким чином, контакт характеризується двошаровістю: поєднанням фатичної та інформативної функцій. Фатична функція мови, закорінена на принципах кооперації та ввічливості, забезпечує соціально прийнятне та психологічно комфортне протікання комунікативного акту на всіх його фазах. Однак, ситуативна дискурсивна детермінованість комунікації пов'язана з тим, що, залежно від характеру екстралінгвальної дійсності комуніканти вимушені здійснювати постійний відбір оптимальних, фатичних або інформативних, засобів контакту для реалізації своїх комунікативних намірів.

Висновки до розділу 1

Функціонально-комунікативний підхід досліджує функціонування мови в умовах комунікації і становить інтеграцію двох провідних парадигм сучасності – функціональної і комунікативної. Цей напрям лінгвістики спирається на дискурс, складовими якого є ситуативний контекст, адресант і адресат, цілі, задачі й сфера спілкування, та який структурується різними практиками й сферами людської комунікації.

Контакт перебуває у гіперо-гіпонімічних відношеннях із поняттями «комунікація» і «спілкування», оскільки характеризується доцільною конкретикою вербальних і невербальних висловлень. Контакт – це комунікативна подія безпосереднього спілкування мовців, яка обумовлена параметрами ситуації, сферою спілкування й конфігураціями ролей комунікантів. Контакт, проявляючись у дискурсі, є одиницею комунікативної категорії КОНТАКТ і розглядається як комунікативна подія, що містить фази встановлення, підтримання та розмикання контакту.

Комунікативні категорії як елементи комунікативної свідомості суб'єктів дискурсу організують та регулюють процес комунікації в різних типах дискурсу. Комунікативна категорія КОНТАКТ є гіпердискурсивною, культурно-специфічною комунікативною категорією, що регулює взаємодію комунікантів у фазах встановлення, підтримання та розмикання контакту, та визначається двошаровістю, оскільки може поєднувати фатичність та інформативність, і двополярністю, тобто реалізується не тільки як комунікативний унісон «плюс-полярність», але й як комунікативний дисонанс «мінус-полярність».

Поняття «контакт», яке становить основу комунікативної категорії КОНТАКТ, наявне у свідомості носіїв англійської мови у вигляді події сумісної діяльності вступу в спілкування двох або більше суб'єктів комунікації з метою фатичного або інформативного обміну, що визначає

двошаровість комунікативної категорії КОНТАКТ як поєднання метакомунікації з комунікацією.

Двополярність комунікативної категорії КОНТАКТ заснована на ціннісному складникові поняття «контакт» й маніфестується як прояв контакту-унісону «плюс-полярність», що наголошує на історичному зв'язку з комунікативною категорією “ввічливість”, та як контакту-дисонансу «мінус-полярність», що є порушенням норм спілкування. Тактовне (від “*tact*”) ставлення до співрозмовника з метою запобігання образи утворює не тільки фундамент інформаційно-регулятивної компетенції та комунікативну норму, а й національну цінність. Культурно-специфічні ментальні процеси мовців Великої Британії та США визначають їх комунікативну поведінку під час встановлення, підтримання та розмикання контакту. Невербальним складником комунікативної події вступу у контакт традиційно виступають дотик та стук у двері (“*toc*”).

Контакт проаналізовано в інституційному, тобто статусно-орієнтованому дискурсі, що призначений виконувати соціальні потреби, необхідні для існування усього суспільства, та неінституційному – особистісно-орієнтованому дискурсі як спілкуванні в родинній сфері, серед друзів та на дозвіллі. Релевантними параметрами реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ є сфера функціонування, адресантно-адресатні конфігурації, характер та тема спілкування.

За принципом контрасту для дослідження контакту обрано діловий, політичний та військовий типи інституційного дискурсу як такі, що об'єднані спільною для них ідеєю боротьби (за клієнта та прибуток – у діловому дискурсі, виборця та владу – у політичному, країну та перемогу – у військовому), та неінституційний побутовий дискурс, заснований на ідеї прагнення до злагоди. Контакт досліджено в різних типах ситуацій інституційного та неінституційного дискурсів: ординарних – в нормоване повсякденне спілкування, неординарних – спілкування у нестандартних

ситуаціях, що виходять з рамок повсякденної практики, та екстраординарних – спілкування в екстремальних умовах, що погрожують життю людини.

Суб'єкти дискурсу, якими виступають адресант та адресат (агент-агент, агент-клієнт в інституційному дискурсі; члени родини або друзі – в неінституційному) у сукупності своїх соціальних та ситуативних ролей, знань про світ, мотивів та цілей, проявляють діяльнісний характер під час встановлення, підтримання та розмикання контакту. Хоча генеральною інтенцією мовців є встановлення комунікативного контакту, різними є комунікативна ціль і, відповідно, стратегії та тактики її втілення.

На основі даних етимологічного аналізу, дискурсивних параметрів, критерію наміру та функції висловлення виокремлено унісонний та дисонансний контакт, що визначає двополярність комунікативної категорії КОНТАКТ. Унісонний контакт визначається як гармонійне спілкування мовців заради безконфліктної, кооперативної, узгодженої взаємодії. Дисонансний контакт схарактеризовано як комунікативний збій у спілкуванні, який, у силу ситуативних чинників або індивідуально-психологічних установок суб'єктів дискурсу на конфронтацію, проявляється в опозитивній формі мовленнєвої поведінки, тобто неузгоджених, непаралельних, різноспрямованих, не співпадаючих за замислами мовленнєвих діях мовців, що прагнуть досягти власної мети та домінувати, що може призводити до порушення контакту.

Двошаровість комунікативної категорії КОНТАКТ визначається як співвідношення фатичної та інформативної складових у фазах контакту. Фатична функція мови, закорінена на принципах кооперації та ввічливості, забезпечує соціально прийнятне і психологічно комфортне протікання комунікативного акту на всіх його фазах. Однак, оскільки засоби комунікативної категорії КОНТАКТ виходять за межі фатичного спілкування, мовленнєвого етикету й метакомунікації, функції контактовстановлення, контактопідтримання і контакторозмикання та фатична функція співвідносяться як загальне та часткове.

Залежно від характеру екстралінгвальної дійсності, комуніканти вимушені здійснювати постійний відбір оптимальних засобів контакту для реалізації своїх комунікативних намірів. Наростання інформативності від мінімуму до максимуму відбувається під час ускладнення умов спілкування. Переростання фатичності в інформативність, що маніфестує повноцінний контакт, залежить від інтенцій комунікантів та типів ситуацій у дискурсах.

Основні положення розділу I відображені в таких публікаціях автора [293, 294; 295, 299, 302].

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КАТЕГОРІЇ *КОНТАКТ* У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Процедура аналізу ККК включає п'ять основних етапів, що визначаються предметом дослідження та завданнями, розв'язання яких необхідно для досягнення мети роботи: 1) збір фактичного матеріалу, що об'єктивує реалізацію ККК; виявлення дискурсотворчої природи контакту в діловому, політичному й військовому типах інституційного дискурсу та у неінституційному дискурсі; 2) ідентифікація й диференціація ситуацій контакту та дослідження засобів контакту у фазах встановлення, підтримання і розмикання контакту в цих типах дискурсу; 3) вивчення фатичної й інформативної складової у функціях контакту у фазах контакту; 4) виділення унісонного і дисонансного контакту на основі функції висловлення в комунікативній події контакту; 5) встановлення вербальних і невербальних особливостей реалізації ККК у досліджених дискурсах, заснованих на ідеї боротьби та на ідеї прагнення до злагоди. Таким чином, кожний етап охоплює певний аспект ККК, що потребує вивчення.

На кожному з п'яти етапів аналізу ККК застосовано загальнонаукові й суто лінгвістичні методи дослідження: провідний функціонально-комунікативний метод; метод дискурсивного аналізу; контекстуально-ситуативний метод й метод інтерпретаційного аналізу тексту; інтеракційний та етнолінгвістичний методи; метод словникових дефініцій; порівняльний аналіз; кількісний аналіз.

2.1. Виявлення дискурсотворчої природи комунікативної категорії **КОНТАКТ**

Перший етап дослідження присвячено проведенню дискурсивного аналізу ККК, який належить до провідних методів вивчення дискурсу,

оскільки дискурсологія виступає як об'єктом дослідження, так і його методологічним принципом [25; 27; 28; 44; 54; 63; 78; 79; 91; 128; 161; 179; 188; 196; 291; 338; 351; 365; 370 та ін.]. За допомогою *методу дискурсивного аналізу*, який передбачає урахування як лінгвального, так і екстралінгвального аспекту функціонування мовленнєвих одиниць, виділено дискурсивні фрагменти контакту в діловому, політичному й військовому типах інституційного дискурсу та у неінституційному дискурсі.

Формування емпіричної бази розвідки зумовлено об'єктом аналізу – комунікативною категорією КОНТАКТ, та предметом аналізу – реалізацією цієї категорії у типах інституційного дискурсу, об'єднаних ідеєю боротьби, та у неінституційному дискурсі, що ґрунтується на ідеї прагнення до злагоди. Збір фактичного матеріалу проводився *методом суцільної вибірки*, в результаті чого виявлено 4557 ситуацій контакту. Розвідка базується на змішаному корпусі, основу якого складають 11 прозових творів та 14 скриптів й субтитрів до фільмів, що належать до художнього реєстру англомовного дискурсу XX – XXI століть у таких жанрових різновидах, як драма, мелодрама, комедія, пригоди/екшн, мемуари й наукова фантастика. Усі джерела демонструють персонажне мовлення, максимально наближене до сучасного. Як вторинна модель реальної комунікації вони в повній мірі відображають основні закономірності й ознаки усного мовлення, зануреного у ситуацію.

За допомогою методів словникових дефініцій й компонентного аналізу вивчено культурологічні, культурно-специфічні уявлення англомовних комунікантів про контакт. Поняття «контакт», яке становить основу ККК, наявне у свідомості носіїв англійської мови у вигляді події сумісної діяльності вступу в спілкування двох або більше суб'єктів комунікації з метою фатичного або інформативного обміну, що визначає двошаровість ККК як поєднання комунікації з метакомунікацією. Контакт розуміється не тільки як вступ у спілкування, а ще й як професійний зв'язок з ціллю здобути

інформацію, отримати послугу, особливо кваліфіковану допомогу тощо: “*A contact is a person who you know and who is able to give you special help or information relating to your job or to a particular subject*” [CCELD, с. 303]; “*An acquaintance; a connection both with a view to business or self-interest*” [DSUE, с. 177]. З метою виявлення додаткових поняттєвих ознак розглянуто слова, синонімічні або споріднені з лексичною одиницею *contact*. Синонімічна лексична одиниця *Communicate* поєднує ідеї інформативного і фатичного спілкування, закладеного у понятті «контакт»: “*succeed in conveying information, evoking understanding*”; “*share a feeling or understanding; relate socially*” [OEED, с. 313]. Ідею випадкової зустрічі та фатичного неінформативного спілкування помічено у значенні спорідненої мовної одиниці іменника *Contingence/ Contingency*: “*liable to happen*”; “*a fortuitous event, that which falls to one by chance*” [SOED, с. 382].

Невербальним складником комунікативної події вступу в контакт традиційно виступають дотик та стук. Цей факт, як ми вважаємо, є фундаментом ККК – постукати в двері, достукатися до когось, заволодіти його увагою, викликати на розмову, виконати дію вступу у спілкування. Від початку контакт осмислювався як вербальна, так і невербальна дія, рух назустріч, жест, торкання при вступі у спілкування. Фізичний контакт – дотик, є найпоширенішим засобом контактовстановлення серед знайомих комунікантів, та одним з найпоширеніших засобів контактовстановлення (після погляду та посмішки) в англomовній комунікативній поведінці [251]. Щодо стуку, то досліджено, що в американській комунікативній поведінці це – найпоширеніший невербальний засіб контактовстановлення у спілкуванні незнайомих [там само].

Інша характерна риса ККК – двополярність – маніфестується як прояв контакту-унісону «плюс-полярність» і контакту-дисонансу «мінус-полярність», є заснованою на ціннісному складникові ККК. У роботі досліджено, що лексична одиниця *contact* має зв'язок з *tact* [*F < L tactus, pp. of tangere, to touch < IE base tag-, to touch, grasp > OE thaccian, to stroke*] – “*a*

delicate perception of the right thing to say or do without offending, skill in dealing with people” [WNWD] – вмінням спілкуватися, делікатним, **тактовним** ставленням до співрозмовника з метою запобігання образи. Таким чином, унісонний контакт маніфестує реалізацію стратегії кооперації за допомогою тактик, заснованих на принципах ввічливості (**такту**, великодушності, схвалення, скромності, згоди та симпатії), які утворюють не тільки фундамент інформаційно-регулятивної компетенції та комунікативну норму, а й національну цінність. ККК виявляється традиційно пов’язаною з комунікативною категорією ввічливості.

У той же час помічено наявність як позитивного, так і негативного компонентів, що впливає із семантики номінативної одиниці *contact*: **приємне, дружнє** – “*friendly communication, sympathy, rapport*”, що маніфестує друге значення поняття «контакт» як наслідок першого: контакт при сприятливих умовах, прихильність мовців один до одного, підтримка дружніх стосунків, налагоджений контакт, тобто кооперативність спілкування, та **неприємне, недружнє** – “*hostile, unfriendly meeting, clash of interests, opinions, collision*” [UDEL] – спілкування у зоні конфліктності, яке супроводжується розладнанням, неузгодженістю та втратою контакту.

Аналіз фактичного матеріалу показав подібність та одночасно відмінність реалізацій ККК у зазначених типах дискурсу, що визначило низку подальших завдань дослідження. Встановлено, що дискурсивними чинниками ККК є сфера спілкування: інституційна / неінституційна; адресантно-адресатні конфігурації мовців: комуніканти у статусних ролях / особистісних ролях; характер комунікації: формальний/неформальний; стратегії кооперації або конфронтації, які реалізуються суб’єктами дискурсу під час встановлення, підтримання та розмикання контакту. Г.Г. Почепцов, досліджуючи регулювання мовленнєвого спілкування за допомогою мовних засобів, виокремлює три фази у процесі комунікації: а) встановлення мовленнєвого контакту, б) підтримання мовленнєвого контакту, в) розмикання мовленнєвого контакту [204, с. 468-475]. Залежно від типу

ситуацій та інтенцій мовців комунікативна подія контакту, яка є одиницею дослідження, вміщує одну, дві або три фази.

Викладене дає можливість надати рисунок ККК:

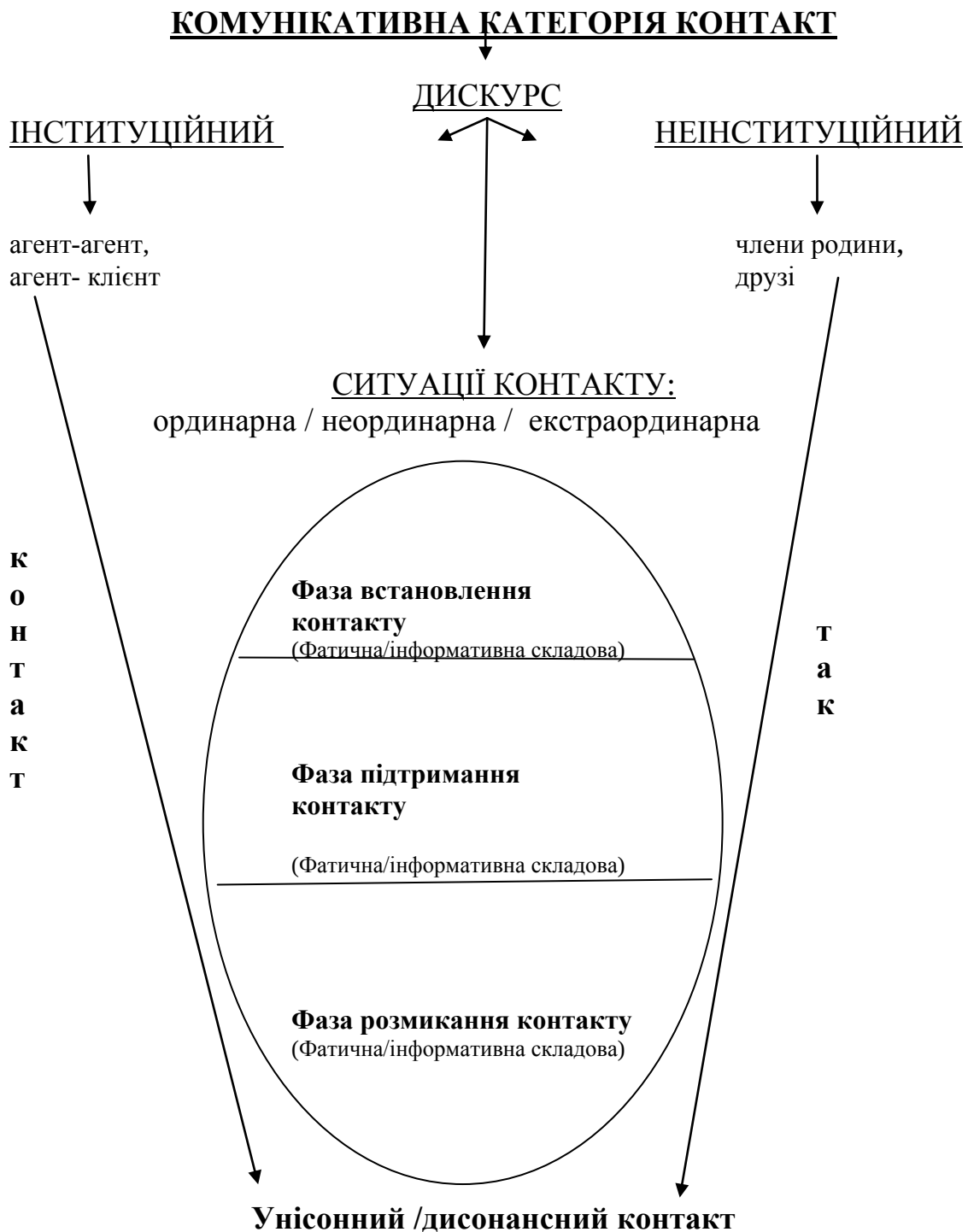

Рис. 1. Комунікативна категорія КОНТАКТ у дискурсі

2.2. Ідентифікація ситуацій та фаз КОНТАКТУ

У ході опрацювання матеріалу встановлено, що ККК об'єктивується у різних типах ситуацій. За принципом убування фатики від *max* до *min* та наростання інформативності від *min* до *max*, і навпаки, у дослідженні виокремлено такі типи ситуацій:

- ординарні ситуації контакту: типові групові практики, стандартне, внормоване спілкування у робочому порядку в англомовному ІД (далі – АІД) або повсякденне родинне спілкування чи спілкування друзів в англомовному НД (далі – АНД);
- неординарні ситуації контакту: спілкування у позаштатних, нестандартних ситуаціях, що виходять за рамки повсякденної практики, та можуть призводити до конфліктів;
- екстраординарні ситуації контакту: спілкування в екстремальних умовах, пов'язаних з загрозою життю людини.

Провідним у зазначеному аналізі виступає *контекстуально-ситуативний метод*, який дав можливість виокремити різновиди ситуацій у різних типах дискурсу.

Тип ситуації спілкування та актуальні інтенції суб'єктів дискурсу суттєво впливають на реалізацію ККК та визначають кількість фаз у комунікативній ситуації контакту. Приміром, наведені фрагменти ілюструють ординарну (2), неординарну (3) та екстраординарну ситуації (4) у військовому дискурсі.

(2) *A SOLDIER is sitting directly between the two armored vehicles. This SGT. RAYMOND PRENTISS SHAW, late twenties, haunted and aloof.*

MARCO: (suddenly behind him) Sergeant.

RAYMOND: Sir.

MARCO: Rolling in two minutes.

RAYMOND: Yes, sir (The Manchurian Candidate).

У цій комунікативній події контакту адресант – капітан Марко – встановлює контакт з підлеглим за допомогою звертання на звання *Sergeant*.

Адресат підтримує контакт етикетним військовим висловленням *Sir*. Адресант продовжує контакт наказом у формі еліпсованого імперативного висловлення *Rolling in two minutes*. Адресат, ратифікуючи розуміння типовим для військових чином за допомогою етикетного військового *Sir*, розмикає контакт. Кожна репліка адресата містить лексему *Sir*. Лише високо ритуалізоване військове спілкування має таку характерну форму контактостворення, контактопідтримання та контакторозмикання. Такий контакт, вміщуючи як фатичну (*Sir; Yes, sir*), так і інформативну (*Rolling in two minutes*) складові, є унісонним, внормованим та типовим для ординарних ситуацій у ВД.

(3) *As Moore was unlocking the door of the Studebaker, the Marine Aviator lieutenant he had seen before walked up to him. "Good afternoon, Sergeant," he said.*

Moore straightened and saluted. "Good afternoon, Sir."

"I'm delighted to see a familiar uniform around here," Dailey said. "I'm Colonel Dailey. I've just been assigned here as the CINCPAC liaison officer."

"Yes, Sir," Moore said. He remembered the radio Captain Pickering had sent SECNAV asking that a liaison officer be assigned.

"What have they got you doing around here, Sergeant?"

"I work for Major Banning, Sir."

"Major Banning is assigned to this headquarters?"

"No, Sir. I mean, he works with the SWPA, Sir. But he isn't assigned here."

"Oh?"

"He commands Special Detachment 14, Sir."

<...> *"When you see Major Banning, Sergeant, would you please tell him we bumped into each other, and that I'd like to meet him?"*

"Yes, Sir, I'll do that."

"Thank you, Sergeant."

Dailey smiled at Moore and went back to the front door to wait for the car and driver that had been assigned to the CINCPAC liaison officer by General Douglas MacArthur's personal order (W.E.B. Griffin. Battleground, p. 341-342).

Ця ситуація контакту є неординарною у ВД, оскільки пов'язана із неочікуваною зустріччю колишніх однополчан. Адресант – вищий за рангом генерал Дуглас – побачивши сержанта в уніформі військ, в яких служив раніше, ініціює розмову стереотипною загальнокультурною формулою привітання та звертанням *Good afternoon, Sergeant* та за допомогою проксемічного невербального компонента комунікації (далі НВК) (*walked up to him*). Адресат підтримує комунікативну ініціативу адресанта за допомогою стереотипного для військових кінесичного НВК – віддавання честі (*straightened and saluted*) і такою ж загальнокультурною етикетною формулою привітання з уживанням групового військового стереотипного висловлення *Sir*, що співпадає з загальнокультурним за своїми основними характеристиками, але належить до професійної військової підмови, яка являє собою предписуючі мовленнєві стереотипи [257, с. 82]. У фазі підтримання контакту адресант самопредставляється й вживає питальні речення, пов'язані з темою розмови «Зустріч однополчан», висловлення фатичного та інформативного характеру. Контакт підтримується адресатом узгодженою реплікою-реакцією, стереотипним груповим *Yes, Sir*, ратифікацією згоди виконати прохання *Yes, Sir, I'll do that*. Інтонація адресанта – просодичний НВК, посмішка на прощання під час виходу вихід з комунікативного простору – проксемічний й кінетичний НВК та вербальне розмикання контакту за допомогою експресивного висловлення *Thank you, Sergeant* має явно виражену позитивну семантику, що градує цю ситуацію як «нежорстку» (пор. розподіл інституційних дискурсів на «м'які» та «жорсткі» [375, с. 55-56]), тобто нетипову для такого високоритуалізованого інституційного типу дискурсу, як ВД: цей контакт є унісонним, більш фатичним, ніж інформативним, що не властиво дискурсу наказів і ратифікації розуміння.

(4) *Two dark trucks converge suddenly out of the darkness, on either side of the Bradley Fighting Vehicle . They SLAM together in a pincer-wedge just in front of it, and the Bradley CRASHES into them ... THE HUMMER skids around in a tight 180, stops, facing back at the helpless Bradley. Automatic weapons fire in bursts, bright, and ricochet harmlessly away.*

*MARCO: (IN THE HUMMER scrambles up out of his seat, pops the roof hatch and screams at Raymond) **Take the wheel, Sergeant!** ... (Marco's cover fire RATTLES insanely off the armor – coming off the machine gun, grabbing Raymond's rifle ... Raymond has lost control, fishtails into a deep trough ... the Hummer lurches onto its side, engine racing – wheels spinning uselessly in air... Oh shit, Shaw (The Manchurian Candidate).*

Нижче наведена ситуація є екстраординарною. Адресант – командир – у загрозовій для життя екіпажу ситуації, побачивши, що сержант розгубився і не може ефективно відстрілюватися, має власноруч відбивати атаку ворога. У фазі контактовстановлення він уживає інформативне за характером імперативне висловлення *Take the wheel, Sergeant!* та низку кинесичних НБК *Marco's cover fire RATTLES insanely off the armor – coming off the machine gun, grabbing Raymond's rifle*. Контакт підтримується адресантом невербально, за допомогою кинесичних НБК *Raymond has lost control, fishtails into a deep trough ... the Hummer lurches onto its side, engine racing – wheels spinning uselessly in air*. Жодних стереотипних групових висловлень у цій реалізації ККК не вжито, а, навпаки, адресантом ужито пейоративне висловлення *Oh shit, Shaw*: загрозова для життя людей ситуація призвела до порушення у нормі спілкування високоритуалізованого ВД. Цей контакт є суто інформативним, позбавленим через екстраординарність ситуації фатичності та фази розмикання контакту.

Метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу тексту та дискурсивний метод дозволили виявити характерні особливості структури контакту, вивчити механізми спілкування й описати засоби кожної з фаз контакту в різних комунікативних ситуаціях досліджуваних типів дискурсу.

Елементи кількісної обробки отриманих результатів, які відображаються у діаграмі 1 (див. Додатки), демонструють частотність релевантних явищ.

2.3. Вивчення функцій засобів контакту

Третій етап дослідження спрямовано на вивчення функцій, які виконуться вербальними й невербальними засобами у фазах встановлення, підтримки і розмикання контакту в різних ситуаціях ІД, об'єднаних ідеєю боротьби, та НД, заснованому на ідеї прагнення до злагоди.

Г.Г. Почепцов, вивчаючи фатичну функцію, висунув низку питань щодо а) взаємодії комунікативного та метакомунікативного планів висловлення; б) факторів, що визначають необхідність уживання метакомунікативних показників; в) спільних та відмінних рис, що перебувають в основі метакомунікативних показників; г) інвентаря цих показників; д) виявлення етно- та лінгвоспецифічних особливостей контакту [204, с. 468-475]. Використання *функціонально-комунікативного методу*, що передбачає визначення характеру функцій висловлень у процесі комунікації, надає змогу відповісти на ці питання. Тож, фази контакту набули вивчення у функціонально-комунікативному ракурсі з урахуванням усіх параметрів, що впливають на інтерпретацію змісту висловлення: тип дискурсу, ситуація комунікації, національно-культурний та стратегічний чинники.

Т.Г. Винокур, протиставляючи дві головні інтенції вступу у спілкування – фатичну (неінформативну) та інформативну, називає опозицію «спілкування / повідомлення» двома комунікативними інтенціоналами, основною комунікативною опозицією, двоєдиним функціональним цілим. Це варіанти мовленнєвої поведінки людей, коли вони використовують мову, щоб вступити у спілкування, та коли вони використовують мову, щоб відіслати або отримати певне інформативне повідомлення [49, с. 108]. Пропонується підхід, при якому протиставляється когнітивне, тобто інформативне, та індексичне – невластиве інформативне, фатичне. На тлі таких

констатацій чітко експлікується розділ смислового змісту термінів «комунікація» та «спілкування», в якому маніфестується опозиція ознак «наявність інформації» та «відсутність інформації»: комунікація – дія, що направлена на передачу, трансляцію інформації; спілкування – взаємодія учасників, психологічний зв'язок людей, що знаходить вираження у посиленні особистісно значущих елементів, які сприяють більш повному об'єднанню людей у певну спільноту, встановлення та розвитку цілеспрямованих контактів між людьми за допомогою мови [238, с. 109-111; 266, с. 3], іншими словами, суб'єктивна інформація у фатичній функції протиставляється об'єктивній інформації в інформативній функції.

Якщо фатична функція вже набула вивчення, причиною чого є особливо яскрава актуалізація в ній контактовстановлюючої функції [115, с. 35], то контактна зарядженість інформативної функції у фазах встановлення, підтримання та розмикання контакту висвітлено у цій роботі. Встановлено, що функціонування засобів контакту як фатичного, так і інформативного характеру наявне у свідомості носіїв англійської мови та визначає двошаровість ККК як поєднання комунікації з метакомунікацією, інформативності з фатичністю. *Функціонально-комунікативний метод дослідження* надав змогу дослідити наростання комунікативного плану, тобто інформативності (аргументування як засобу впливу на адресата) під час ускладнення умов спілкування від *min* до *max*. Прикладом слугує наведена неординарна ситуація реалізації ККК у трьох фазах, пов'язана з неочікуваними політичними подіями:

(5) *My Secret Service agent said that Bob Blackwill was on the secure phone from Bagdad. I thought to myself that it was pretty late in Iraq, so I was immediately concerned that something was really wrong.*

“Jerry is about to issue a new set of political guidelines tomorrow,” Bob said.

“What?” I asked. I couldn’t believe my ears. “You have to tell him that the President has to see what he’s going to say,” I said.

“You’d better tell him,” Bob replied.

I immediately put in a call... (Condoleezza Pice. No Higher Honour, p. 244).

Политик Роберт Блеквіл – встановлює контакт по телефону з держсекретарем США Кондолізою Райс. Хоча спілкування по телефону є чітко структурованим, передбачає початок, основну частину та завершення (“*telephone language*” [183, с. 75]), адресант, незважаючи на глибоку ніч, не вживає жодних стереотипних етикетних формул привітання або вибачення. Він має важливе повідомлення щодо зовнішньої політики США для адресанта. Інформативну частину складають просте речення у контактовстановлюючій функції повідомлення *Jerry is about to issue a new set of political guidelines tomorrow* (інформативний характер) та розповідне речення у контактопідтримуючій функції *You have to tell him that the President has to see what he’s going to say* (інформативний характер), в якому йдеться про подальші дії політиків. Емоційність цієї неординарної ситуації контакту засвідчується уживанням адресантом емоційно-забарвленого питання *What?* Адресант завершує розмову порадою, яка виконує функцію контакторозмикання *You’d better tell him* (інформативний характер). Його єдина мета – спонукати адресата до швидкої дії, тому метакомунікативні стереотипні висловлення відсутні навіть у завершальній фазі контакту. У наведеному фрагменті контакту контактовстановлююча та контакторозмикаюча функції є більш значущими, ніж фатична функція, що заснована на соціальних та національно-специфічних нормах спілкування (тобто реалізуються стереотипними висловленнями та етикетними формулами), оскільки комунікантами обираються засоби, що пов’язані з інформативністю у формі пояснень та повідомлень.

Таким чином, засоби реалізації ККК, відображаючи інтенції комунікантів, змінюючись залежно від ситуативних, соціальних, вікових та інших параметрів комунікантів, виконують різні фатичні й інформативні функції під час встановлення, підтримання і розмикання контакту в різних типах дискурсу (табл. 1, Додатки). Співвідношення інформативної

і фатичної складових у реалізаціях контакту в інституційних та неінституційному дискурсах подано в діаграмі 2 (див. Додатки).

Багатий інвентар вербальних та невербальних засобів контакту для реалізації різноманітних відтінків змісту як фатичного, так і інформативного характеру в різних ситуаціях інституційного та неінституційного дискурсів формують функціонально-комунікативне поле ККК, яке складається з ядра, ближньої та дальньої периферії. Ядро ККК утворює функціонально-семантичне поле мовленнєвого етикету, виражене стереотипними формулами встановлення, підтримання та розмикання контакту (eg. *Hello, Good morning, Good to see you! You are welcome*). Ближня периферія складається зі стереотипних ситуативних висловлень (eg. *Do sit down! How very interesting! I must be off!*), дальня периферія містить висловлення інформативного характеру (eg. *How many towns have been bombed?*) (див. рис. 2).

Дальня периферія ККК: висловлення інформативного характеру типу *How many towns have been bombed?*

Рис. 2. Функціонально-комунікативне поле ККК

2.4. Виокремлення унісонного та дисонансного КОНТАКТУ

Аналіз фактичного матеріалу показав амбівалентність контакту, тобто подібність та діаметральну протилежну маргінальну відмінність вираження модальності у ситуаціях контакту, як у АНД, так і у АІД. Тому наступним кроком дослідження було вивчення двополярності ККК за допомогою *інтеракційного методу*, що уможливорює виявлення стратегій та тактик як конкретних мовленнєвих утілень стратегії.

Питання ефективності спілкування є провідною проблемою сучасного мовознавства для багатьох вчених [41; 65; 82; 98; 102; 118; 151; 190; 205; 208; 210; 212; 224; 317; 319; 324]. Науковцями ствержується, що норми поведінки спрямовані на унісонне, гармонійне, безконфліктне спілкування та мають прототиповий характер, тобто зберігаються в пам'яті комунікантів у вигляді знань про типові установки, дії, очікування відповідних дій та оціночні реакції в тих чи інших ситуаціях [110, с. 25; 154, с. 91; 160, с. 129; 167, с. 40-42; 240, с. 109]. Виокремлюють три типи норм комунікативної поведінки: загальнокультурну (характерну для всієї лінгвокультурної спільноти, оскільки включає етикет), ситуативну (що регламентує «вертикальну» й «горизонтальну» мовленнєву поведінку в різних типах комунікативних ситуацій) та індивідуальну (відображає культуру й особистісний комунікативний досвід людини) [240, с. 97-112]. Тобто стилістична специфіка мовленнєвої поведінки визначається або стандартом, або специфікою комунікативної ситуації, або творчим вибором комунікантів [265, с. 399].

Якщо ситуація незнайома або носить погрозуючий характер, вона вимагає продумування комунікативних дій, тактико-мотивованого вибору мовленнєвих ходів та керівництва «психологічним простором взаємодії» (територія, дистанція, ініціатива та ін. складові), який визначається на момент встановлення контакту між комунікантами [83, с. 73-74, 127-129], оскільки будь-який вплив означає вступ на чужу психологічну територію. Це особливо стосується спілкування в ІД, де форми та засоби мови проходять через фільтр

професійних комунікативних взаємодій, оскільки соціальна цінність прийнятих етикетних мовленнєвих дій надзвичайно велика для ефективного професійного спілкування. Чим більш офіційною є обстановка та соціальні ролі співрозмовників, тим більш жорстким є контроль за стратегіями й тактиками. Приховати дійсні негативні емоції, висловлення незадоволення та недовіри призваний так званий «контакт масок» – набір виразів обличчя, жестів, стандартних фраз.

У ході опрацювання матеріалу виокремлено **унісонний контакт** (контакт «плюс-полярність») як гармонійне спілкування суб'єктів дискурсу заради безконфліктної, кооперативної, узгодженої взаємодії, та **дисонансний контакт** (контакт «мінус-полярність») як опозитивну форму мовленнєвої поведінки комунікантів, пов'язану з нерівнозначністю їх психологічних ролей, яка маніфестується непаралельними, різноспрямованими, не співпадаючими за замислами мовленнєвими діями мовців, що прагнуть досягти власної мети та домінувати, тобто залишаються в стані комунікативного диссенсусу.

Дисонанс, або неузгодженість, невідповідність, протиріччя комунікативних цілей, порушує цілісність тексту, вносить розлад у бесіду [340; 384], що не є властиво нормальній комунікації та найчастіше є проявом стратегії дисгармонізації відносин. Міжособистісні контакти часто протікають в умовах конфлікту, який є невід'ємною частиною спілкування людей. У ситуаціях порушення контакту має місце комунікативна поведінка поза рамками норми, тому тактики, що реалізують стратегію дисгармонізації стосунків, ґрунтуються на порушенні мовленнєвих норм та стратегій позитивної та негативної ввічливості.

Іншим завданням цього етапу було з'ясувати, чи існує знання про двополярність контакту в комунікативній свідомості англомовних комунікантів. Для цього було вивчено ціннісний складник ККК із залученням *семантичного аналізу*. Авторитетні словники, надаючи лексично-семантичні варіанти *contact*, указують на можливість як дружньої та **тактової** взаємодії,

так і неприємного, недружного спілкування у зоні конфліктності, яке супроводжується розладнанням контакту, тобто засвідчують існування комунікативного дисонансу у свідомості англійців. *Етнолінгвістичний метод* надав можливість виявити той факт, що збереження просторово-психологічної дистанції та **тактовне**, ввічливе ставлення до співрозмовника, які історично пов'язані з комунікативною категорією ввічливість, закорінені у свідомості носіїв англійської культури як прескрипційний фундамент ККК та становлять своєрідність ККК в англійському комунікативному просторі.

Наведений нижче фрагмент унісонного контакту «плюс-полярність» у двох фазах ординарної ситуації ДД засвідчує це положення:

(6) *Early one morning, Jennifer received a telephone call from the personal secretary of Mr. Peabody Jr. "Mr. Peabody would like to see you this morning at eleven o'clock. Be prompt, please."*

"Yes, ma'am" (Sidney Sheldon, *Rage of Angels*, p. 50).

У фазі встановлення контакту адресант – секретар голови престижної компанії – зателефонувавши адресатові – молодому спеціалісту Дженніфер, що шукає роботу – інформує її про призначену співбесіду. Спонукальне речення з пом'якшувальним індикатором *please* належать до змістовної частини повідомлення за темою «Запрошення на співбесіду». Етикетні стереотипні висловлення відсутні, оскільки ціллю спілкування є суто повідомлення, передача інформації: спільний когнітивний ресурс, жорстка ієрархія стосунків зводять контакт до інформаційного мінімуму. Абонент підтримує контакт ратифікацією розуміння у формі еліпсованого речення *Yes, ma'am*. Цей контакт є реалізацією стратегії кооперації, прикладом узгодженої взаємодії та гармонійного спілкування.

Наступний фрагмент у матримоніальному АНД представляє дисонансний контакт «мінус-полярність», у якому відбувається маніфестація агресії у всіх трьох фазах за допомогою не тільки вербальних, а й невербальних дій:

(7) *A bright clear day. Sunlight splashing across the promenade. Rose and Cal are having breakfast in silence. The tension is palpable. Trudy Bolt, in her maid's uniform, pours the coffee and goes inside.*

CAL: *I had hoped you would come to me last night.*

ROSE: *I was tired.*

CAL: *Yes. Your exertions below decks were no doubt exhausting.*

ROSE: (stiffening) *I see you had that undertaker of a manservant follow me.*

CAL: *You will never behave like that again! Do you understand?*

ROSE: *I'm not some foreman in your mills than you can command! I am your fiancée--*

CAL: (explodes, sweeping the breakfast china off the table with a crash. He moves to her in one shocking moment, glowering over her and gripping the sides of her chair, so she is trapped between his arms) *Yes! You are! And my wife... in practice, if not yet by law. So you will honor me, as a wife is required to honor her husband! I will not be made out a fool! Is this in any way unclear?*

Rose shrinks into the chair. She sees Trudy, frozen, partway through the door bringing the orange juice. Cal follows Rose's glance and straightens up. He stalks past the maid, entering the stateroom (Titanic).

Мовці, майже вже подружжя, снідають у напруженій атмосфері конфлікту, що назріває. Нарешті адресант – багатий чоловік з вищого суспільства – встановлює контакт з нареченою низкою стверджувальних речень у контактовстановлюючій функції висловлення обурення її негідною поведінкою *I had hoped you would come to me last night. Your exertions below decks were no doubt exhausting*. Адресат підтримує контакт коротким реченням у функції виправдовування *I was tired*, а потім висловлює опір агресивним вербальним діям адресанта за допомогою окличних речень: *I'm not some foreman in your mills than you can command! I am your fiancée*. Адресант у стані афекту намагається нав'язати їй його норми поведінки, вживаючи та акцентуючи модальне дієслово *will: you will honor me, as a wife is required to*

honor her husband!; I will not be made out a fool; You will never behave like that again!, спонукальні висловлення у формі коротких окличних речень *Yes! You are! You will never behave like that again!*, які свідчать про емоцію роздратованості [89; 253, с. 5-35; 256, с. 43] та набувають знакового характеру, сигналізуючи про трансформацію значення: прохання переходить у наказ. Засобами підтримки дисонансного контакту з боку адресанта виступають також вигуки, еліпсовані структури *You are! And my wife... in practice, if not yet by law*, метакомунікативні запити щодо розуміння сказаного *Do you understand? Is this in any way unclear?*

Чим сильніше тенденція висловлення до економії або надлишковості мовних засобів, тим більше воно спрямовано на реалізацію впливового завдання, на експресивізацію висловлення, на більш «уражаючий» вплив на слухача [33, с. 1-20; 68, с. 85; 136; 284, с. 141; 305, с. 12-17]. Адресант удається також до невербальних агресивних дій: *explodes, sweeping the breakfast china off the table with a crash. He moves to her in one shocking moment, glowering over her and gripping the sides of her chair, so she is trapped between his arms. Rose shrinks into the chair.* Розмикання контакту відбувається з появою третьої сторони – свідка сварки, переляканої покоївки. Адресат вживає проксемічний НВК: *Cal follows Rose's glance and straightens up. He stalks past the maid, entering the stateroom.*

Таким чином, конфліктна комунікативна ситуація призводить не тільки до зниження контролю за структурою побудови вербального висловлення, але й до скорочення комунікативної дистанції з агресивними проксемічними, кінесичними, просодичними компонентами комунікації, що є об'єктивацією дисонансного контакту. Функції дисонансного контакту у різних типах дискурсу подано у таблиці 2 (див. Додатки). Двополярність ККК, тобто розподіл у реалізаціях унісонного та дисонансного контакту в АІД та АНД проілюстровано в діаграмі 3 (див. Додатки).

2.5. Встановлення особливостей реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ у контрастних дискурсах, зоснованих на ідеї БОРОТЬБИ та на ідеї ПРАГНЕННЯ ДО ЗЛАГОДИ

П'ятий етап дослідження присвячено систематизації отриманих даних, тобто проведенню *порівняльного аналізу* засобів реалізації ККК у діловому, політичному та військовому дискурсах як типах інституційного дискурсу, об'єднаних ідеєю БОРОТЬБА, та неінституційному дискурсі, контрастно заснованому на ідеї ПРАГНЕННЯ ДО ЗЛАГОДИ. Дослідження показало варіативність та специфічність засобів встановлення, підтримання і розмикання контакту у кожному з цих дискурсів, різний відсоток інформативного навантаження у фазах контакту та кількість унісонних і дисонансних контактів у типах дискурсів, що досліджувалися.

Характерним для всіх етапів є використання елементів *кількісного аналізу*, спрямованого на підтвердження результатів проведеного практичного дослідження. Елементи кількісного аналізу використано під час встановлення частотності різних функцій фатичного та інформативного характеру, які виконують засоби реалізації ККК у фазах встановлення, підтримання та розмикання контакту. *Порівняльний аналіз* дозволив встановити, що *тах* інформативності представлено у реалізації трьох фаз контакту у ВД (97%), причому провідними інформативними функціями майже незалежно від типу ситуації у фазі встановлення контакту є функції наказу, самопредставлення, повідомлення; у фазі підтримання контакту – функції повідомлення, пояснення; у фазі розмикання контакту – функція виконання наказу, функція наказу.

Мінімум інформативності представлено у реалізації трьох фаз контакту у ПД (67%) та об'єктивовано такими основними інформативними функціями, як: контактовстановлюючі функції залучення до співпраці, самопредставлення, запиту інформації, контактопідтримуючі функції повідомлення, надання пояснення; контакторозмикаючі функції обіцянки та

запевняння. ДД за ознакою інформативності у реалізації ККК займає серединне положення серед досліджених типів ІД (88%), а засоби контакту у ДД виконують такі основні інформативні функції, як контактовстановлюючі функції спонукання до дії, самопредставлення, повідомлення та оповіщення; контактопідтримуючі функції верифікації знань, надання пояснення; контакторозмикаючі функції обіцянки та запевняння, функція спонукання до дії.

Мінімум інформативності та максимум фатичності з усіх досліджених типів дискурсу виявлено в неінституційному дискурсі: у 57 % засоби контакту у трьох фазах АНД виконують інформативну функцію, 43% комунікативних подій контакту зосереджено на питаннях особистих відносин, тобто являють собою обмін суб'єктивною інформацією. Основними інформативними функціями контакту у АНД є контактовстановлююча функція представлення, яка в англомовній культурі набуває особливого значення, а також запропонування допомоги, залучення до спільної дії; контактопідтримуюча функція перепитування та уточнення знань; контакторозмикаючі функції залучення до спільної дії, ратифікації розуміння, інформування щодо подальших дій. Основними фатичними функціями АНД визначено контактовстановлюючі функції етикетного привітання та емоційно-забарвленої реакції на зустріч; контактопідтримуючі функції підтримки та згоди; контакторозмикаючі функції етикетного прощання, подяки, підкорення та згоди.

Кількісний аналіз та порівняльний аналіз було задіяно й на етапі вивчення двополярності ККК. Вони дозволили встановити, що найбільша кількість унісонних реалізацій ККК – у ВД (93%), висока частотність реалізації унісонного контакту «плюс-полярність» також у ДД (87%), менша – у ПД (76%). Специфічною функцією дисонансного контакту у ПД (24%) є функція тиску та функція викриття; у ДД (13%) – це функція грубого переривання контакту. Корпус зібраного матеріалу у ВД специфічних функцій дисонансного контакту не виявив. Найвелика кількість дисонансних

реалізацій ККК виявлена в АНД (28%) на основі таких основних функцій, як функція порушення мовленнєвих норм, функція емоційної розрядки, функція негативної оцінки (див. таблиці 1 та 2 у додатках).

Методологічний напрям дослідження – функціонально-комунікативна лінгвістика – зумовив комплекс методів аналізу, які дозволяють пояснити функціонування засобів ККК у сучасному англomовному дискурсі.

Висновки до розділу 2

Процедура аналізу ККК включає п'ять основних етапів, які визначаються предметом дослідження та завданнями, розв'язання яких необхідно для досягнення мети цієї роботи. Перший етап присвячений виявленню дискурсотворчої природи ККК та збору фактичного матеріалу; другий – ідентифікації та диференціації ситуацій контакту та дослідженню його фаз; третій – вивченню функцій контакту; четвертий – виокремленню унісонного та дисонансного контакту залежно від типів ситуацій у діловому, політичному та військовому типах інституційного дискурсу та у неінституційному дискурсі; п'ятий – пов'язаний з встановленням особливостей засобів реалізації ККК у дискурсах, об'єднаних ідеями боротьби та прагнення до злагоди.

Основоположним дослідницьким методом цих студій був функціонально-комунікативний метод. На кожному з п'ятих етапів аналізу ККК застосовано загальнонаукові та суто лінгвістичні методи дослідження, зумовлені метою, завданнями та фактичним матеріалом. ККК досліджено за допомогою синтезу методів: *функціонально-комунікативного методу* – для вивчення функцій, що виконують засоби встановлення, підтримання і розмикання контакту; *методу дискурсивного аналізу* – для виявлення цілей суб'єктів дискурсу в їх рольових конфігураціях; *методу контекстуально-інтерпретаційного аналізу* – для дослідження фаз контакту й спостереження руху мовлення від фатичності до інформативності та від інформативності до фатичності; *інтераційного методу* – для виявлення унісонного

й дисонансного типів контакту на основі реалізації комунікантами стратегій гармонізації та дисгармонізації; *аналізу словникових дефініцій* – для визначення характерних ознак поняття «контакт»; *елементів кількісного і порівняльного аналізу* – для підтвердження результатів дослідження й надання висновків. *Етнолінгвістичний метод* уможливив виявлення своєрідності комунікативної категорії КОНТАКТ в англomовному комунікативному просторі. Збереження просторово-психологічної дистанції та **тактовне**, ввічливе ставлення до співрозмовника, які історично пов'язані з комунікативною категорією ВВІЧЛИВІСТЬ, закорінені у свідомості носіїв англomовної культури як прескрипційний фундамент КKK. Багатоаспектність вивчення КKK та надійність отриманих результатів забезпечуються методологічною базою розвідки – функціонально-комунікативною лінгвістикою.

Основні положення цього розділу висвітлені в публікаціях автора [296; 299; 303].

РОЗДІЛ 3. КОМУНІКАТИВНА КАТЕГОРІЯ *КОНТАКТ* В АНГЛОМОВНИХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ДИСКУРСАХ

Соціальні інститути виникають та розвиваються у суспільстві для виконання таких функцій, як організація соціуму як цілісного утворення з ієрархічною структурою, розповсюдження інформації, захисту суспільства тощо. Згідно сфер функціонування виокремлюються діловий/бізнесовий/корпоративний [4, с. 102-105; 108, с. 5-20; 183, с. 44-50; 236, с. 77-83; 250, с. 96-103; 275, с. 3-7; 306, с. 46-49; 312], політичний [16, с. 82-117; 42, с. 6-10; 93; 149, с. 223-225; 189, с. 218-222; 193; 194, с. 74-79; 216, с. 175-176; 233; 289; 354; 374; 376], військовий дискурс [47, с. 48-71; 77, с. 34-35; 162; 258] та інші. Діловий, політичний та військовий дискурси обрано як типи інституційного дискурсу, що об'єднані фундаментальною ідеєю БОРОТЬБИ (за клієнта, за прибуток – у ДД; за виборця, за владу – у ПД, за країну, за перемогу – у ВД), древнім характером виникнення, сакральністю та особливою етикою, пов'язанною з присягою у ВД, інаугурацією у ПД, кодексом честі у ДД, ПД та ВД.

Контакт у рамках цих типів АІД об'єднує існування:

- спеціальної професійної термінології та традиційного оформлення, особливо у фазах контактовстановлення та контакторозмикання (наприклад, для встановлення контакту характерні такі звертання: *Boss*, *Mr. Brown* у ДД, *Mr. President*, *Your Majesty* у ПД, *Sir*, *Colonel Smith* у ВД. Інвентар маркерів контакту вивчено і у загально-лінгвістичному плані, і з орієнтацією на виявлення національно-культурних особливостей);
- системи ритуальних знаків і атрибутики (діловий костюм або цивільний формений одяг, строга зачіска у ДД та ПД, партійна символіка у ПД, військова форма або офіцерський мундир у ВД);

- спеціального позначення певних видів спілкування (виробнича нарада у ДД, з'їзди партій, засідання, наради у ПД, військові навчання, паради у ВД);
- прототипного місця спілкування (офіс, кабінет у ДД, зала парламенту в ПД, місце військових дій, плац, казарма у ВД);
- хронотопу спілкування (найчастіше – рамки робочого дня);
- статусно-рольових характеристик основних учасників спілкування, базової пари комунікантів: агент – агент, агент – клієнт, клієнт – агент (наприклад, колега – колега, начальник – підлеглий, лідер партії – партієць, виборець – кандидат, королева – підданий, президент – громадянин країни, офіцер – рядовий);
- цілі спілкування – досягнення певного результату: отримати прибуток у ДД, здобути та утриматися у владі у ПД, підтримувати боєздатність у мирний час, наступати або чинити опір ворогу у воєнні часи у ВД;
- цінностей (працювати злагоджено та централізовано, прославляти фірму у ДД, політичну партію у ПД, країну, якій служить – у ВВ);
- ідеї представництва у спілкуванні, що зобов'язує комунікантів спілкуватися у строгій відповідності з нормами певного соціуму (наприклад, клерк як представник фірми у ДД, міністр як представник уряду у ПД, воїн як представник країни у ВВ);
- певної тематики спілкування, стратегій і тактик поведінки, набору прецедентних текстів та дискурсивних формул, символіки тощо;
- чоловічої манери спілкування (навіть від жінок і на військовій службі й в офісі політика чи бізнесмена вимагається демонстрація чоловічих якостей: стриманості, діловитості, принциповості);
- особливої професійної етики, специфічних норм поведінки, пов'язаних, наприклад, з нерозголошенням секретної конфіденційної і службової інформації.

ККК, реалізуючись у цих типах інституційного дискурсу, виявляє, як спільні, так і специфічні – вербальні та невербальні – риси контакту. В роботі проведено порівняльний аналіз існуючих мовленнєвих норм та приписів контакту всередині ділового, політичного та військового типів інституційного дискурсу, які об'єднані ідеєю боротьби.

3.1. Функціонально-комунікативні особливості вираження комунікативної категорії КОНТАКТ в англomовному ДІЛОВОМУ дискурсі

Діловий/бізнесовий дискурс визначається як мовленнєва практика професійного співтовариства, що проводиться для досягнення взаємовигідної угоди з певного питання з метою **боротьби** за отримання прибутку, й функціонує в інституційно-виробничій сфері, де комуніканти мають повноваження для вирішення ділових проблем, встановлення та розвитку ділових відносин, при цьому глобальна мета комунікації знаходиться поза спілкуванням, а тематичний репертуар відрізняється високим ступенем фіксованості теми в предметних областях «бізнес» та «гроші» [275, с. 2; 306, с. 44-45; 311]. Торгівля, обслуговування, виробництво, фінансова та банківська справа є сферами комунікації ДД, у яких контакт має свої особливості, що виявляються у типових комунікативних ситуаціях, прототипових місцях та тематиці спілкування. До базових концептів англomовного бізнес-дискурсу належать: "enterprise" (ПІДПРИЄМСТВО), "trade" (ТОРГІВЛЯ), "money" (ГРОШІ), "management" (МЕНЕДЖМЕНТ), й макроконцепт "business" (СПРАВА/БІЗНЕС) [183, с. 44-50].

Встановлення контакту у діловому дискурсі, як і в інших типах інституційного дискурсу, можливо за різними каналами зв'язку. Окрім безпосереднього контакту можливо також спілкування по телефону, яке є чітко структурованим й передбачає початок, основну частину та завершення, що значно полегшує сприйняття інформації й розпізнавання

інтенцій мовцями, позбавлених візуального контакту. Кожній частині притаманний певний набір стандартних клішованих фраз, сталих виразів, які отримали назву “*telephone language*” [183, с. 75].

Діловий дискурс як ціленаправлена статусно-мовленнєва діяльність людей, об’єднаних ідеєю боротьби за прибуток та належністю до ділових відносин у сферах виробництва товарів, фінансування, торгівлі, продажу продукції та послуг, базується на стабільності, традиційності та стандартизованості щодо норм та правил спілкування, прийнятих у діловому співтоваристві. Таким чином, вибір засобів контакту у ДД обумовлюється суворою точністю, об’єктивністю, конкретністю, лаконічністю, відсутністю образності та емоційності, виключенням двозначності й різночитання. Одним із завдань дослідження є з’ясувати обсяг фатичної та інформативної складових у реалізації ККК у ДД.

3.1.1. Функції фатичної та інформативної складових у реалізації контакту в діловому дискурсі. Як показують наші спостереження, результат професійного спілкування як при паритетному, так і при ієрархічно-організованому спілкуванні в рамках ДД багато в чому залежить від параметрів ситуації при встановленні, підтриманні та розмиканні комунікативного контакту. Ординарні ситуації як типові групові практики являють собою стандартне, в нормоване спілкування співробітників у робочому порядку. Наведений фрагмент ілюструє реалізацію контакту в ординарній ситуації ДД (*A normal day at a normal business*), що обмежується фазою фатичного привітання:

(8) *Harry and Gib come out of an elevator on the 12th floor. Behind the receptionist is a burnished metal sign which reads TEKTEL SYSTEMS. They cross an open floor of cubicle spaces. There is the hum of activity everywhere. A normal day at a normal business.*

SECRETARY: Morning, Mr. Tasker.

HARRY: Morning, Charlene (True Lies).

Співробітники фірми, секретарка та старший співробітник підрозділу, які тривалий час працюють разом, побачивши один одного, вітаються, причому молодша за соціальною ієрархією секретарка першою звертається з привітанням до старшого, вживаючи еліпсоване етикетне висловлення *Morning* та ввічливе соціально-актуалізоване звертання *Mr. Tasker*, що виконують функцію фатичного контактовстановлення. Адресат відповідає комунікативною підтримкою ініціальної репліки, вживаючи в унісон етикетне *Morning* та, як вищий до нижчого, власне ім'я адресанта *Charlene*. Такий контакт складається з однієї фази та визначається як нульовий [74, с. 80; 204, с. 469], оскільки комуніканти обмежуються фатичним контактовстановленням, не маючи ціллю далі розвивати контакт.

За результатами дослідження, етикетна фаза привітання а, інколи, і прощання у ДД може випадати, бо ділова мова тяжіє до стислості та мовної економії: *Time is money*. Відсутність суб'єктивної інформації, метакомунікації у ситуаціях ДД пояснюється тим, що суб'єкти цього типу ІД, у боротьбі за вигоду, зосереджені на питаннях бізнесу, що актуалізується суто об'єктивною інформацією. Наведена нижче комунікативна подія контакту у двох фазах ординарної ситуації ДД є реалізацією інформативної функції контакту, за термінологією Г.Г. Почепцова, прикладом «безпосередного контакту» [204, с. 469]:

(9) *Helen's nerdy boss BRAD, comes up behind her, scowling.*

Brad: Helen! Have you pulled those files yet? I need them by lunch.

Helen: I won't let you down, Brad.

Brad leaves (True Lies).

Шеф встановлює контакт з підлеглою з того, що він вважає найважливішим на цей момент: термінове виконання завдання. В контактній функції (включення у контакт) виступає звертання на ім'я *Helen!* й аргументування, виражене питальним реченням риторичного характеру *Have you pulled those files yet?*, та імпліцитним наказом у формі стверджувального речення *I need them by lunch*. Ініціальна репліка виконує

контактовстановлюючу функцію спонукання до дії (інформативна складова контакту). Адресат підтримує контакт стереотипною для таких ситуацій обіцянкою виконати роботу у формі стверджувального речення у Future Indefinite Tense *I won't let you down, Brad (Я не підведу)*, що виконує контактопідтримуючу функцію обіцянки. Фаза вербального розмикання контакту відсутня, відповідь підлеглої інформативна. Такий контакт є інформативно наповненим.

Справжню боротьбу за клієнта демонструє інша комунікативна подія контакту у трьох фазах в ординарній ситуації ДД:

(10) *SIMON: (bounces jauntily up to Harry, talking before he's even reached him). It wants you too. Feel it vibrate? How about a little spin? (opens the passenger door and sits Harry inside, then runs around the car. He leaps over the closed door into the driver's seat and starts the car). You gotta jump in. That's rule number one. It takes a little practice, but there's no way around it. (swings the car out onto the boulevard, kicking back). See, it's not just the car, it's a total image. An identity you have to go for. This isn't some high-tech sports car... it doesn't even handle that great. But that's not the idea, is it? (gives Harry a big grin).*

HARRY: (returns a knowing chuckle) Ha ha.

SIMON : What're we talking about here? Pussy, right?

HARRY: Absolutely.

Simon laughs. Harry laughs. A big lusty, male-bonding kind of laugh.

SIMON: Well then this is a vital piece of equipment. Used properly, it can change your life. See, you cruise. No racing. This ain't a Ferrari. You check out the scenery, let the scenery check you out. You got to take it slow. Old cars are like good women... they heat up fast.

HARRY: Keep talking.

Simon is holding court. Over tacos, he waxes eloquent on his greatest area of expertise. We see Harry laughing, going along with the guy. Pretending to bond.

SIMON: *Let's face it, Harry, the Vette gets 'em wet. But it's not enough. If you want to really close escrow, you gotta have an angle...*

HARRY: *So what's your angle?*

SIMON: *Sorry. Trade secret....*

They are cruising along, with Harry driving this time.... Harry takes a corner too fast. The tires squealing. ...SIMON is bug-eyed. But he is non-plussed for only about two seconds. Then he's back to selling. He scrambles out and goes around to Harry, coughing in the cloud of tire smoke: See. You and this car were meant for each other. Why fight it? Sure, I have a couple other buyers lined up, but I like your style. Whattya say? Should we start on the paperwork?

HARRY: *Let me think about it. Hold it a day for me?*

SIMON (*grins and winks*): *Because it's you* (True Lies).

Адресант – продавець уживаних машин Саймон – бачить клієнта, що роздивляється одну з них на його стоянці, та одразу кидається умовляти того придбати її. У фазі встановлення контакту, окрім ініціального висловлення у формі стверджувального окличного речення *It wants you too* та низки запитань *Feel it vibrate? How about a little spin?* у контактовстановлюючій функції заволодіння увагою (інформативна складова), він уживає проксемічні, кінесичні та просодичні невербальні компоненти комунікації (далі – НБК) *bounces jauntily up to Harry, talking before he's even reached him; opens the passenger door and sits Harry inside, then runs around the car. He leaps over the closed door into the driver's seat and starts the car; gives Harry a big grin*: рух назустріч, широка посмішка, квапливе усаджування клієнта у салон авто та моментальний від'їзд зі стоянки, доки покупець не встиг схаменутися, які направлені на швидкий розвиток контакту. Адресант розвиває контакт контактопідтримуючими висловленнями у функції агітації та розхвалювання товару (інформативна складова). Він вдається до метафоричного порівняння машини з жінкою *Pussy, right?... Old cars are like good women... they heat up fast*, намагаючись зацікавити адресата за допомогою лексичних гіпербол *This ain't a Ferrari.*, суперлативів *See, it's not*

just the car, it's a total image. An identity you have to go for. This isn't some high-tech sports car... it doesn't even handle that great, еліптичних розмовних структур *Trade secret, Why fight it?*, експресивних оцінних прикметників та дієслів *You and this car were meant for each other*. Адресат який, насправді, тільки відіграє роль покупця, вживає імперативні висловлення *Keep talking, Let me think about it*, інтенсифікатор *Absolutely*, НВК (*returns a knowing chuckle*) та підігрує ділкові стереотипним для сфери торгівлі *Hold it a day for me?* у контактопідтримуючій функції висловлення зацікавленості (фатична складова). Адресант розмикає контакт кинесичними НВК *grins and winks* та еліпсованою експресивно-емоційною формулою, стереотипною для сфери обслуговування *Because it's you (Тільки для Вас)* у контакторозмикаючій функції обіцянки та запевняння у найкращих почуттях (фатична складова). Цей контакт демонструє поєднання інформативної та фатичної складових.

Боротьба за грошову винагороду, а саме, отримання чайових, прийняте у готельному та інших сферах сервісного бізнесу, ілюструє наведений нижче приклад реалізації ККК в ординарній ситуації ДД:

(11) *A chime goes off to indicate there's someone at the door.*

EDWARD: Champagne (He starts to stand up).

VIVIAN: (motions for him to stay). Hey. I might as well make myself useful.

Edward sits back down. Vivian waltzes up the steps and opens the front door.

WAITER: (comes into the room with a silver cart; on it is a bucket of champagne and a covered bowl). Where would you like it?

VIVIAN: Where would we like it?

EDWARD: Where would we like it? Here'll be fine.

The Waiter carries it down the steps and sets it in the middle of the living room. He turns and heads back up the stairs and pauses near Vivian, staring. Vivian stares back at him.

VIVIAN: What are you looking at?

The Waiter glances away uncomfortably and exits. Vivian closes the door behind him, marches back down the stairs.

EDWARD: *I think he wanted you to tip him (Pretty Woman).*

Адресант – офіціант – встановлює контакт з постояльцями готелю за допомогою кінесичних та проксемічних НБК *comes into the room with a silver cart; on it is a bucket of champagne and a covered bowl* та питального речення у контактовстановлюючій функції запиту інформації щодо виконання послуги (інформативна складова) *Where would you like it?* Контакт підтримується тим, що клієнти-адресати вживають ініціальне висловлення в іконічному та частково модифікованому вигляді, що має функціональне навантаження розвитку контакту. Надавши послугу, адресант уживає кінетичний НБК *pauses near Vivian, staring у контактопідтримуючій функції натяку на винагороду (інформативна складова)*. Контакт очей підтримується адресатом, який, не розуміючи сигналу, вживає питальне речення *What are you looking at?* Адресант розмикає контакт за допомогою кінесичного та проксемічного НБК *glances away uncomfortably and exits*. Цей приклад демонструє інформативність у реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ у ДД.

Наведемо ситуацію у ДД, яка маніфестує боротьбу за відстоювання власної думки професіонала. Це – реалізація контакту у трьох фазах неординарної ситуації ДД, пов'язаній з нестандартною проблемою у робочому процесі науково-виробничої сфери:

(12) The doors hissed open. Chartrukian practically fell into the room.
“Commander, sir. I ... I’m sorry to bother you, but the Run-Monitor ... I ran a virus probe and –”

“Phil, Phil, Phil,” the commander gushed pleasantly as he put a reassuring hand on Chartrukian’s shoulder. “Slow down. What seems to be the problem?”
 <...> The Sys-Sec stepped over the threshold hesitantly, like a well-trained dog that knew better...

“What seems to be the problem, Phil?” Strathmore said, opening the refrigerator. “Drink?”

“No, ah – no, thank you, sir.” He seemed tongue-tied, not sure he was truly welcome. “Sir ... I think there’s a problem with TRANSLATOR. ... I ran a virus probe, and it’s running up some pretty strange stuff.”

“Really?” Strathmore seemed unconcerned. “What kind of stuff?”

Chartrukian stumbled on. “TRANSLATOR’s processing something very advanced... I’m afraid TRANSLATOR may have some sort of virus.”

“A virus?” Strathmore chuckled with just a hint of consideration. “Phil, I appreciate your concern, I really do. But Ms. Fletcher and I are running a new diagnostic... I would have alerted you to it, but I wasn’t aware you were on duty today.”

The Sys-Sec did his best to cover gracefully. “I switched with the new guy. I took his weekend shift.”

Strathmore’s eyes narrowed. “That’s odd. I spoke to him last night. I told him not to come in. He said nothing about switching shifts.” Chartrukian felt a knot in his throat. There was a tense silence.

“Well.” Strathmore finally sighed. “Sounds like an unfortunate mix-up.” He put a hand on the Sys-Sec’s shoulder and let him towards the door. “The good news is you don’t have to stay... We’ll hold the fort. You just enjoy the weekend.”

Chartrukian was hesitant. “Commander, I really think we should check the..”

“Phil,” Strathmore repeated a little more sternly. “TRANSLATOR is fine. Now if you don’t mind...” Strathmore trailed off, and the Sys-Sec understood. His time was up (Dan Brown. Digital Fortress, p. 110-112).

У фазі встановлення контакту адресант – інженер – що відповідає за безпеку комп’ютерної системи, вривається у кабінет керівника з повідомленням про можливу аварію. Він уживає статусне звертання *Commander, sir*, стереотипне контакто встановлююче висловлення *I’m sorry to*

bother you (фатична складова) та еліпсовані висловлення у контактовстановлюючій функції інформування *but the Run-Monitor ... I ran a virus probe and ...* У фазі підтримки контакту адресат уживає повтори *Phil, Phil, Phil; What seems to be the problem?, What seems to be the problem, Phil?* що мають підсилюючий ефект та імперативне висловлення *Slow down*, які виконують контактопідтримуючу функцію заспокоювання (фатична складова). Адресант наполягає на тому, що виникла серйозна проблема з обладнанням, уживаючи розповідні речення у контактопідтримуючій функції переконування (інформативна складова). Адресат, у бажанні позбутися підлеглого, який заважає йому, уживає не тільки вербальні засоби підтримання контакту, як то: експресивні висловлення у формі питальних та розповідних речень *Drink? Really? A virus? What kind of staff? Phil, I appreciate your concern, I really do, But Ms. Fletcher and I are running a new diagnostic... I would have alerted you to it, but I wasn't aware you were on duty today*, але й невербальні НБК: *gushed pleasantly as he put a reassuring hand on Chartrukian's shoulder; the easygoing tone in Strathmore's voice; chuckled with just a hint of consideration; He stepped aside and ushered Chartrukian into the sacred walls of Node 3.*

Надмірність у використанні НБК корелює з надмірністю використання вербальних засобів у функції впливу на адресанта (фатична складова) – неординарна ситуація є причиною такої надмірності у ДД. Коли керівник розуміє, що його спроби завершити небажаний контакт марні, він удається спочатку до залякування підлеглого, уживаючи прості розповідні речення у контактопідтримуючій функції вимоги пояснення (інформативна складова) щодо графіку роботи *Chartrukian felt a knot in his throat. There was a tense silence*, а потім відіграє роль доброго боса *The good news is you don't have to stay... We'll hold the fort. You just enjoy the weekend.* Нарешті він розмикає контакт за допомогою еліпсованої стереотипної конструкції *Now if you don't mind...*, контакторозмикаюча функція якого – закрити тему розмови (фатична складова) «Робочий стан приладу», й невербальних засобів оформлення цієї

комунікативної події – просодичних: інтонації і тону *repeated a little more sternly* та кінесичних й проксемічних: *put a hand on the Sys-Sec's shoulder and let him towards the door. Strathmore trailed off*. Підлеглий адекватно виводить імпліцитну пропозицію «розмова закінчена» *the Sys-Sec understood. His time was up*.

Приклад, наведений нижче, ілюструє реалізацію ККК в екстраординарній ситуації ДД, пов'язаній з небезпекою для життя людей – має місце боротьба за виконання зобов'язань при наданні послуги:

(13a) *There is a loud knock on the door and an urgent voice. The door opens and their steward puts his head in.*

STEWARD BARNES: *Sir, I've been told to ask you to please put on your lifebelt, and come up to the boat deck.*

CAL: *Get out. We're busy.*

STEWARD: *(The steward persists, coming in to get the lifebelts down from the top of a dresser). I'm sorry about the inconvenience, Mr. Hockley, but it's Captain's orders. Please dress warmly, it's quite cold tonight (he hands a lifebelt to Rose). Not to worry, miss, I'm sure it's just a precaution.*

CAL: *This is ridiculous.*

In the corridor outside the stewards are being so polite and obsequious they are conveying no sense of danger whatsoever. However, it's another story in...

(13b) **STEERAGE BERTHING AFT**

BLACKNESS. *Then BANG! The door is thrown open and the lights snapped on by a steward. The Cartmell family rouses from a sound sleep.*

STEWARD #2: *Everybody up. Let's go. Put your lifebelts on.*

IN THE CORRIDOR outside, another steward is going from door to door along the hall, pouncing and yelling.

STEWARD #2: *Lifebelts on. Lifebelts on. Everybody up, come on. Lifebelts on...*

People come out of the doors behind the steward, perplexed. In the foreground a SYRIAN WOMAN asks her husband what was said. He shrugs (Titanic).

Серед ночі під час аварії корабля, що загрожує гибеллю людей, за наказом капітана стюарти мають розбудити пасажирів, роздати рятувальні жилети та вивести їх на палубу. Ця послуга виконується адресантами – стюартами – по-різному, залежно від соціального статусу адресатів: (див. 13а) встановлюють контакт ввічливо та співчутливо з кожним із багатих клієнтів: за допомогою НВК, стукають у двері та поводяться чемно *There is a loud knock on the door and an urgent voice. The door opens and their steward puts his head in.* У контактовстановлюючій функції оповіщення (інформативна складова) вживається ввічливе звернення *Sir*, розповідне поширене речення *I've been told to ask you to please put on your lifebelt, and come up to the boat deck.*

У фазі підтримання контакту, незважаючи на те, що один з адресантів демонструє непідтримку комунікативної ініціативи *Get out. We're busy. This is ridiculous*, адресант терпляче наполягає, вживаючи проксемічні та кинесичні НВК *persists, coming in to get the lifebelts down from the top of a dresser* та ввічливі імперативні висловлення у контактопідтримуючій функції надання пояснення (інформативна та фатична складові) *I'm sorry about the inconvenience, but it's Captain's orders. Please dress warmly, it's quite cold tonight, Not to worry, miss, I'm sure it's just a precaution.*

Досліджено, що імператив в англійській мові вживається з обережністю, щоб не зашкодити «обличчю» адресата [135, с. 115], оскільки спонукальні висловлення вважаються небезпечними комунікативними діями (*“hazardous communicative activities”*) [330, с. 48], тому адресант пом'якшує їх індикаторами ввічливості *“please”, “thank you”, “I’m sorry...”* та ін.: *I've been told to ask you to please put on your lifebelt.*

(13б) Стюарди клієнтів, що займають найдешевші місця на судні, безпардонно й байдуже ставляться до людей, уживаючи відповідні

проксемічні, просодичні та кінетичні НБК: *BANG! The door is thrown open and the lights snapped on by a steward; pouncing and yelling*. Цей контакт реалізований однією фазою інформаційного повідомлення у формі низки імперативних висловлень без індикаторів ввічливості, які виконують контактовстановлюючу функцію оповіщення (інформативна складова), не вимагає продовження та розмикання *steward is going from door to door along the hall*. Розгублені адресанти не розуміють, у чому справа (*a SYRIAN WOMAN asks her husband what was said. He shrugs*), оскільки, як зазначають лінгвісти, раптове (при невключеній увазі адресата) мовлення може бути сприйнято не повноцінно або не сприйнято зовсім [52, с. 63; 204, с. 469].

Таким чином, діловий дискурс, який акцентує боротьбу за результат, вигоду та конкуренцію, прагне до стислості й мовної економії, тому етикетне встановлення та розмикання контакту не являє собою обов'язкові компоненти контакту. До того ж, неординарність й емоційність ситуації у ДД також може вимагати встановлення і розмикання контакту без спеціалізованих фатичних засобів. Як демонструє фактичний матеріал, у 88% випадків реалізація контакту має інформативний характер.

За нашими висновками, основними **контактовстановлюючими** функціями у ДД є: фатична функція привітання (14%), спонукання до дії (13%), самопредставлення (8%), повідомлення та оповіщення (12%), запиту інформації щодо виконання завдання або послуги (13%), залучення до співпраці (12%), запропонування допомоги (12%), привертання уваги (9%) та заволодіння увагою (7%).

Основними **контактопідтримуючими** функціями у ДД є: верифікації знань (16%), надання пояснення (16%), згоди та обіцянки (16%), вимоги пояснення (15%), заспокоювання (9%), переконування (9%), рекламної агітації та розхвалювання товару (6%), висловлення зацікавленості (5%) натяку на винагороду (3%), перевірки зв'язку (5%).

Основними **контакторозмикаючими** функціями у ДД є: фатичні функції прощання (22%), обіцянки та запевняння (10%), спонукання до дії

(14%), подяки (12%), сподівання на нову зустріч (12%), ратифікації згоди та розуміння (11%), висловлення задоволення (9%), підведення підсумків обговорення (6%), «останньої крапки у розмові» (4%).

Отже, до інформативних функцій контакту у ДД належать: контактовстановлюючі функції спонукання до дії, самопредставлення повідомлення та оповіщення, запиту інформації щодо виконання завдання або послуги, залучення до співпраці, запропонування допомоги; контактопідтримуючі функції верифікації знань, надання пояснення, згоди та обіцянки, вимоги пояснення, переконування, агітації та розхвалювання товару, натяку на винагороду; контакторозмикаючі функції обіцянки та запевняння, спонукання до дії, ратифікації згоди та розуміння; підведення підсумків обговорення. До фатичних функцій відносимо контактовстановлюючі функції привітання, привертання уваги та заволодіння увагою; контактопідтримуючі функції заспокоювання; висловлення зацікавленості, перевірки зв'язку; контакторозмикаючі функції прощання, подяки, сподівання на нову зустріч, висловлення задоволення, «останньої крапки у розмові». Засоби контакту у ДД подані у таблиці 3 (див. Додатки).

3.1.2. Унісонний контакт у діловому дискурсі. Унісонний контакт у ДД, як у парітетному, так і у ієрархічно-організованому спілкуванні мовців, виокремлено на підставі дотримання суб'єктами ДД мовленнєвих норм спілкування, що ґрунтуються на принципах тактовності та ввічливості, а також на правилах передачі / взяття ходу (пор.: «далеко не кожне висловлювання можна помістити після якогось іншого висловлювання» [164, с. 175]). Це маніфестується у комунікативній підтримці – передбачуваності, відповідності очікуванням [364, с. 7-29; 367, с. 100]: «Якщо учасники діалогу прагнуть успішної комунікації, вони будуть намагатися створювати один текст» [142, с. 130]. Зазначено, що відсутність зворотного привітання або прощання (*“return greeting”*) або його невербальної заміни (*“to smile hello”*,

“to wave good-bye”) з боку адресата, неузгоджена реакція комунікантів приводить до того, що ситуація повертає до себе увагу (*a conversation typically consists of pairs like “Good-bye – Good-bye”, “See you – See you”, and so on* [361, с. 371; 366; 371, с. 12], а у деяких ситуаціях, окрім етикетного вступу: привітання або вибачення як втілення стратегії ввічливості дистанціонування (негативної ввічливості) [43, с. 4-5], необхідно ще й попереджуваче питання, яке дає можливість упевнитися в тому, що співбесідник готовий до подальшого спілкування [133, с. 371; 321, с. 107-119; 336], бо прескрипційна складова ККК приписує ставитися до інших з повагою та не турбувати без дозволу [304, с. 138-145; 332, с. 219-236; 348; 372].

У той же час, відсутність фаз встановлення або / розмикання контакту не завжди робить контакт дисонансним, так як він може обумовлюватися браком часу, наявністю великого ступеня взаєморозуміння комунікантів, які дуже добре знають один одного, можливістю поновлення мовленнєвих контактів в процесі виробничої діяльності [2, с. 5-10], або високим ступенем десемантизації стереотипних формул, які в усній комунікації "віч-на-віч" легко замінюються функціонально еквівалентними паралінгвістичними засобами [276, с. 12 -21; 343; 350; 371, с. 28, 37] або жартами [209, с. 164-174].

Унісонний контакт «плюс-полярність» у трьох фазах, який спрямований на розвиток гармонійних міжособистісних відносин «начальник – підлеглий», спостерігається у наведеному нижче фрагменті ординарної ситуації у ДД:

(14) *Katherine: Yep?*

Tess: Um, I have an idea, and you said I could come to you.

Katherine: Shoot.

Tess: Well, you know how Trask Industries has been looking to buy into broadcasting?

Katherine: Something about the department is...

Tess: Working on it. Yeah. I've been following it myself, and all of a sudden I thought, "radio."

Katherine: Trask is looking for television stations.

Tess: Well, so is every Tom, Dick and Harry. See, my idea is that they get their feet wet in radio and build from there. I mean, it's not as glamorous as jumping right into TV, but it's a solid place to start and there's a lot more of them for sale. Plus it would solve Trask's problem with his Japanese competitors, trying to take him over, because FCC forbids foreign ownership of radio as well as TV.

Katherine: Interesting. You've been...following this, you say?

Tess: Yeah.

Katherine: No chance you overheard it, say, in the elevator?

Tess: No. No way.

Katherine: Somewhere?

Tess: It's my idea.

Katherine: Good. Good. Discuss it with anyone else?

Tess: Nope. You think that there's something there?

Katherine: Well, I can think it through for you. Why don't you leave me your notes and I'll have a look-see.

Tess: Okay. Um, I've been trying to get into the Entre Program, and this would be a big push. I mean if anything...anything happens, you'll remember....

Katherine: Absolutely, Tess. Two-way street, remember?

Tess: Yeah. Thank you (Working Girl).

Секретарка пропонує начальниці оригінальне рішення, яке принесе великий прибуток компанії та дозволить обійти конкурентів. Встановлення контакту адресантом – секретаркою Тесс – відбувається за допомогою кінесичного НВК стуку у двері, та проксемічного НВК наближення до адресанта, її начальниці Кетрін. Адресант включається у контакт за допомогою вигуку *Yep?*, яка є розмовним американізмом (так, ага, угу), просторіччям, яке можливо в умовах соціально-рівноположених відносин,

або зі сторони персони, що має більш високий статус по відношенню до персони з більш низьким статусом. У цьому випадку вживання контактовстановлюючого *Yep?*, як і розмовного *Shoot*, призначене заохотити підлеглу до спілкування. Тесс починає вербальний контакт з пояснення у формі складного речення з сурядним та підрядним зв'язком *Um, I have an idea, and you said I could come to you* та розвиває контакт, надаючи інформацію щодо запропонованого плану та вживаючи контактопідтримуючі метакомунікативні маркери *Well; Yeah; See; I mean*. Адресант підтримує контакт, уживаючи велику кількість еліптичних структур *Discuss it with anyone else?; Somewhere?; No chance you overheard it, say, in the elevator?* та лексичних одиниць позитивної семантики *Good; Absolutely; Interesting*, які демонструють готовність підтримувати контакт. Повтор висловлень у цій дискурсивній реалізації *No. No way; Good*, який є надлишковим у формальному плані й підсилювальним у функціональному [267, с. 201], засвідчує унісонність й кооперативність цього контакту. У фазі розмикання контакту адресант висловлює вдячність *Thank you* за запропоновану їй кар'єрну підтримку в обмін на плідну працю, вживаючи еліпсоване речення *Two-way street, remember?*

Редукція такої ознаки спілкування як офіційність, супроводжується зворотньо пропорційним ростом емоційних ознак висловлення [114; 353; 368]. Тактика інтимізації, яку використовують суб'єкти дискурсу в наведеному фрагменті, здійснюється за допомогою різноманітних стилістичних засобів, які належать розмовному мовленню: синтаксичний еліпсис, семантична конденсація, деякі види спеціального умовчання, недомовлення (апосиопезіс) та ін. Їхня функція – «експресія неповної вербалізації», особливого «групового», тобто відмінного від інших засобів, «скороченого» вживання, яке повністю відкрито лише для певної ситуації, типу мовлення, кола мовців.

Узагалі, успішне рішення таких комунікативних завдань, як здійснення впливу на адресата, досягається в ситуаціях унісонного контакту в ДД

завдяки оптимізації дискурсу, тобто адекватному вибору лінгвостилістичних засобів та форм організації дискурсу в кожній окремій комунікативній ситуації. Одним з найефективніших засобів унісонного контакту є аргументування [150; 312], що й було проілюстровано у прикладі.

Таким чином, унісонні реалізації ККК «плюс-полярність» закорінені на мовленнєвих нормах, які передбачають знання комунікантами правил тактовної мовленнєвої поведінки, що маніфестується узгодженим взяттям та передачею комунікативної ініціативи. У наведеному фрагменті репліки у відовідь охоплюють реакцію прийняття та підтримки контакту, є передбачуваними й відповідними очікуванням та відповідають мовленнєвій нормі спілкування. Наведена вище ситуація унісонного контакту у ДД базується на усвідомленні мовцями того факту, що вони обидва можуть отримати користь з довірчих стосунків.

За результатами дослідження, унісонний контакт «плюс-полярність» у ДД становить 87% від усього корпусу зібраного матеріалу. Це пояснюється тим, що цей тип інституційного дискурсу постулюється принципами співпраці та узгодженості робочого процесу заради результативності й отримання прибутків.

3.1.3. Дисонансний контакт у діловому дискурсі. Дисонансний дискурс в англomовному ДД характеризується тим, що мовці у статусно-рольових відносинах відходять від норм спілкування, демонструють «поведінку боса», висловлюючись жорстко та категорично, вживаючи директивні форми та конструкції у негативній формі, «що не тільки втомлює співбесідника, але й лякає його загрозою можливої ескалації конфлікту» [270], як, наприклад, у цій неординарній ситуації контакту у ДД:

(15) *Andy walks in. Smiling. Eager. Miranda's chair facing away from her.*

“Good morning, Miranda. What can I do for you?”

And Miranda turns. Her gaze lands on Andy's shoes. Then her eyes travel to Andy's face, a process which seem to take forever. Then, of all the scary things she

could do, Miranda does the scariest. Smiles. Andy flies out of Miranda's office (Devil Wears Prado).

Ця комунікативна подія є нетиповою для спілкування мовців у статусних відносинах, коли вищий за службовим положенням намагається відкрито принизити нижчого. Функція контактовстановлення реалізується адресантом – секретаркою Енді – за допомогою етикетного висловлення привітання *Good morning, Miranda* та стереотипною формулою встановлення контакту *What can I do for you?*, а також проксемічних, кінесичних та просодичних компонентів комунікації *Andy walks in. Smiling. Eager.* Хоча контакт невербально і підтримується адресатом *Miranda turns*, він не направлений на розвиток гармонійних відносин, а, навпаки, скерований на залякування підлеглої: *Andy flies out of Miranda's office.* Фаза контакторозмикання відсутня, комунікативна поведінка адресата дисгармонізує відносини.

Англомовний ДД є компететивним типом дискурсу, контакти у якому пов'язані з конкуренцією думок, знань, настанов партнерів по комунікації, тобто він корелює з конфліктно-спрямованим спілкуванням, але акцент робиться саме на конкуренції думок, а не на конфліктній реалізації [236, с. 78]. Учасники дисонансного контакту зазвичай експлуатують різноманітні засоби: некоректні прийоми аргументації, пряму та непряму особистісну атаку на партнера, як, наприклад, акцентування негативних аспектів в його характері, негативне оцінювання його дій, апеляції до цінностей. Причому партнери чоловічої статі часто імплікують загрозу, оскільки у своїх висловленнях, категоричних та менш експресивних, ніж жіночі, вони приймають рішення щодо подальших дій, що ведуть до руйнування або модифікації існуючих відносин [270]. Комунікативна подія контакту в трьох фазах, наведена нижче, відображає спілкування у банківській сфері ДД, де боротьба за прибуток диктує жорсткість комунікативної поведінки суб'єктів ділового дискурсу:

(16) The study is in keeping with the rest of the house. Luxurious. Everything the best. WILLIAM STUCKEY, Edward's contemporary, is a crafty looking lawyer who is the party host. VANCE is an investment banker. His assistant JAKE, is a financial researcher. The other men are INVESTMENT BANKERS. They are in dark suits and power ties. On the table are stacks of documents and folders, the name "KROSS INDUSTRIES" is prominent on many of the folders.

INVESTMENT BANKER 1: Our bank certainly doesn't want to discourage Harris Enterprises from investing in California. We think this is a great new venue for you but you've got to understand the mergers and acquisitions market is changing. With the upswing in inflation we have to make these offerings tempting to offset the risk.

VANCE: Look, we're talking about hard assets and a straight liquidation. We have over a thousand man hours in this deal.

STUCKEY: (losing patience) This is a "no brainer". There's no risk for you. No one has ever lost money backing Mr. Harris.

INVESTMENT BANKER 2: Not yet. But ship building is a new endeavor for you...

STUCKEY: (cuts him off) Come on. You know we're not going to go into ship building. Besides, you're the ones with the troubled track record, not us!

INVESTMENT BANKER 3: Bill, be reasonable. If you're really going to digest Kross Industries that quickly eighteen should not be such a problem. Besides, I don't think there's anywhere else you can go for the money in the time you have.

EDWARD: ***It's unacceptable.*** (Edward turns from the window. He hasn't missed a thing. All eyes are on him). ***Draymen Heux has offered me seventy-five in the pool at sixteen and a half. I can secure the other half personally. You have until tomorrow morning to make me a better offer.*** (The bankers speechlessly stare at him). ***The meeting is over, gentlemen.***

He turns away. The bankers look at one another. They rise. Silence as they exit (Pretty Woman).

Питання великих грошей вирішується у розкішному кабінеті одягнутими у дорогі костюми мовцями-інвестбанкирами, які налаштовані критично щодо нової бізнес-пропозиції. У фазі встановлення та розвитку контакту банкири аргументують, оперуючи формальною професійною термінологією: *discourage Harris Enterprises from investing; a great new venue; the mergers and acquisitions market; upswing in inflation; to offset the risk hard assets and a straight liquidation; We have over a thousand man hours in this deal.* Тема розмови «Вклад грошей у нове підприємство колеги – боротьба за вигоду», що належить до тематичного репертуару ДД й відрізняється високим ступенем фіксованості [275, с. 3-7], розвивається у полілозі банкирів – за допомогою складносурядних та складнопідрядних речень. Особистісний компонент проявляється у комунікативній поведінці адресата Стаки – юриста і представника директора Harris Enterprises, який також присутній у кабінеті, коли він за допомогою просодичних НВК *losing patience*, неузгоджено *cuts him off*, уживаючи прості розмовні речення *This is a "no brainer". There's no risk for you. No one has ever lost money backing Mr. Harris*, намагається переконати адресантів у відсутності ризику й можливості великого прибутку від цієї угоди. У якості аргументів він удається до натякання на власні проблеми інвестбанкірів *you're the ones with the troubled track record, not us* та на минулий досвід роботи компанії *No one has ever lost money backing Mr. Harris*. Контакт підтримується адресатами зверненням до здорового глузду адресанта *Bill, be reasonable* та аргументуванням, що вони заслуговують на більшу вигоду від своїх вкладів.

У фазі розмикання контакту директор трейдінгової компанії втручається у розмову за допомогою безапеляційного категоричного висловлення у формі безособового речення *It's unacceptable* та кінесичного НВК *turns from the window*. Він уживає стверджувальні речення у контакторозмикаючій функції відмови від співробітництва з не вигідними для нього клієнтами, імперативне

висловлення у контакторозмикаючій функції погрози *You have until tomorrow morning to make me a better offer* та стверджувальне речення *The meeting is over, gentlemen* й кінесичний НВК *He turns away*. Такий чоловічий спосіб ведення розмови змушує бізнесменів зупинити обговорення та розімкнути контакт за допомогою кінесичних та проксемічних НВК *The bankers speechlessly stare at him; The bankers look at one another. They rise. Silence as they exit*. Контекст висловлення змушує партнерів уявити можливі негативні наслідки у випадку невиконання вимог партнера. Цей контакт вважаємо дисонансним у силу його неузгодженості, негативного розвитку та настанови комунікантів на розрив стосунків й відносимо його до контакту «мінус-полярність».

Інший полілог ілюструє дисонансний контакт у неординарній ситуації сфери сервісу у ДД:

(17) *I had to get out of the house, and fast. Nina said as long as I was escaping would I mind escaping to the market and picking up something for dinner. Sure. That was all I needed. A busy supermarket. I needed to drive, mellow out, get my mind off the wedding. But mellowing out was not in the cards.*

STOCK BOY: *Excuse me, sir, but what are you doing?*

GEORGE: *I'll tell you what I'm doing. I want to buy eight hot dogs and eight hot dog buns to go with them... <...>*

STOCK BOY: *I'm sorry, sir. But you're going to have to pay for all twelve buns. They're not marked individually.*

GEORGE: *Yeah. And you want to know why? Because some big-shot over at the wiener company got together with some big-shot over at the bun company and decided to rip off the American public. Because they think the American public is a bunch of trusting nit-wits who will pay for everything they don't need rather than make a stink!*

MANAGER: *Get me security.*

GEORGE: *Well, they're not ripping off this nit-wit anymore because I'm not paying for one more thing I don't need! George Banks is saying no!*

STOCK BOY: *Who's George Banks?*

GEORGE: *Me!*

MANAGER: *Why don't we just calm down now, sir.*

GEORGE: *I'll tell you why "we" don't calm down, because you're not excited!*

It takes two people for a "we" to calm down, doesn't it?

MANAGER: *Uh, that I don't know, sir. I'm just the assistant manager of a supermarket. But I'll tell you this. If you don't pipe down and pay for those buns, I'm going to call the police.*

GEORGE: *Oh...right! Yeah! Uh-huh. Yeah. Right!*

MANAGER: *That's right.*

GEORGE: *Right!*

MANAGER: *Hey! Come here! Come here! Come here!* (Father of the Bride).

Емоційний стан та дії покупця змушують адресанта – робітника торгівельного залу – звернутися до нього, вживаючи експресивне висловлення у контактовстановлюючій функції *Excuse me, sir, but what are you doing?* Адресат підтримує контакт, надаючи узгоджену респонсивну репліку у формі стверджувального речення у Future Indefinite Tense *I'll tell you what I'm doing.* Він підтримує контакт, пояснюючи адресанту причину свого незадоволення, аргументуючи за допомогою низки стверджувальних речень, пов'язаних одне з одним сполучниками *But, So, Because*, які підкреслюють причинно-наслідковий зв'язок, та за допомогою кінесичного НВК протиправного характеру, та просодичного НВК: голосно наполягає на констатуванні своїх дій і відмові платити *So I end up paying for four buns I don't need. So I am removing the superfluous buns.* У фазі підтримання контакту робітник уживає експресивне висловлення *I'm sorry, sir* та прості стверджувальні речення у функції пояснення *But you're going to have to pay for all twelve buns. They're not marked individually.* До нього приєднується інший адресант, менеджер супермаркету, який має більш досвіду, тож викликає охорону імперативом *Get me security.*

Контактовстановлення у цьому випадку представлено оформленим за допомогою фразеосхеми *Why don't we...* риторичним запитанням, яке у поєднанні з займенником генералізуючої семантики *we*, є пом'якшеним спонуканням до дії. Вказується, що конструкції риторичного запитання як «синтаксичні фразеологізми», «речення фразеологізованої структури», «незамкнуті структурні схеми» [214, с. 133; 316, с. 371-375; 346] є стійкими синтаксичними одиницями, які мовці вживають як готовий матеріал, що може поновлюватися лише в частині повнозначних слів, у цьому випадку – для вираження імперативності.

Доречно буде згадати, що термін *whimpeative questions* увів у науковий ужиток Дж. Седок, маючи на увазі спеціальні питальні структури англійської мови, що слугують для вираження спонукання [357, с. 329-339]. Встановлення контакту в наведеному випадку відбувається одночасно із введенням теми «Порядок у торговельному залі». Адресат підтримує контакт висловленнями у контактопідтримуючій функції погрози, вживаючи еліпсовані питальні речення *And you want to know why?*, розмовні конструкції *they're not ripping off this nit-wit anymore*, повтори “*we*” *don't calm down*, низку окличних речень *I'm not paying for one more thing I don't need! George Banks is saying no!* та здобуває підтримку контакту з боку менеджера, який у респонсивній репліці вживає експресивне висловлення та умовне речення у функції погрози *But I'll tell you this. If you don't pipe down and pay for those buns, I'm going to call the police.*

Низка вигуків *Oh...right! Yeah! Uh-huh. Yeah. Right!*, які закріпилися в мові за іншим функціональним призначенням як ратифікатори згоди та індикатори консенсусу, й проксемічний НВК, які застосовує адресат, слугують засобом розмикання контакту в наведеному полілозі, оскільки демонструють реакцію псевдоприйняття комунікативної ініціативи адресантом, бо призначені для розвитку негативного напрямку спілкування й переривання контакту. Адресант безуспішно намагається утримати контакт за допомогою повторення імперативного висловлення *Come here!* Цей

контакт відносимо до контакту «мінус-полярність» через його невідповідність нормам, непослідовність, незавершеність, перерваність та негативну диспозицію комунікантів.

Таким чином, хоча соціальна цінність прийнятих етикетних мовленнєвих дій надзвичайно велика для ефективного професійного спілкування, дисонансний контакт у ДД демонструє розбіжності і протиріччя та являє собою випадки, що не є «комунікативним еталоном» як в силу індивідуально-психологічних, так і ситуативних чинників.

Дисонансний контакт у ДД виокремлено на основі таких функцій, як функція порушення мовленнєвих норм, функція грубого переривання контакту, функція погрози, функція негативної оцінки дій, функція звинувачення.

3.2. Функціонально-комунікативні особливості вираження комунікативної категорії КОНТАКТ в англomовному ПОЛІТИЧНОМУ дискурсі

Політичний дискурс є аргументативним видом дискурсу, що апелює до ціннісної системи суспільства, оскільки має за основну мету **боротьбу** за владу [16, с. 82-117], за основну функцію – керування суспільною думкою та нав'язування політиками своєї волі за допомогою слова як зброї (*weapon*), аргументування (*attack*) – значення лексичних одиниць переосмислюється у політичному контексті [233, с. 339], за завдання – встановлення, підтримання та укріплення політичної влади. ПД реалізується в такій сфері комунікації як політичний інститут (парламент, уряд та ін.). Диференціація інституційних ролей політичного лідера пов'язана з конкретними офіційними посадами у владних структурах (голова держави (монарх, президент), прем'єр-міністр, спікер, лідер партії або парламентської фракції тощо). Агенти інституційного дискурсу є більш диференційованими в номінації, ніж клієнти, у якості яких виступає все населення, що вдається до послуг політичних інститутів;

у більш вузькому розумінні клієнт ПД – виборці, які голосують за конкретну політичну партію тощо. Ключовий концепт ПД – ВЛАДА [108, с. 8-10; 289].

Політика є цілеспрямованою діяльністю у сфері контактів між різними суб'єктами суспільного життя, безпосередньо пов'язаною з боротьбою за здобуття та утримання влади. Політична влада базується на владі впливу, на управлінні людьми різної політичної орієнтації, а керування здійснюється тільки через слово [233, с. 335-345], тому ПД, як інституційно організована і тематично сфокусована послідовність висловлювань, направлена на підтримку й зміну відносин домінування та підкорення в суспільстві [194, с. 76] за допомогою аргументації (дефініцій, пояснень, ілюстрацій, псевдоаргументації) [26, с. 96-97]. Таким чином, засоби контакту у ПД слугують інструментом боротьби за владу конфліктуючих сил та інтересів, де боротьба і перемога складають основний зміст контакту у ПД.

3.2.1. Функції фатичної та інформативної складових у реалізації контакту в політичному дискурсі. Суб'єктами дискурсу в політиці рухає політичний інтерес, характер якого обумовлений об'єктивним становищем груп та індивідів у соціально-економічній та політичній структурі суспільства, їх політико-культурними уявленнями і традиціями, їх світоглядними принципами й цінностями [149, с. 224]. Одними з найважливіших функцій політичного дискурсу є функції переконання і політичної пропаганди [189, с. 220-221]. Таким чином, аргументування та інформативно-тематична сфокусованість виявляються дієвими елементами політичної гри. Однак, створення ефективного ПД неможливо також без урахування фактору психологічного впливу, тому, аналізуючи сучасний ПД, дослідники [напр., 194, с. 74-79] звертають увагу на емоційний вплив на адресата, його фатичну складову, яка об'єктивується у тенденції до експресивної надлишковості [118, с. 13]. Інформативна функція мови, навпаки, відображає тенденцію до економії.

Специфіка політичної діяльності та політики в цілому, певні соціально й культурно-обумовлені правила і норми, так званий «контакт масок», змушують суб'єктів ПД діяти певним чином, формулювати погляди й будувати відносини. Церемоніальний етикет – атрибут значущої, неординарної та урочистої події [283, с. 173] та стилістична підвищеність дипломатичного контакту є особливістю реалізації ККК у політичній сфері Великої Британії. Проілюструємо це положення прикладом контакту в неординарній ситуації, пов'язаній з першою зустріччю новообраного прем'єр міністра Тоні Блера з королевою Єлизаветою:

(18) *EQUERRY: Mr Blair, your Majesty.*

The QUEEN extends her hand. TONY walks forward, and shakes it. The EQUERRY leaves. The door is then closed.

ELIZABETH: Congratulations.

TONY: Thank you, Ma'am.

ELIZABETH: Your children must be very proud.

TONY: I hope so.

ELIZABETH: You've three, haven't you?

TONY: That's right.

ELIZABETH: How lovely. Such a blessing. Children. (The QUEEN and TONY take their seats). So... Have we shown you how to start a nuclear war yet?

TONY: (thrown) No.

ELIZABETH: First thing we do, I believe. Then we take your passport and spend the rest of the time sending you around the world.

TONY: You obviously know my job better than I do.

ELIZABETH: Well, you are my tenth Prime Minister, Mr Blair. I'd like to think there weren't too many surprises left. My first was Winston Churchill...<...>

TONY: I can imagine.

ELIZABETH: With time, one has hopefully added experience to that education, and a little wisdom – better enabling us to execute our constitutional responsibility. To advise, guide and warn the government of the day.

TONY: Advice which I look forward to receiving.

ELIZABETH: Well, we will save that for our weekly meetings. Now, if there's nothing else, I believe we have some business to attend to..

TONY: (stares, then clicks...) Of course.. (He falls, rather extravagantly, on bended knee. The supplicant position of deference...) Your Majesty, the country has spoken...and I come now to ask your permiss..

ELIZABETH: (interjecting) No, no, no. It's usual for ME to ask the questions. (TONY winces. Wishes the ground would swallow him up). Mr Blair, the people have elected you to be their leader. And so the duty falls on me, as your Sovereign, to ask you to become Prime Minister, and form a government in my name. (TONY stares. Lost for words. Then..) Generally, this is where you say 'yes.'

TONY: 'Yes'.

The QUEEN extends her hand, which TONY kisses. She withdraws it again – quite sharply, then DISCREETLY PRESSES A BUZZER by her chair indicating the ceremony is over (The Queen).

Наведена комунікативна подія є показовою для ПД Великої Британії, оскільки вміщує три фази, що розгортаються як у вербальній, так і у невербальній площині. Процедура представлення прем'єр-міністра королеві відбувається згідно ритуального порядку. Адресант – королева – ініціює спілкування поздоровленням у функції контактовстановлення (фатична складова) та керує розмовою. У фазі фатичного підтримання контакту відбувається обмін декількома репліками з жанру світської бесіди, які продовжують тему поздоровлення *Such a blessing. Children..* Комплімент *Your children must be very proud* як засіб метакомунікації забезпечує регламентацію соціальних й індивідуально-особистісних відносин між комунікантами,

спрямовану на вироблення платформи подальших взаємодій [56; 175, с. 3-15], та успіх подальшої комунікативної взаємодії.

У контактопідтримуючій функції повідомлення (інформативна складова) щодо виконання прем'єр-міністром своїх обов'язків, королевою вжиті питальне та стверджувальні речення з займенником «we»: *Have we shown you how to start a nuclear war yet?, First thing we do, I believe. Then we take your passport and spend the rest of the time sending you around the world; It's usual for ME to ask the questions.* Адресант наполягає на своїй авторитетності й досвідченості, інформуючи адресата про свій досвід роботи з попередніми прем'єр-міністрами. Адресат підтримує контакт висловленням поваги (фатична складова), що підвищує обличчя адресанта, за допомогою емотивно-оціночних фраз *You obviously know my job better than I do; Advice which I look forward to receiving.* Упродовж розмови він почуває себе розгубленим *TONY stares. Lost for words. TONY winces. Wishes the ground would swallow him up,* хоча і прагне менш формалізованого контакту, вживаючи фразеологізми прийому повідомлення *I can imagine; Of course; Yes; No; That's right; I hope so.*

У фазі контакторозмикання адресант удається до перебивання адресата та ініціює завершення аудієнції *Now, if there's nothing else, I believe we have some business to attend to,* у контакторозмикаючій функції спонукання до дії (інформативна складова) вживано імпліцитне імперативне висловлення *Generally, this is where you say "yes".* Репліка-реакція у контакторозмикаючій функції підкорення та згоди (фатична складова) з боку адресата – *Yes.* Кинесичні та проксемічні НВК виступають ритуалізованими у королівському дискурсі засобами контактовстановлення: *The QUEEN extends her hand. TONY walks forward, and shakes it,* контактопідтримання: *The QUEEN and TONY take their seats,* та контакторозмикання: *He falls, rather extravagantly, on bended knee. The suppliant position of deference... The QUEEN extends her hand, which TONY kisses.* Частотними у спілкуванні з королевою виявилися поклони –

іконічні знаки, засновані на поклонінні монархії [178, с. 70]. Цей фрагмент контакту поєднує засоби, що виконують фатичну та інформативну функції.

Як показав матеріал, особливістю фази встановлення контакту у ПД є звертання з номінацією статусу та рольового показника комунікантів *Senator, Mr. President, Prime Minister*. Наведена нижче комунікативна подія контакту, яка репрезентує реалізацію ККК у трьох фазах ординарної ситуації спілкування політиків, засвідчує цей факт:

(19) *I asked to speak to Sergei Ivanov, but Putin got on the phone. “Mr. President,” I said, “The president is not able to take your call right now because he is being moved to another location. I wanted to let you know that American forces are going up on alert.”*

“We already know and we have cancelled our exercises and brought our alert levels down,” he said, “Is there anything else we can do?”

I thanked him, and for one brief moment the thought flushed through my head: the Cold war really is over (Condoleezza Rice. No Higher Honour, p. 75).

Адресат – держсекретар США – по телефону звертається до президента Росії та вживає у функції контактовстановлення соціально-диференційоване звернення *Mr. President*. Інформативну частину складають складнопідрядні речення у контактопідтримуючій функції пояснення та повідомлення (інформативна складова) *The president is not able to take your call right now because he is being moved to another location. I wanted to let you know that American forces are going up on alert.* У контактопідтримуючій функції повідомлення (інформативна складова) адресатом уживається складносурядне речення *We already know and we have cancelled our exercises and brought our alert levels down,* у контактопідтримуючій функції запропонування подальшого співробітництва (фатична складова) – питальне речення *Is there anything else we can do?.* Адресант розмикає контакт висловленням вдячності, що імплікує згоду підтримувати добрі стосунки і надалі. У приведеному фрагменті контакту присутні засоби, що виконують інформативну та фатичну функції.

Інший приклад реалізації ККК в екстраординарній ситуації ПД, пов'язаній з терористичним актом, не вміщує ані етикетного початку, ані завершення, а тільки інформаційну складову:

(20) *There were no smiles or handshakes. The President nodded from behind his desk but didn't stand... The President spoke first... "How many places got bombed?"*

"Twenty here," Voyles answered. "Seventeen in Baltimore and around fifteen in Atlanta. It apperars as though the assault was carefully coordinated because all the explosions happened at precisely 4 a.m."

Coal looked up from his memo. "Director, do you believe it's the Underground Army?"

"As of now they're the only ones claiming responsibility. It looks like some of their work. Could be." Voules didn't look at Coal when he spoke to him.

"So when do you start making arrests?" the President asked. [...] "We are under a lot of pressure," the President said warmly.

Lewis spoke calmly. "We'll perform the routine investigations on your names, Mr. President, and it will be done in the strickest of confidence. You know, however, that we cannot control every person we talk to." [...] "...We cannot guarantee total secrecy in our investigations."

"Just try, okey."

"Yes, sir." Lewis handed the memo to Eric East.

"Is that all?" Voyles asked.

The President glanced at Coal, who was ignoring them all standing before the window. "Yes, Denton, that's all. I like to have these names checked out in ten days."

Voyles was standing. "You'll have it in ten days" (Grisham J. The Pelican Brief, p. 82).

Наведена комунікативна подія контакту є прикладом полілогу у ситуації, коли декілька членів уряду екстренно зібралися в Овальному кабінеті президента у Білому домі для обговорення теми безпеки та витіку

інформації. Адресант – президент США – стурбований фактом терористичного акту, концептуалізує ситуацію як екстраординарну та екстеріоризує образ цієї ситуації у своєї мовленнєвій дії. Підкреслена відсутність етикетного зачину й ритуальних НВК (*There were no smiles or handshakes; The President nodded ... but didn't stand*) у цьому фрагменті свідчать про надзвичайність ситуації. Спільний когнітивний ресурс, жорстка ієрархія стосунків зводять контакт майже до інформаційного мінімуму. Адресант починає спілкування із міністрами та помічниками зі спеціального питального речення у контактовстановлюючій функції запиту інформації (інформативна складова) за темою "Жертви та руйнування". Підтримка контакту адресатами відбувається за допомогою еліпсованих конструкцій *Twenty here; Seventeen in Baltimore and around fifteen in Atlanta* та складного речення *It appears as though the assault was carefully coordinated because all the explosions happened at precisely 4 a.m.* Ситуація недовіри змушує мовців остерегатися один одного, що виражається у вживанні ними кінесичних НВК *Voules didn't look at Coal when he spoke to him. ...Coal, who was ignoring them all standing before the window.* Президент, як і деякі урядовці, у контактопідтримуючій функції розрядження атмосфери (фатична складова) спілкування вживає просодичні НВК *warmly, calmly* та розмовні висловлення *Just try, okey.* У контакторозмикаючій функції наказу (інформативна складова) вживаються імпліцитне імперативне висловлення *I like to have these names checked out in ten days.* Розмикання контакту адресатом відбувається за допомогою кінесичного НВК *Voyles was standing* та простого речення у *Future Indefinite Tense* *You'll have it in ten days* у контакторозмикаючій функції обіцянки (інформативна складова).

Таким чином, політичний дискурс, який пов'язаний з боротьбою за здобуття та утримання влади й розширення владних повноважень, демонструє прагнення до аргументування, символізму, внормованості та композиційної цілісності. Однак, неординарність та емоційність ситуації у ПД впливає на вибір політиками засобів установлення та розмикання

контакту на користь відмови від етикетності. Як демонструє фактичний матеріал, у 67 % засоби контакту у ПД виконують інформативну функцію.

За результатами аналізу, основними **контактовстановлюючими** функціями у ПД є: функції привітання (21%), звернення (19%), залучення до співпраці (12%), самопредставлення (8%), запиту інформації (8%), поздоровлення (7%), повідомлення (11%), запропонування допомоги (3%), привертання уваги (6%) та компліменту (5%).

Основними **контактопідтримуючими** функціями у ПД є: функції повідомлення (20%), надання пояснення (16%), згоди (14%), підтвердження розуміння (13%), висловлення поваги (10%), переконування (9%), зацікавленості (6%), розрядження атмосфери (5%), схвалювання (5%), перевірки зв'язку (2%).

Основними **контакторозмикаючими** функціями у ПД виявлені: функції прощання (22%), обіцянки та запевняння (17%), спонукання до дії та наказу (13%), подяки (12%), сподівання на нову зустріч (11%), ратифікації згоди та підкорення (10%), солідаризації (7%), підведення підсумків обговорення (5%), висловлення задоволення (3%).

Отже, до інформативних функцій контакту у ПД належать: контактовстановлюючі функції залучення до співпраці, самопредставлення, запиту інформації, поздоровлення, повідомлення, запропонування допомоги, звернення; контактопідтримуючі функції повідомлення, надання пояснення, підтвердження розуміння, переконування; контакторозмикаючі функції обіцянки та запевняння, спонукання до дії та наказу, ратифікації згоди та підкорення, підведення підсумків обговорення. До фатичних функцій відносимо контактовстановлюючі функції привітання, привертання уваги та компліменту; контактопідтримуючі функції згоди, висловлення поваги, зацікавленості, розрядження атмосфери, схвалювання та перевірки зв'язку; контакторозмикаючі функції прощання, подяки, сподівання на нову зустріч, солідаризації, висловлення задоволення зустріччю. Засоби контакту у ПД подані у таблиці 4 (див. Додатки).

3.2.2. Унісонний контакт у політичному дискурсі. Ураховуючи особливості й основні цілі політичного дискурсу, закоріненному на боротьбі за владу, за голоса виборців, внутрішньопартійній, внутрішньодержавній та міждержавній боротьбі та його безпосередній зв'язок із загальною культурою нації, а також статусно-рольові конфігурації комунікантів, можна виокремити гармонізуючі та дисгармонізуючі стратегії контактоустановлення у політичному спілкуванні. Кооперативні стратегії передбачають співробітництво в обговоренні проблем та прийняття спільного рішення, яке підтримується обома комунікантами. Кооперативною є інформативна складова ККК, яку комуніканти використовують для обміну об'єктивними даними задля отримання необхідної інформації. Кооперативна налаштованість мовців та злагожденість їх взаємодії відображається в унісонному контакті «плюс-полярність». Нижче наведений фрагмент унісонного контакту у трьох фазах ординарної ситуації у ПД:

(21) *The Prime Minister was sitting behind his desk, stood up and came round to shake hands with Ferguson.*

'Brigadier.'

'Prime Minister. When you came to office, we discussed the peculiar circumstances of my position with you. Do you recall my mentioning that the President had a similar outfit working for him?'

'The Basement?'

'Yes, Prime Minister. This is Blake Johnson, who runs it.'

The PM shook hands with Blake. 'Be seated, gentlemen. You did indicate this was a matter of grave importance.'

'Very much so,' Ferguson said.

'Then tell me.'

When Ferguson was finished, the Prime Minister sat there, frowning. 'An incredible story. What happens next?'

' Mr. Johnson will have to report to his President. I would suggest he does that when he gets back to my office.'

'I agree. As it happens, I have to speak to the President on matters concerning the peace process in Ireland later this evening. I'll discuss this affair with him and make it clear I have complete faith in you and Mr Johnson.'

'And what about the position of the Deputy Director of the Security Services?'

'What position?' The Prime Minister's face was calm. 'They know nothing, Simon Carter was definite on that score. "No file" was his phrase. Good. This would appear to be exactly the kind of thing my predecessors expected you to handle, Brigadier, so handle it.'

'You have my word, Prime Minister.'

He and Blake stood, the door opened as if by magic, and they were escorted out (Jack Higgins. The White House Connection, p. 104).

Узгодженість та характер реплік комунікантів, які реалізують стратегію позитивної ввічливості «Передбачай або затверджуй співробітництво» свідчать про налаштованість комунікантів на гармонійний розвиток міжособистісних відносин. Психологічно комфортне спілкування контактовстановлення починається адресантом та адресатами у фазі встановлення контакту із проксемічних та кінесичних НВК (*The Prime Minister was sitting behind his desk, stood up and came round to shake hands with Ferguson; The PM shook hands with Blake*). У фазі підтримки контакту репліки адресатів охоплюють реакцію прийняття комунікативної ініціативи, є передбачуваними та відповідними очікуванням. Акцентування адресантом спільності інтересів *You did indicate this was a matter of grave importance*, позитивна оцінка дій адресатів та висловлення довіри *I have complete faith in you and Mr Johnson* свідчать про гармонійність контакту. Атмосфера взаєморозуміння підкреслюється адресатом, який уживає стверджувальне речення у контактовстановлюючій функції обіцянки *You have my word, Prime Minister*.

Ілюстрація унісонного контакту в екстраординарній ситуації ПД, пов'язаній з терористичним актом, який привів до загибелі великої кількості людей у США, подана у такому фрагменті:

(22) *I turned round and saw on the TV screen that a plane had gone into the Pentagon. Before I could do anything else, the Secret Service came and said: “Dr. Rice, you must go to the bunker. Now! Planes are hitting buildings all over Washington. The White House has got to be next.” I turned to head toward the bunker* (Condoleezza Rice. No Higher Honour, p. 72).

Представник секретної служби США, в чії обов’язки входить охорона президента та інших високопосадовців країни, раптово з’являється в офісі Кондолізи Райс, держсекретаря США, у Білому домі та вимагає, щоб адресат негайно спустилася у бункер через високу загрозу теракту. Адресант установлює контакт з адресатом за допомогою звертання *Dr. Rice* та вживають не питальні структури-ідіоми інституалізованої ввічливості (*Would you mind...*) [257, с. 24], а прямі імперативні висловлення *you must go to the bunker. Now!*, які, через ситуацію, пов’язану із загрозою життю, не вважаються адресатом неввічливими. Функція розповідних речень, які вживає адресант, – пояснити причину негайних дії, які вимагаються від адресата. Контакт є унісонним, тому що адресат, завдяки аргументуванню адресанта, підкорюється та миттєво реагує невербальною дією *I turned to head toward the bunker*.

У наведених прикладах репліки адресатів закоренені на нормах спілкування, охоплюють реакцію прийняття комунікативної ініціативи, є передбачуваними та відповідними очікуванням, що робить контакт унісонним.

Як показав фактичний матеріал, унісонний контакт у ПД становить 76% від усього корпусу зібраного матеріалу. Це характеризує ПД як дискурс, скерований у більшості випадків на співробітництво в обговоренні проблем та прийняття спільного рішення, а також на розвиток взаємовідносин. Запорукою унісонного контакту у ПД часто виступає суворий дипломатичний етикет.

3.2.3. Дисонансний контакт у політичному дискурсі. Аналіз фактичного матеріалу засвідчує наявність дисонансних реалізацій ККК в англomовному ПД, в яких мовці не намагаються приховати взаємне протистояння та вороже ставлення один до одного. Дисонансний контакт «мінус-полярність», основою якого є конфлікт, пов'язаний з маніфестацією неспівпадіння в думках, переконаннях, оцінках або інтересах комунікантів. Основною метою конфліктів інтересів суб'єктів ПД, що виражається у сварках та суперечках, є не істина, а перемога. При цьому комуніканти можуть вступати в конфлікт як заради ствердження громадських цінностей, так і їх власних амбіцій. Приступаючи до конфліктних дій, суб'єкти ПД використовують усі засоби у їх розпорядженні, особливо силу слова, осмислюючи засоби сперечання та аргументування у термінах війни: «Argument is War»: як і на полі бою, політичний дискурс спрямовують на знищення «бойової міці супротивника», тобто озброєння (думок та аргументів) і особового складу (дискредитація особистості опонента) [189, с. 220]. Науковці зауважують, що існують моменти, коли необхідним й правильним є боротися: захищатися проти агресивних дій, захищати країну або себе. Однак у сучасній цивілізації основним змістом культури стало критичне мислення, звідси – головний аргумент культури: критика, словесні перепалки, вербальні дуелі, конфронтація думок, відкрита ругань, образи [93, с. 20-21; 362]. Змістом висловлення-політичної образи є негативна оцінка політиком-мовцем свого політичного опонента [230, с. 15].

Полемічність АПД спрямована на нав'язування цінностей та оцінок. «Мінус-полярність» контакту проілюстрована у нижчеподаному фрагменті контакту в ординарній ситуації ПД:

(23) *Margaret: ...What can we realistically achieve by the end of the session, Lord President? Why have we not made more progress to date? What is that? Is that the timetable? I haven't seen that? May I see it?*

Lord President: Here it is, Prime Minister. Of course.

Margaret: The wording is sloppy here ... and here.

Lord President: If you say so.

Margaret: I do say so.

Lord President: It is merely a first draft.

Margaret: This is ridiculous. There are two "T's" in "committee"! This is shameful. Shameful! I can't rely on you for a simple timetable! Are you unwell? Yes, you are unwell! Give me the pensil. Give it to me! If this is the best you can do I had better send you to hospital, and I'll do your job as well as my own and everybody else's. Gentlemen. As the Lord President has chosen to come to cabinet unprepared ... I have to close this meeting. Good morning! (The Iron Lady).

Проводячи нараду з міністрами, знервована попередньою суперечкою, Маргарет Тетчер встановлює контакт з лордом-головою Ради за допомогою низки питальних речень *What can we realistically achieve by the end of the session, Lord President? Why have we not made more progress to date? What is that? Is that the timetable? I haven't seen that? May I see it?*. Фаза контактостворення демонструє комунікативний дисонанс, оскільки адресат не має можливості підтримати контакт, відповівши хоча б на одне запитання. У фазі контактопідтримання адресат намагається згладити протиріччя за допомогою висловлень у контактопідтримуючій функції співпраці *Here it is, Prime Minister. Of course; If you say so; It is merely a first draft*. Однак, фаза контактопідтримання є також дисонансною через деконструктивну поведінку адресанта, який удається до використання некоректних прийомів аргументування, що виражається в акцентуванні негативної оцінки його дій *The wording is sloppy here ... and here; I do say so; This is ridiculous; This is shameful. Shameful!* та негативних аспектів його характеру *I can't rely on you for a simple timetable!; Are you unwell? Yes, you are unwell!*, у прямій особистісній атаці на адресата *If this is the best you can do I had better send you to hospital, and I'll do your job as well as my own and everybody else's*. Дисонансною є і фаза контакторозмикання, оскільки адресат авторитарно розмикає контакт, уживаючи у функції контакторозмикання

звертання *Gentlemen*, складне речення у контакторозмикаючій функції пояснення *As the Lord President has chosen to come to cabinet unprepared ... I have to close this meeting* та етикетну формулу *Good morning!* Наведена ситуація є прикладом неприємного, недружнього спілкування у зоні конфліктності, яке супроводжується розладнанням стосунків, тобто належить до контакту «мінус-полярність».

Інший приклад дисонансного контакту в неординарній ситуації ПД ілюструє розмикання контакту за допомогою комунікативного мовчання:

(24) *McKay: Are there any questions? I'll be happy to answer all the questions. Any comment? Suggestions? Dirty jokes?*

Silence (The Candidate).

Кандидат в сенатори під час перегонів, виступивши з програмою перед нечисленними виборцями, що сидять у залі та слідкують за його виступом, за протоколом ведення агітації має продовжити з ними контакт, відповідаючи на їхні запитання. Зазвичай підтримка контакту між політичними лідерами та клієнтами ПД – виборцями, відбувається через такий виплиск емоцій, як свист, крики, оплески. У цьому випадку адресант навіть вдається до глузування з приводу відсутності зворотного контакту з боку адресантів. Комунікативно значуще мовчання належить до реакції байдужості, неприйняття та зорієнтовано на переривання комунікації. Тож, в наведеному прикладі мовчання виконує функцію відмови від пропозиції та розмикання контакту одночасно.

У наступній комунікативній події контакту засвідчено реалізацію дисонансного контакту «мінус-полярність» у трьох фазах у неординарній ситуації ПД, пов'язаній з розслідуванням політичного вбивства.

(25) *Cohan appeared at the head of the steps... Ferguson said: "Senator Michael Cohan? Brigadier Charles Ferguson."*

Cohan was outraged. "This is harassment of the worst kind. I warned you I would complain to the Prime's Minister's office. I certainly will after this." He started to get up... It was Dillan who took over.

"I don't mind you being a politician, Senator. We have them in Ireland, too, although I remember one saying, "Don't tell my mother I'm a Senator in the Dail, she thinks I play piano in a whorehouse."

"How dare you!"

*... Ferguson said, "Just hear me, Senator. Let's discuss the Sons of Erin and see if you can make any connection" – he emphasized the word – "with your own experience." When he finished, Cohan sat there, very pale. **"This has nothing to do with me"**... Cohan was really warried but tried to bluster. **"I know nothing of this. ... Nonsense. It's all rubbish. Now I demand that you leave me alone!"***

Ferguson said, "So, you won't cooperate. All right, Senator, have it your way. The Prime Minister and the President will be so informed. However, my instructions are to keep you alive if possible while you are in London, so we'll be there tonight at the Forum for Irish Peace doing our best to achieve that aim, whether you cooperate or not."

"Go to hell." Cohan got up and walked out (Jack Higgins. The White House Connection, p. 172).

Помічник прем'єр-міністра, Фергюсон, зайнятий у політичному розслідуванні, встановлює контакт з сенатором, який, як підозрює адресант, має відношення до терористичної організації. У фазі контактовстановлення адресант представляється *Senator Michael Cohan? Brigadier Charles Ferguson*. Адресант, ігноруючи етикет і норми поведінки, обурюється через неодноразове вже втручання у його життя та намагається розірвати контакт, уживаючи у функції контакторозмикання низку стверджувальних розповідних та окличних речень *This is harassment of the worst kind. I warned you I would complain to the Prime's Minister's office. I certainly will after this; How dare you!; This has nothing to do with me; I know nothing of this. Nonsense. It's all rubbish. Now I demand that you leave me alone!* та кінесичний НВК *He started to get up*. Його репліки репрезентують реакцію неприйняття комунікативної ініціативи у реалізації контактовстановлення та контактопідтримання, зорієнтовані на переривання комунікації, що є

порушенням мовленнєвих норм.

Погроза, до якої вдається адресат *I warned you I would complain to the Prime's Minister's office. I certainly will after this*, пов'язана з емоційним аспектом впливу на адресата, та вважається маніфестацією опозиції «свій – чужий», проявом конфлікту, а її функцією є перевизначення меж конфліктної взаємодії: небажана дія може похитнути емоційну рівновагу опонента та змінити соціально-психологічну ієрархію позицій учасників комунікативної взаємодії [13, с. 16-18; 42, с. 6-10; 52, с. 93-94, 147]. У фазі контактопідтримання адресати наполегливі у своєму бажанні продовжувати контакт вербально, вживаючи висловлення у функції спонукання до дії *Just hear me; Let's discuss...* та невербально за допомогою просодичного НВК *he emphasized the word*. Адресанти, розуміючи, що добитися співпраці неможливо *So, you won't cooperate. All right, Senator, have it your way*, аргументовано посилаються на виконання завдання президента США та прем'єр-міністра Великої Британії та необхідність кооперації, яка зможе запровадити безпеку сенатору. Адресат за допомогою пейоративу *Go to hell* та проксемічного НВК *Cohan got up and walked out* розмикає контакт.

Функціональне призначення подібних експресивних висловлень негативної емоційності [33, с. 10-20], непрямих ритуальних стереотипів [255, с. 151-152], десемантизованих, прагматикалізованих структур-інвективів (*F<>k you!; F... off!; Damn you; Get lost! Have a good day too!*) полягає у прагненні знизити соціальний статус об'єкта мовленнєвого впливу та рівень його самооцінки [136]; вони усвідомлюються як емоційні в силу існування «деякого власне мовленнєвого фактору, який дозволяє визначати ступінь емоційності» [256, с. 40], та найчастіше являють собою грубе й образливе спонукання до переривання комунікації. Треба додати, що конфлікт між соціальною заборонаю на вживання в англійській культурі вигуків і проклять, що вміщують згадування сакральних сутностей, та емоційною потребою у подібних висловленнях призивів до появи великої кількості таких евфемізмів, як “*Gosh*”, “*Golly*”, “*Goodness*” замість “*Good*

God", *"Jiminy Cricket"*, *"Judas Christopher"*, *"Judas Priest"* замість *"Christ"* [234, с. 66].

Жорстке протистояння американських політиків наводиться у наступному фрагменті, що репрезентує реалізацію дисонансного контакту в екстраординарній ситуації у ПД:

(26) *Dan arrives at Harvey's office door. Harvey is with a FRIEND, preparing to leave, surprised to see Dan in his doorway.*

DAN WHITE: *Say, Harve, can I see you for a minute?*

HARVEY MILK: *Sure.*

Dan walks Harvey down the hall to his old office.

The CITY HALL / DAN WHITE'S OFFICE. Harvey walks in first. Dan stays between Harvey and the door. Dan closes it. Harvey smiles, sensing something is off. Dan draws his revolver. Harvey raises his hand. Dan fires. The bullet rips through Harvey's hand and down his arm.

HARVEY MILK: *Oh no... N—*

Dan Fires again, silencing Harvey's cry for help. Harvey turns away. Another bullet rips into his chest, and he falls to his knees, now facing the window. He staggers toward it. (The moment is extended as we see Harvey's POV of the Opera House outside the window, and the Castro beyond it. HOLD ON HARVEY, gazing out at his beloved city). Dan puts his revolver to the back of Harvey's head. HE FIRES. And just like that, Harvey falls (Milk).

Адресант – колишній мер Ден Вайт – не може змиритися з тим, що його політичний конкурент на виборах у міську раду, борець за демократичні права секс меншин, переміг та налаштований і надалі просуватися у політиці. Приїхавши у мерію, він встановлює контакт з адресатом за допомогою лексичної одиниці *Say*, що актуалізує його намагання захопити увагу адресата, звертання на ім'я *Harve* та фразошаблону *Can I see you for a minute?*, що є проявом «гри в ввічливість» [323; 332, с. 219-236], оскільки має ціллю затушувати реальну ситуацію комунікативного домінування [17, с. 2-6], та передуює введенню теми «З'ясування стосунків». Адресат підтримує

контакт вербально *Sure* та за допомогою проксемічного НВК *Dan walks Harvey down the hall to his old office*, слідує за ним до його колишнього кабінету, де й відбувається розрив контакту. Така трагедія маніфестує феномен катарсису – звільнення експресивного адресата від почуттів, котрі заважають нормальному фізіологічному функціонуванню організму.

Отже, розуміння дискурсу як складної системи обумовлює необхідність урахування всіх параметрів, релевантних для досліджуваного об'єкта. Механізми реалізації дисонансного контакту «мінус-полярність» у ПД діють на фоні психологічно ускладнених ситуативних чинників, що формують негативну диспозицію суб'єктів дискурсу у статусно-рольових відносинах. Дисонансний контакт у ПД демонструє індивідуальні та групові розбіжності та протиріччя, що проявляється у невідповідності правилам, непослідовності, неузгодженості, перерваності мовленнєвих взаємодій тощо.

Дисонансний контакт у ПД виокремлено на основі таких функцій, як функція порушення мовленнєвих норм, функція погрози, функція негативної оцінки, функція звинувачення, функція емоційної розгрузки, функція тиску та функція викриття.

3.3. Функціонально-комунікативні особливості вираження комунікативної категорії КОНТАКТ в англomовному ВІЙСЬКОВОМУ дискурсі

Військовий дискурс, суттєвою ознакою якого є обмежене коло суб'єктів та цілей, визначається як мисленнєво-комунікативна взаємодія у професійному середовищі військовослужбовців з метою упорядкування дій щодо вирішення бойових, навчально-бойових чи службових завдань [77, с. 34-35], специфічно пов'язаних з **боротьбою** за перемогу та охороною території та громадян країни. Комунікативне середовище формується на тлі конкретного побутового оточення, яке складає більшу частину життя військових, впливає на поведінку та смаки цієї специфічної групи людей

і, природно, відбивається у військовому дискурсі. Ключовий концепт ВД – АРМІЯ – THE MILITARY [47, с. 48-71].

Специфіка функціонування ВД – армія як складний ієрархічно-організований апарат, у якому службові стосунки регламентують вербальну поведінку комунікантів-військовослужбовців. Особливості цього типу інституційного дискурсу зумовлені специфічністю військової сфери мовної комунікації. Особливий соціальний інститут військовослужбовців з суворою регламентацією усіх дій, як вербальних, так і невербальних, з високим ступенем контролю усіх сфер життя, включаючи особисту, сформував тип комунікації, що значно відрізняє соціальну групу військовослужбовців від інших соціальних груп [258]. Групові норми відображають особливості спілкування, закріплені культурою за певними професійними, гендерними, соціальними та віковими групами [208, с. 16]. Їхня особлива структура – упорядкованість, виокремленість, стійкість, специфічність, уможливорює розпізнавання їх як членами цієї групи, так і сторонніми спостерігачами [24, с. 142-147; 114; 164, с. 203-204].

Рапорт, інструктаж, наказ у ВД характеризуються специфічними структурно-композиційними та мовленнєвими особливостями, які оптимізують контакт військовослужбовців. Невербальний компонент у ВД, засоби якого широко представлені та описані в Уставі, є настільки ж важливим, як і вербальний, а регламентація мовленнєвих та немовленнєвих дій військовослужбовців у тій чи іншій ситуації професійної діяльності є більш важливою складовою, ніж в інших сферах мовленнєвого спілкування.

3.3.1. Функції фатичної та інформативної складових у реалізації контакту у військовому дискурсі. Висока інформативність військового контакту пояснюється тим, що цей тип інституційного дискурсу відрізняється суворою регламентованістю та інформативною значущістю: інструктаж має ціллю попередити, рекомендувати, націлити, довести до відому; у наказі міститься інформація, необхідна для здобуття результату

у боротьбі за досягнення військових цілей, інформаційній боротьбі, озброєнній боротьбі, боротьбі з тероризмом, визвольній боротьбі тощо, причому у бойових діях при наявності фактору ризику життю сила наказу зростає; у рапорті йдеться про підпорядкування адресата у певній соціальній ролі та його обов'язки [258]. У наведеному фрагменті проілюстровано високу інформативність контакту в ситуації бойових дій ВД:

(27) *Early that morning the American Command had reached the same opinion, in a different frame of mind. Captain Inouye received orders that the mountain be seized. He paid a visit to Colonel Johson at the second batalion headquarters and issued a terse command: “**Tomorrow we climb**”.*

[...] The Marines climbed ... (J. Bradley. *Flags of Our Fathers*, p. 101).

Адресант під час проведення військової операції приносить донесення про наступ. Ця інформація доводиться до відому адресата у фазі встановлення контакту за допомогою розповідного речення у функції наказу *Tomorrow we climb* (інформативна складова). Контакт підтримується виконанням наказу.

Ритуалізованість рапортування із задіянням зброї в американській армії проілюстровано у комунікативній події контакту у трьох фазах в ординарній ситуації ВД:

(28) *Private John Marston Moore, United States Marine Corps Reserve, had practiced his maneuver, but he had never before rendered the rifle salute to a real officer: He marched through the door identified by a stenciled sign as that of MAJOR H.B. HUMPHREY, USMC, BATTALION COMMANDER, with his piece at right shoulder arms, determined to do so the best of his ability.*

He stopped eighteen inches from the Major's desk, with his heels together and his feet turned out equally and forming an angle of 45 degrees. He then moved his left hand smartly to the small of the stock, forearm horizontal, palm of the hand down, the first joint of his left forefinger touching the cocking piece of his Springfield Model 1903A4 rifle.

"Sir," he barked, looking at Major Humphrey. "Private Moore, J.M., reporting to the battalion commander as ordered."

... Major Humphrey touched his eye lid with his right hand, fingers together and straight, palm down.

The salute had been returned.

Private Moore cut his left hand smartly back to his right side, fingers extended and together, so that his thumb touched the seam of his utility trousers. He then looked six inches above Major Humphrey, in the prescribed position of attention.

"Order arms," Major Humphrey ordered, and then followed his command with, "stand at ease".

Private Moore moved the Springfield so that it cut diagonally across his body, the centre of the rifle just below his chin, held at the point of balance by the left hand. He moved his right hand from the butt on the rifle to a point one-third down from the muzzle, and then moved the rifle beside his left leg, checking the movement with his left hand. When the butt touched the floor, he moved his left hand so that its thumb touched the seam of his utility trousers. Then he leaned the Springfield forward, put twelve inches between the heels of his boots, and set his left hand in the small of his back. He was now at ease.

"He's all yours, Captain," Major Humphrey said (W.E.B. Griffin. Battleground, p. 53).

Адресант – резервіст корпусу морської піхоти рядовий Мур – в офісі командира батальона майора Хамфрея рапортує про своє прибуття на нове місце служби. У фазі встановлення контакту він уживає ритуальні кінетичні НВК – рухи з рушницею, просодичний НВК *he barked*, стереотипне військове *Sir* та військову формулу самопредставлення у функції контактовстановлення (інформативна складова контакту). Підтримка контакту адресатом відбувається у формі ритуального салютування у відповідь та вербальних команд *Order arms* (Зброя до ноги) та *stand at ease* (Вільно) (фатична та інформативна складові). У фазі розмикання контакту адресант уживає

невербальні дії, виконуючи наказ офіцера, який передає рядового у розпорядження капітану, вживаючи розповідне речення *He's all yours, Captain.*

У більш емоційно-позначених ситуаціях, поряд з інформативністю простежується й фатичність. Інший приклад реалізації ККК ілюструє неординарну ситуацію контакту у трьох фазах. Неординарність ситуації пов'язана з подією нагородження пораненого лейтенанта, що проходить курс лікування у шпиталі, медаллю «Пурпурне серце» за поранення у ході бойових дій.

(29) First Lieutenant William C. Dunn was obviously not expecting visitors. When the door opened he covered his midsection with the flap of his hospital issue bathrobe and started to swing his legs to get out of bed.

"Stay where you are, Son," Lieutenant Colonel Dawkins said quickly, but too late. Dunn was already on his feet, standing at attention.

"Well, then stand at ease," Dawkins said... "Do you know who I am, Son?"

"Yes, Sir. You gave us a little talk when we reported aboard."

"And this is my exec, Major Lorenz," Dawkins said.

Lorenz gave his hand to Dunn. "How are you, Lieutenant?"

"Very well, thank you, Sir."

"Why don't you let me pin this thing on you," Dawkins said. "And then you get back in bed." He took the Purple Heart Medal from a hinged metal box, pinned it to the lapel of Dunn's bathrobe, and then shook his hand.

"Thank you, Sir."

..."You have literally shed blood for your country," Dawkins said. "You can wear it with pride... I ordered your transfer to VMF-229... I assigned you there because I wanted someone with your experience..."

"My Midway experience, Sir?" Dunn asked, just over the edge into sarcasm.

"When I want a question, Son," Dawkins said icily, "I will ask for one."

“Yes, Sir.”

“You will be the only pilot in the squadron who has ever seen a Japanese airplane, much less shot two of them down... Additionally, perhaps, you will be able to teach them something, based on your experience.”

“Yes, Sir.” *Dunn for the first time met Dawkin’s eyes.*

“Now you may ask any questions you may have,” Dawkins said.

“Thank you, Sir,” Dunn said after a moment. **“No questions, Sir.”**

“Check in with the adjutant, or the sergeant major, once a day,” Dawkins said.

“Aye, aye, Sir.”

Dawkins put out his hand. **“Congratulations, Lieutenant, on your decoration,”** he said. **“And good luck in your new assignment.”**

“Thank you, Sir.”

Major Lorentz offered his hand. **“If you need anything, Dunn, come to see me, or give me a call. And congratulations, too, and good luck.”**

“Thank you, Sir,” Dunn repeated (W.E.B. Griffin. Battleground, p. 112).

Наведений полілог ілюструє ситуацію контакту у трьох фазах – вербальний обмін фатичними та інформативними повідомленнями під час спілкування військових у шпиталі. У фазі встановлення контакту адресант – полковник Доукінз – уживає імперативне висловлення у функції наказу (інформативна складова) *Stay where you are, Son*, коли бачить, що адресат – лейтенант Дан, намагається встати з ліжка та стати по стійці смирно. Адресант розряджає обстановку, вживаючи лагідне звертання *Son*, поширене серед чоловіків похилого віку по відношенню до молодих, або військових вищого звання до військових нижчого звання, та надаючи йому команду «Вільно»: *Well, then stand at ease*.

У фазі підтримання контакту, адресант уживає питальне речення у функції самопредставлення (інформативна складова) *Do you know who I am, Son*, та представляє свого помічника, вживаючи скорочене розмовне *exes* (*And this is my exes, Major Lorenz*), який встановлює з ним контакт

стереотипною фатичною формулою *How are you, Lieutenant?* та кінесичним НВК. Старший з офіцерів підтримує контакт розповідними реченнями у контактопідтримуючій функції поздоровлення (інформативна та фатична складові) *You have literally shed blood for your country; You can wear it with pride* та повідомлення *I ordered your transfer to VMF-229... I assigned you there because I wanted someone with your experience* та кінесичними НВК *He took the Purple Heart Medal from a hinged metal box, pinned it to the lapel of Dun's bathrobe, and then shook his hand*. Адресат підтримує контакт стереотипними груповими сигналами, які свідчать про його включеність у процес сприйняття повідомлення *Thank you, Sir; Yes, Sir; Aye, aye, Sir* та еліпсованим питальним реченням саркастичного характеру *My Midway experience, Sir?*, що натякає на його попередній неприємний досвід.

Адресант підтримує контакт, уживаючи неvvічливе висловлення *When I want a question, Son, I will ask for one*, низку розповідних речень у контактопідтримуючій функції пояснення (інформативна складова) *You will be the only pilot in the squadron who has ever seen a Japanese airplane, much less shot two of them down... Additionally, perhaps, you will be able to teach them something, based on your experience.*, та імперативне висловлення у функції дозволу *Now you may ask any questions you may have*, на який адресат реагує формальним висловленням *No questions, Sir*. Як зазначають дослідники, накази та команди, як правило, не реалізуються у вигляді питань, оскільки їхнє виконання обумовлено певною соціальною ієрархією [133, с. 371]. У фазі розмикання контакту адресанти розмикають контакт поверненням до теми «Нагородження», причому обидва вживають стереотипні висловлення у контакторозмикаючій функції поздоровлення та побажання доброї вдачі (фатична складова) *congratulations, good luck*, та кожен здобуває від адресата респонсивну репліку *Thank you, Sir* у контакторозмикаючій функції подяки (фатична складова).

Реалізацію ККК в екстраординарній ситуації ВД, пов'язаній з виконанням дій військових моряків під час аварії корабля, надано у такому прикладі:

(30) *Officer Murdoch, at Collapsible A, is no longer in control. The crowd is threatening to rush the boat. They push and jostle, yelling and shouting at the officers. The pressure from behind pushes them forward, and one guy falls off the edge of the deck into the water less than ten feet below.*

TOMMY: Give us a chance to live, you limey bastards!

MURDOCH: (fires his Webley twice in the air, then point it at the crowd).

I'll shoot any man who tries to get past me.

CAL: (steps up to him). We had a deal, damn you.

*MURDOCH: (pushes him back, pointing the pistol at Cal). **Get back!***

A man next to Tommy rushes forward, and Tommy is shoved from behind. Murdoch SHOOTS the first man, and seeing Tommy coming forward, puts a bullet into his chest. Tommy collapses, and Fabrizio grabs him, holding him in his arms as his life flows out over the deck.

Murdoch turns to his men and salutes smartly. Then he puts the pistol to his temple and... BLAM! He drops like a puppet with the strings cut and topples over the edge of the boat deck into the water only a few feet below. Cal stares in horror at Murdoch's body bobbing in the black water. The MONEY FLOATS out of the pocket of his greatcoat, the bills spreading across the surface (Titanic).

У фазі встановлення контакту адресант – один з офіцерів, завдання яких під час аварії на кораблі забезпечити порядок при спуску шлюбок з жінками і дітьми та боротися з безладдям, – стримуючи натиск інших бажаючих покинути корабель, що тоне, намагається встановити контакт із знавцями натовпом, уживаючи окличне речення у Future Indefinite Tense *I'll shoot any man who tries to get past me* й імперативне висловлення у функції наказу (інформативна складова) *Get back!*, та кінесичні НБК *fires his Webley twice in the air, then point it at the crowd*. Адресати, кожна окрема людина навпроти нього, не ідучи на контакт, уживають проксемічні НБК (*The crowd*

is threatening to rush the boat. They push and jostle, yelling and shouting at the officers; steps up to him; A man next to Tommy rushes forward, and Tommy is shoved from behind.) та образливу інвективну лексику (*Give us a chance to live, you limey bastards; We had a deal, damn you*). У фазі підтримання контакту адресант застосовує зброю як засіб боротьби з заворушенням (*Murdoch SHOOTs the first man, and seeing Tommy coming forward, puts a bullet into his chest*), та, вбивши людину, не витримує емоційної напруги. У фазі контакторозмикання адресант застосовує низку невербальних дій символічного характеру (інформативна складова): *Murdoch turns to his men and salutes smartly. Then he puts the pistol to his temple* розмикає контакт так, як вважає гідним честі офіцера: повертається обличчям до офіцерів, що стоять поруч, різким рухом віддає честь та підносить пістолет до скроні. Цей приклад контакту поєднує інформативну та фатичну складові.

Фактичний матеріал дослідження доводить, що у 97 % засоби контакту в АВД виконують інформативну функцію, демонструючи регламентацію мовленнєвих й немовленнєвих дій та оптимізацію контакту військовослужбовців.

Основними **контактовстановлюючими** функціями у ВД є: функції привітання (35%), наказу (20%), самопредставлення (14%), привертання уваги (10%), поздоровлення та позитивної оцінки (7%), повідомлення (11%), запропонування допомоги (3%).

Основними **контактопідтримуючими** функціями у ВД є: функції повідомлення (18%), пояснення (16%), уточнення інформації (16%), підтвердження розуміння (26%), схвалення (14%), поздоровлення (4%), перевірки зв'язку (6%).

Основними **контакторозмикаючими** функціями у ВД виявлені: функції прощання (30%), виконання наказу (18%), наказу (17%), подяки (10%), сподівання на нову зустріч (6%), ратифікації розуміння (11%), поздоровлення (4%), побажання доброї вдачі (4%).

Отже, до інформативних функцій контакту в АВД належать: контактовстановлюючі функції наказу, самопредставлення, повідомлення, запропонування допомоги; контактопідтримуючі функції повідомлення, пояснення, уточнення інформації, підтвердження розуміння, перевірки зв'язку; контакторозмикаючі функція виконання наказу, наказу, розуміння. До фатичних функцій відносимо контактовстановлюючі функції привітання, привертання уваги, поздоровлення та позитивної оцінки; контактопідтримуючі функції схвалення, поздоровлення; контакторозмикаючі функції прощання, подяки, сподівання на нову зустріч, поздоровлення, побажання доброї вдачі. Засоби контакту у ВД подані у таблиці 5 (див. Додатки).

3.3.2. Унісонний контакт у військовому дискурсі. Іntenціональність військового дискурсу визначається як управління з метою упорядкування дій щодо вирішення бойових, навчально-бойових чи службових завдань, тому гармонійність контакту є запорукою ефективності взаємодії військовослужбовців. Унісонність спілкування військових пов'язана з дотриманням правил субординації та необхідністю злагоджених дій під час виконання бойових завдань.

Наведений нижче фрагмент реалізації ККК в ординарній ситуації у двох фазах (встановлення та розмикання) ілюструє спілкування військовослужбовців за допомогою етикетних військових висловлень – нульовий контакт у ВД:

(31) *Todd: Sir.*

Rubrick: At ease, soldier (David Webb Peoples. Soldier, p. 15).

Солдат, помітивши офіцера, навіть не знаючи його особисто, повинен привітати його. Тод, побачивши під час тренувань на плацу офіцера, що проходить повз нього, салютує та уживає *Sir*, вітаючи його. Адресат, у свою чергу, салютує та дає команду «Вільно», звертаючись до нього за званням *At ease, soldier*, чим підтримує комунікативну ініціативу і розмикає контакт

одночасно. Зазначається, що адресант у ВД називається згідно з його посадовою характеристикою та є збірним поняттям, оскільки не вказується точне прізвище та ім'я [258], а звернення *Sir* необхідне для дотримання армійської ієрархії.

Унісонний контакт у двох фазах в неординарній ситуації ВД, пов'язаний із спілкуванням чергового диспетчера з командиром президентського літака іншої країни, репрезентується також і у такому прикладі:

(32) *Col. Axelrod and his co-pilot LT. COL. ARTHUR INGRAHAMS are at the wheel.*

RUSSIAN AIR TRAFFIC: (THICK ACCENT) United States Air Force One, this is tower. It's an honor to clear you for immediate take-off on runway three.

COL. AXELROD: Roger, Tower. And thank you for the hospitality. (Axelrod eases up the throttle and the four GE-F103 Turbofan engines spring to life) (Air Force One).

Адресант – диспетчер на аеродромній диспетчерській вежі – представляється згідно правил ведення радіопереговорів *United States Air Force One, this is tower* та дає дозвіл літаку США, що знаходиться на аеродромі, на виліт. У респонсивній репліці адресат – командир президентського літака *Air Force One* – уживає термін з професійної підмови пілотів *Roger, Tower* (*Roger* – відповідь на наказ або повідомлення «Вас зрозумів», «Наказ прийнято»). Підтримуючи та розмикаючи контакт, військовослужбовці відступають від закріплених норм радіозв'язку, уживаючи експресивні висловлення *It's an honor to clear you for immediate take-off...; thank you for the hospitality*, які підкреслюють дружність стосунків військових.

Взагалі спілкування військовослужбовців передбачає підкорення нижчого вищому, тобто підтримання контакту, що ми можемо спостерігати у фрагменті, представленому нижче:

(34) **“How do you feel, Dunn?”** the tour guide from the Atlanta Zoo asked, pulling up a folding metal chair to the side of Lieutenant Dunn’s bed. **“Well enough to talk to me?”**

What if I said “no”?

“Yes, Sir.”

“The more you can tell me about what happened out there, the better. You want to take it from the beginning?”

“We were at fourteen thousand, about thirty miles out when Major Parks spotted them...I went after him.”

“And?”

“And that’s all I remember.”

“Come on.”

“I remember being surprised that the Zeroes were on the bottom of the formation.”

“OK. That was unusual. ..When you went in the dive, then what happened?”

“I shot at a Kate.”

“And?”

“I don’t know. I don’t remember much.”

“You are credited with shooting down one of them. You don’t remember that?”

“Who says I shot down a Zero? I don’t immediately recall.”

“The Skipper?”

“Major Parks didn’t make it back. I’m sorry. Shit.”

“When was it?”

“I don’t know. Towards the beginning.”

“That was the only time you saw one of ours go down?”

“Yes.”

“You’re sure?”

“I told you, that was it.”

... "Could you determine, do you have the memory of determining, from your instruments, or from loss of control, that your aircraft was no longer worthy?"

"No." Bill said, and then, thinking aloud, "That's an odd question."

"You were seen leaving the area."

"So?"

"You were too far apart."

"I don't know."

"That's not a very good answer, you realize?"

"Sorry about that."

"You don't seem overly disturbed at what could be an accusation of cowardice in the face of the enemy."

"Fuck you, Lieutenant."

"You can't talk to me that way!"

"If I'm charged with cowardice in the face of the enemy, what's the difference what I say to you?"

After a long pause, the Naval Intelligence Officer said, "I didn't say anything about you being charged with anything."

"No witnesses, right? Everybody's dead?... I'd prefer to stay with the squadron," Bill said.

"And there is no squadron to stay with," the Naval Intelligence Officer said (W.E.B. Griffin. Battleground, p. 22-24).

Наведена комунікативна ситуація військового дискурсу є досить показовою, оскільки у фазі встановлення контакту, незважаючи на небажання одного з комунікантів спілкуватися *Well enough to talk to me? – What if I said "no"?*, зрозуміло, що контакт відбудеться. Адресант, керівник польотів, офіцер розвідки, прийшов у шпиталь до раненого у бою пілота з ціллю дізнатися про обставини бою. Респонсивна репліка адресата є передбачуваною та очікуваною, що вказує на відмінну дисципліну військових та високу ритуалізованість військового дискурсу. Підтримка

контакту адресатом відбувається неохоче. Короткі респонсивні репліки *Yes; No; I don't know; I don't remember much; That's an odd question* та велика кількість метакомунікативних сигналів підтримання контакту *And? Come on; OK; So? You're sure? You don't remember that?* свідчать про повільну течію контакту та очевидне небажання адресата спілкуватися з офіцером. І тільки коли розмова доходить до кульмінаційного моменту і пілот розуміє, що його підозрюють у зраді та дезертирстві, він не витримує напруги розмови та, не підбираючи слів, гарячкувато протестує, вживаючи пейоративи *Sh...t; F...ck you, Lieutenant*. А коли старший офіцер робить йому зауваження, вживаючи імперативне висловлення у формі окличного речення *You can't talk to me that way!*, адресат перший раз за всю розмову висловлюється розгорнуто, вживаючи складнопідрядне речення *If I'm charged with cowardice in the face of the enemy, what's the difference what I say to you?* у функції висловлення обурення: якщо військового звинувачують у зраді, порушення норм спілкування немає значення. Довга пауза у розмові викликана необхідністю розрядки, після неї адресант підтримує контакт, вживаючи висловлення у контактопідтримуючій функції виправдовування *I didn't say anything about you being charged with anything*, та розмикає контакт стверджувальним реченням, яке імплікує, що майбутня доля адресата вирішується.

Цей контакт не можна вважати дисонансним, оскільки адресант досягнув мети, здобувши необхідну інформацію, але він і не є гармонійним, тому що адресант хотів би розімкнути його ще у фазі встановлення контакту *"Well enough to talk to me?" – What if I said "no"? "Yes, Sir."*, але не має на це права. На наш погляд, він є умовно унісонним завдяки нормам військового спілкування.

У наведених прикладах репліки адресатів маніфестують реакцію прийняття комунікативної ініціативи, є передбачуваними та відповідними очікуванням, що відповідає мовленнєвій нормі спілкування і робить контакт унісонним. За результатами дослідження, унісонний контакт у ВД становить 93 % від усього корпусу зібраного матеріалу прикладів спілкування у ВД.

Цей показник підкреслює сувору регламентованість армійців та акцентує ідею комунікативної дисципліни військовослужбовців.

Отже, ВД тісно пов'язаний зі специфікою армійської служби та досвідом бойових дій. Конкретні лексичні та фразеологічні одиниці мовленнєвого спілкування, що здобули офіційний статус, забезпечують ефективність професійної взаємодії. Регламентація мовленнєвих та немовленнєвих дій, чітко прописана в Уставі, виражається у встановлених формах звернення вищого за чином до нижчого, нижчого до вищого, формах привітань, представлення та прощань та ін. Упорядкованість, узгодженість дій досягається через уживання однозначно зрозумілих мовних виразів, що сприяє досягненню найбільшого успіху при найменшій витраті сил.

3.3.3. Дисонансний контакт у військовому дискурсі. Як засвідчує корпус матеріалу, дисонансний контакт у спілкуванні військовослужбовців часто пов'язаний із неординарністю або екстраординарністю ситуації та із зневагою, яку проявляють вищі за рангом до нижчих. Вживання пейоративної лексики дуже частотно, особливо у неординарних та екстраординарних ситуаціях. За зауваженням В. И. Шаховського, командирю американської армії достатньо знати основні військові команди та невеликий набір інвективів, щоб спілкуватися із солдатами [284, с. 183]. Це положення засвідчується у наступному випадку ситуації контакту, реалізованого у трьох фазах, в екстраординарній ситуації ВД:

(33) *As Pickering went to the other sailor, he slipped and nearly fell in a puddle of blood.*

“Take the wheel,” Pickering ordered.

“I’m the ship writer, Sir.”

“Take the goddamned wheel!”

“Aye, aye, Sir” (W.E.B. Griffin. Battleground, p. 369).

Під час бомбардування військового корабля було вбито багато людей, у тому числі і рульового, тому офіцер, що подорожує цим судном, надає

команду моряку тримати кермо. Адресант, наказуючи, вживає спонукальне речення *Take the wheel* та, даючи вихід емоціям у спонуканні адресата до виконання наказу, повторює його вдруге з уживанням пейоративу *Take the goddamned wheel*. Адресат підтримує мовленнєвий контакт спочатку аргументуванням у формі висловлювання, що імплікує відмову ставати за кермо, а потім, підкорюючись вимозі офіцера, розмикає контакт, уживаючи груповий стереотип, що належить до професійної військової підмови *Aye, Aye, Sir*. Відсутність ритуальних привітань та НВК, що мають супроводжувати їх у ВД, пояснюються вимогами цієї критичної ситуації, коли мовці свідомо або несвідомо відмовляються діяти, як їм приписано.

У ситуаціях, позначених негативною емоційністю та конфронтаційною налаштованістю, спостерігається вживання вищестоящими керівниками такого важілю, як відмова у спілкуванні, часто за допомогою команди «Розійдись».

У наступному фрагменті вищий за чином відмовляє у спілкуванні рядовому, аргументуючи, що є правила субординації, яким треба підкорюватися:

(35) ***“Sir! I’d want to speak to you for a moment in private, if I may.”***

“Enlisted men wishing to speak to their commanding officer must first get a permission, understand, Private?”

“Yes, Sir!” (Glory).

Відсутність злагодженості у взаємодії відображається в дисонансному контакті «мінус-полярність»: адресат не підтримує комунікативну ініціативу адресанта, його репліка не є узгодженою. Але такий контакт можна вважати умовно дисонансним, оскільки для вищого за званням дія відмови не передбачає незручності: дозволяти чи забороняти є його статусними функціями [260, с. 27; 340]. Тому адресант – рядовий, не досягнувши мети спілкування, розмикає контакт з офіцером згідно нормам спілкування у військовому дискурсі *Yes, Sir!*

Нижче наведений приклад дисонансного контакту в трьох фазах в екстраординарній ситуації ВД, пов'язаній із бомбардуванням військового корабля та загибеллю багатьох людей:

(36) *He finally managed to stand erect and went to the talker, who looked at him but didn't see him. "Get the executive officer to the bridge," Pickering ordered. When there was no response, when the talker's eyes looked at him but didn't see him, Pickering slapped him hard across the face. The talker looked at him like a kicked puppy, but life came back in his eyes. "Get the executive officer to the bridge," Pickering repeated. The talker nodded, and Pickering saw his hand rise to the microphone switch* (W.E.B. Griffin. Battleground, p. 369).

У фазі встановлення контакту адресант, офіцер, що знаходиться на борту, намагається взяти контроль над ситуацією та звертається з наказом до контуженого радиста, вживаючи імперативне висловлення у функції наказу (*Get the executive officer to the bridge*). Побачивши, що адресат не розуміє його, він намагається продовжити контакт та привести адресата до тями, вживаючи кінесичний невербальний компонент (*slapped him hard across the face*). Адресант повторює те ж саме висловлення, коли погляд адресата стає усвідомленим. У фазі розмикання контакту радист підтверджує розуміння невербально та виконує наказ: *The talker nodded ... his hand rise to the microphone switch*. Наведений приклад ілюструє дисонансний контакт через розладнання психологічного стану та неадекватну мовленнєву поведінку одного з комунікантів.

Дисонансний контакт у ВД виокремлено на основі таких функцій як функція порушення мовленнєвих норм, функція емоційної розрядки та функція негативної оцінки.

Висновки до розділу 3

Реалізація комунікативної категорії КОНТАКТ в інституційному дискурсі характеризується домінуванням статусно-регулятивного контакту.

Специфічність контакту в діловому дискурсі – у зосередженні на практичному результаті роботи. Діловий дискурс як ціленаправлена статусно-мовленнєва діяльність людей, об'єднаних ідеєю боротьби за прибуток, базується на стабільності та стандартизованості щодо норм та правил спілкування, прийнятих у діловому співтоваристві. Однак неординарність та екстраординарність ситуацій може вимагати встановлення та розмикання контакту без спеціальних фатичних контактовстановлюючих та контакторозмикаючих засобів, тому у більшості (88 %) випадків реалізація контакту має інформативний характер. Специфічними інформативними функціями у діловому дискурсі є контактовстановлюючі функції оповіщення, запиту інформації щодо виконання завдання або послуги; контактопідтримуючі функції рекламної агітації та розхвалювання товару, натяку на винагороду; специфічними фатичними функціями є контактовстановлююча функція заволодіння увагою; контактопідтримуюча функція заспокоювання; контакторозмикаюча функція останньої крапки; специфічною функцією дисонансного контакту є функція грубого переривання контакту. Особливістю встановлення контакту в діловому дискурсі є вживання ситуативних стереотипних висловлень та стандартних формул-фразеологізмів. Унісонний контакт «плюс-полярність» у діловому дискурсі становить 87% від усього корпусу зібраного матеріалу. Дисонансний контакт виокремлений на основі таких основних функцій як функція порушення мовленнєвих норм та функція грубого переривання контакту.

Контакт у політичному дискурсі є найбільш ситуативно-детермінованим щодо пошуку консенсусу (виявлено найбільшу кількість неординарних (11%) та екстраординарних (15%) ситуацій контакту), найменш ритуалізованим, та найконфліктнішим (24%). Політичний дискурс направлений на підтримку та зміну відносин домінування та підкорення, тому засоби контакту у цьому дискурсі слугують інструментом боротьби за владу конфліктуючих сил та інтересів. Боротьба і перемога складають

основний зміст спілкування у цьому дискурсі, що об'єктивується у прагненні до аргументування. Неординарність та екстраординарність ситуацій у політичному дискурсі впливає на вибір політиками засобів встановлення та розмикання контакту на користь відмови від етикетності. Мовленнєва специфічність контактовстановлення у політичному дискурсі – у вживанні спеціальних звертань.

Політичний дискурс виявився менш інформативним, ніж інші досліджені типи англомовного інституційного дискурсу (67%). Специфічними інформативними функціями у політичному дискурсі є контактовстановлююча функція звернення та контактопідтримуюча функція переконування; специфічними фатичними функціями є контактовстановлююча функція компліменту, контактопідтримуючі функції висловлення поваги, згоди та розрядження атмосфери й контакторозмикаюча функція солідаризації; специфічною функцією дисонансного контакту є функція тиску та функція викриття. Унісонний контакт у політичному дискурсі становить 76% від усього корпусу зібраного матеріалу. Дисонансний контакт виокремлений на основі таких основних функцій, як функція порушення мовленнєвих норм та функція погрози.

Специфіку військового дискурсу зумовлено особливостями військової сфери комунікації, що проявляється у строгій регламентації усіх дій, як вербальних, так і невербальних. Невербальний компонент у військовому дискурсі, засоби якого широко представлені та описані в Уставі, є настільки ж важливим, як і вербальний, а інформативність мовленнєвих та немовленнєвих дій військовослужбовців у тій чи іншій ситуації їх професійної діяльності є більш важливою складовою, ніж в інших сферах мовленнєвого спілкування. Засоби контакту у військовому дискурсі виконують переважно інформативну функцію (97%). Специфічними інформативними функціями у військовому дискурсі є контактовстановлююча функція наказу; контактопідтримуюча функція перевірки зв'язку; контакторозмикаюча функція наказу та виконання наказу; специфічними

фатичними функціями є контактопідтримуюча функція поздоровлення; контакторозмикаючі функції поздоровлення, побажання доброї вдачі.

Реалізація комунікативної категорії КОНТАКТ у військовому дискурсі характеризується мінімальною кількістю дисонансних контактів, найбільшою статусною орієнтованістю, великою значущістю невербального складника комунікації, що визначає цей дискурс як найритуалізованіший й упорядкований. Унісонний контакт у військовому дискурсі становить 93 % від усього корпусу зібраного матеріалу. Дисонансний контакт тут виокремлено на основі таких основних функцій, як функція порушення мовленнєвих норм та функція емоційної розрядки. Військовий дискурс не виявив специфічних функцій дисонансного контакту.

Обрані типи інституційних дискурсів, що об'єднані ідеєю боротьби, у реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ демонструють як розбіжності, так і спільні риси. Спільними рисами реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ у діловому, політичному та військовому типах інституційного дискурсу є: 1) контакт розвивається у трьох фазах: встановлення, підтримання та розмикання; 2) засоби контакту реалізовані у більшості інформаційними функціями, спільними для всіх типів є: контактовстановлюючі функції самопредставлення та повідомлення; контактопідтримуючі функції пояснення та підтвердження розуміння; контакторозмикаючі функції ратифікації розуміння та згоди; та спільними фатичними функціями: контактовстановлюючими функціями етикетного привітання та привертання уваги; контактопідтримуючими функціями схвалення (спільна тільки для військового та політичного дискурсів) та зацікавленості (спільна тільки для ділового та політичного дискурсів); контакторозмикаючими функціями етикетного прощання та подяки; 3) наявність унісонних та дисонансних реалізацій ККК, причому спільними функціями дисонансного контакту є функція порушення мовленнєвих норм та функція емоційної розрядки.

У цілому, засоби встановлення, підтримання та розмикання контакту в інституційному дискурсі є менш різноманітними ніж у неінституційному, що пов'язано з дотриманням носіями англомовної культури певних норм, традицій та ритуалів. Тож, фатичне спілкування заради самого спілкування в інституційній сфері соціально непрестижно, тому суб'єкти інституційного дискурсу намагаються передати комунікативно значущу інформацію максимально економними засобами, відкидаючи все зайве та особисте.

Основні положення розділу 3 відображено у таких публікаціях автора [293; 294; 296; 297; 298; 300; 301; 302].

РОЗДІЛ 4. КОМУНІКАТИВНА КАТЕГОРІЯ *КОНТАКТ* У НЕІНСТИТУЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ

4.1. Функціонально-комунікативні особливості вираження комунікативної категорії *КОНТАКТ* в англомовному неінституційному дискурсі

Комплексний аналіз ККК передбачає вивчення її реалізації у різних сферах спілкування, в тому числі, і в неінституційній, яка включає взаємовідносини родини та друзів і заснована на ідеї ПРАГНЕННЯ ДО ЗЛАГОДИ.

Дослідники зазначають, що типовою рисою НД є іррелевантність офіційної регламентації комунікативної поведінки [6; 32; 39; 40; 48; 69; 94; 96; 99; 104; 108; 110; 114; 120; 126; 132; 134; 176; 182; 187; 227; 368]. Спілкування у побутовій сфері вимагає врахування особистісного чинника співбесідника. Члени родини або друзі, знаючи інтереси, ставлення та переконання один одного, можуть навіть передбачити можливі реакції у розмові. Тематичний репертуар міжособистісного спілкування рідних або друзів необмежений, а такі НВК, як інтонація, вираз обличчя та рух набувають особливого значення. Найголовнішим моментом у диверсифікації контакту в ІД та НД є психологічний. Якщо контакт в інституційній сфері реалізується на поверхневому рівні, тобто установка та ціленаправленість контакту в ІД – вирішення суто практичних завдань, то контакт у НД, окрім інформативно-змістовного спілкування щодо взаємодії у повсякденних справах, є тісним, особистим спілкуванням у родинному колі, це – емоційний запас друзів, їх глибокий духовний зв'язок, взаєморозуміння. Для носія англомовної культури друзі – розрада, затишок, втіха (*“If I had to sum up Friendship in one word, it would be Comfort”*, Terri Guillemets, US quotation anthologist). Англійській лінгвокультурній спільноті притаманна певна замкнутість родинних стосунків, важливість її як такої [232, с. 123]: родина –

домашнє вогнище й ніжність, де людина може знайти укриття від агресивного світу [132, с. 75], це – прихисток у бурному морі життя (*“The family is a heaven in a heartless world”, English proverb; “To us, family means putting your arms around each other and being there”, Barbara Bush; “The happiness of the domestic fireside is the first boon of Heaven; and it is well it is so, since it is that which is the lot of the mass of mankind”, Thomas Jefferson, 1813*):

Таким чином, дискурси, обрані нами за принципом контрасту, допоможуть якнайкраще висвітлити реалізацію комунікативної категорії КОНТАКТ в англomовному лінгвокультурному просторі.

4.2.1. Функції фатичної та інформативної складових у реалізації КОНТАКТУ в неінституційному дискурсі. Відкриття душі як кульмінація спілкування [74, с. 85, 286, 322] є характерною рисою НД. Наведений нижче фрагмент репрезентує реалізацію КKK у трьох фазах неординарної ситуації НД, пов’язаної з роллю друга у родинному житті: «Дружня бесіда – це типова комунікативна ситуація, яка визначається не суто вербальними, а дискурсивними властивостями» [182, с. 142].

(37) *Thelma having washed and dried the dishes is now wiping off the top of the counter top, more to keep busy than anything else. She looks around as Ted enters.*

THELMA: *How is he?*

TED: *(standing in the doorway (nods) He's okay... Thel, can I ask you a favor?*

THELMA: *Sure.*

TED: *I don't mean a little favor. I mean a big favor. (Thelma nods. She watches Ted closely. He doesn't look at her) Thelma, if I die...*

THELMA: *(aghast) What?*

TED: *(quickly) I didn't say I'm going to die, but if I should ...*

THELMA: *(deeply upset) Don't say that! I don't want to hear you say that!*

TED: (firmly) Thel, listen to me. If, on the million to one shot that I... Should (correcting himself)...That anything should happen to me. Would you take care of Billy?

THELMA: (amazed) Me?! You want me to take care of Billy?!

TED: I thought about it a lot and you're the only person I know that I trust with him. I mean, if anything happened to me, he'd be okay with you. You're a good mother. (Silence. Thelma looks away from him)... (Hastily) I know it's not an easy thing to answer. (Silence. She still cannot look at him). Look, if it's too much responsibility — (Thelma nods, unable to speak). You're sure? (She nods again). Thank you, Thel. Thank you very much (Kramer vs. Kramer).

Адресант – Телма, находячись у дружніх стосунках з родиною Крамерів, яку покинула мати, приходить до них, щоб допомогти батькові, Теду, опікуватися сином. У фазі встановлення контакту вона вживає питальне речення у функції запиту інформації та підтримки (фатична та інформативна складові) щодо стану дитини *How is he?* Адресат підтримує контакт вербально *He's okay* та невербально (*nods*) та розвиває контакт за допомогою скороченого звертання на ім'я *Thel* та стереотипного питального речення *can I ask you a favor?*. Вагаючись, він уживає синтаксичні та лексичні повтори *I don't mean a little favor. I mean a big favor; if I die ... if I should... If, on the million to one shot that I... Should... That anything should happen to me*, оцінні лексичні одиниці у контактопідтримуючій функції схвалення *I thought about it a lot and you're the only person I know that I trust with him; he'd be okay with you; You're a good mother* у контактопідтримуючій функції ратифікації згоди допомогти (фатична та інформативна складові).

Психологічний стан адресата передається співбесідниці, яка підтримує контакт за допомогою вигуку *Sure* у контактопідтримуючій функції згоди (фатична та інформативна складові), еліпсованого питального речення *What?* та риторичних питань *Me?! You want me to take care of Billy?!* у контактопідтримуючій функції здивування, речень з негативною часткою *not: Don't say that! I don't want to hear you say that!* у контактопідтримуючій

функції заперечення щодо негативного розвитку подій та кінесичних НБК *Thelma nods; She nods again; She watches Ted closely; looks away from him* та просодичних НБК *aghast; amazed; unable to speak*, які у цій комунікативній події відіграють велику роль, виконуючи контактопідтримуючу функцію обіцянки (фатичні та інформативні складові). У фазі контакторозмикання адресат уживає експресивні висловлення *Thank you, Thel. Thank you very much* у фатичній функції подяки (фатична складова) за розуміння та підтримку.

Контакт у трьох фазах в ординарній ситуації родинної сфери АНД поданий у такому фрагменті:

(38) *Harry, undressed now, slips into bed next to... a lump in the covers which we presume to be a human being. This is HELEN TASKER, Harry's wife of 15 years. He kisses her on the cheek and she stirs. She rolls toward him, giving him a sleepy hug and a kiss.*

HELEN: (a drowsy murmur) Hi, honey. How was the flight?

HARRY: Fine, honey. Stay asleep.

HELEN: Okay.

As she drifts off, Harry puts his head on the pillow and stares at the ceiling (True Lies).

У фазі встановлення контакту адресант – Гарі, що пізно повернувся з роботи додому – вітає дружину, вживаючи проксемічні та кінетичні НБК *slips into bed next to; He kisses her on the cheek*. У фазі підтримання контакту (фатична складова) адресат уживає НБК *she stirs. She rolls toward him, giving him a sleepy hug and a kiss*, етикетну форму привітання з пестливим звертанням *Hi, honey* та питальне речення *How was the flight?*. Адресат відповідає позитивною оціночною лексичною одиницею *Fine* та імперативним висловленням *Stay asleep*, та, як і адресат, уживає пестливе звертання *honey*. Дружина розмикає контакт вигуком *Okay* у фатичній контакторозмикаючій функції підкорення та згоди (фатична складова).

В іншому фрагменті ККК реалізована в екстраординарній ситуації парентального АНД, пов'язаній із занепокоєнням матері через хворобу дитини:

(39) *She drove home like a madwoman, exceeding the speed limit, going through red lights, her mind filled with vision of something terrible having happened to Joshua. The drive seemed interminable and when her house appeared in the distance, Jennifer half expected to see the driveway filled with ambulances and police cars. The driveway was deserted. Jennifer pulled up beside the front door and hurried into the house.*

“Joshua!”

He was in the den watching a baseball game on television. “Hi, Mom. You’re home early. Did you get fired?” Jennifer stood in the doorway staring at him, her body flooding with relief. She felt like an idiot. “You should have seen the last inning. Crag Swam was fantastic!”

“How do you feel, son?”

“Great.”

Jennifer put her hand on his forehead. He had no fever. “You’re sure you’re all right?”

“Of course I am. Why do you look so funny? You worried about something? You want to have a man-to-man talk?”

She smiled. “No, darling, I just – does anything hurt you?”

He groaned. “I’ll say. The Mets are losing six to five. You know what happened in the first inning?” He began an exciting replay of his favourite team’s exploits. Jennifer stood there looking at him, adoring him, thinking, Damn my imagination! Of course, he is all right.

“You go out and watch the rest of the game. I’ll see about dinner.”
Jennifer went to the kitchen, lighthearted. She decided to make a banana cake, one of Joshua’s favourite desserts. Thirty minutes later, when Jennifer returned to the study, Joshua was lying on the floor, unconscious (Sidney Sheldon. Rage of Angels, p. 317).

Мати збожеволіла від занепокоєння, коли почула по телефону від учительки сина, що йому зле, та всю дорогу, поки мчала додому, малювала у своїй уяві карети швидкої допомоги та поліцейські авто біля свого під'їзду. Вбігши у квартиру, вона вигукує його ім'я (контактовстановлююча функція привертання уваги), а коли бачить його здоровим перед телевізором та чує, як він жваво підтримує з нею контакт (за допомогою етикетної формули *Hi, Mom*, стверджувального речення *You're home early* та іронічного риторичного питання *Did you get fired?*), не може повірити щастю *staring at him, her body flooding with relief. She felt like an idiot; stood there looking at him, adoring him, thinking, Damn my imagination! Of course, he is all right.*

Мовці розвивають контакт, адресант – уживаючи питальні речення в контактопідтримуючій функції з'ясування стану справ (інформаційна складова) щодо його самопочуття *How do you feel, son?; You're sure you're all right; Does anything hurt you?* та кінетичний НВК *put her hand on his forehead*; у той час, як адресат тішить її дотепними питаннями та еліптованими питальними конструкціями: *Why do you look so funny?; You worried about something; You want to have a man-to-man talk; You know what happened in the first inning?* у контактопідтримуючій функції заспокоювання (фатична складова). Заспокоївшись, адресант розмикає контакт імперативним висловленням та реченням у *Future Indefinite Tense* у контакторозмикаючій функції інформування (інформаційна та фатична складові) щодо їх подальших дій.

Як засвідчує корпус матеріалу, контактовстановлення у АНД відбувається за рахунок уживання хронотопічно-актуалізованих (із згадуванням часу доби)/ неактуалізованих стереотипних етикетних формул привітання: *Hello, Good morning/ afternoon; Morning; Hi*, загальних та зменшувально-пестливих звертань: *Dear!; Honey!; Pal; Fish! Pumpkin!; Sleepyhead; Henry?*, експресивних висловлень: *Lovely weather we are having, isn't it?*; та імперативних висловлень: *Answer one question; Tell it, brother; You listen to me, Don't do it!; Help!*, питальних конструкцій, які спонукають до

спілкування: *What are you thinking about?; What's new in the world?; Having fun?; What are you grinning at?; I wonder, if you could oblige me with a light?; Where in the hell have you been?; Remember me?; Are you sitting down?; You ever think of knocking?; Do you feel like talking?; Mind if I join you for a moment?* та стереотипних стверджувальних речень, що слугують початком розмови: *This is a heaven-sent opportunity; I just call to congratulate you; There is something I've been meaning to tell you; I've been looking for you; My husband has often spoken of you.*

Особливим засобом контактовстановлення у АНД є розмовні еліптичні експресивні висловлення, жартівливі форми привітання, рифмовки, фразеологізовані одиниці у функції емоційно-забарвленої реакції на зустріч, які вживаються у колі близько знайомих людей та властиві тільки розмовному неінституційному дискурсу: *Where the hell you spring from? Damn my eyes, it's you! What brings a feather merchant like you out with the real man?! You, as I live and breathe! Look, what the tide threw up on the beach! For God's sake, look at the time! Why/ Dear God/ Jesus/ Good Lord, it is you! I'll be damned, look who is here! Dear me, it's you! I was betting you wouldn't show up! An impromptu visit! Helluva/ Filthy night.* Вони зустрілися в неординарних та екстраординарних ситуаціях, оскільки є наслідком емоційного стану адресата.

За визначенням В.Н. Телія, фразеологізми є «могутнішим засобом вираження емотивності, ніж слова» [254, с. 83]. Фразеологічні засоби (фразеологізми, шаблони, прислів'я), фігуративні та еліптичні фразеологізми, в яких лексичні та граматичні явища виступають у нерозривній єдності, служать для вираження імпліцитних смислів, яких вони набувають у дискурсі, тому що залежать від дискурсивного контексту та розуміються як відносно стійка, соціально зумовлена лексико-грамматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, що виражає на основі (часто й стертого) образу цілісне переосмислене значення, що автоматично

відтворюється мовцями як готова до використання одиниця мови [186, с. 123].

Контактопідтримання у АНД реалізовано за рахунок вигуків *Ah! Well. Hm. Um. Yeah, Dad. Okay, Dad. Okey, Mom. Oh. So. Yeah. Well, uh. Oh yeah. Oh well. Oh, good*, перепитувань *Yes?You're what?*, нейтральних фраз у контактопідтримуючій функції отримання повідомлення *Sure, friend. Of course. I know. Yes. No. That's right. I hope so*, квазі-питань, що не передбачають відповіді *Really?Is it? Indeed? You hear me?*, емотивно-оціночних фраз *How lovely! You're right, fine! Great!, Charming! That's amazing*, вербальних стимулів контактопідтримання *Right. Certainly. Not at all. Oh, yes.Okay. Fine. We wouldn't say that. I meant it. That's okay*, питальних конструкцій у функції запиту інформації *Was it that? Is that all? What are you doing? What are you trying to do? What's happening? Where is Mom? What's it about? How is she? How was school today?*, речень у Future Indefinite Tense у контактопідтримуючій функції *Tell you what. I'll get you a cup of tea.*

Особливістю контактопідтримання в АНД є метакомунікативні сигнали, які непрямым чином регулюють передачу комунікативної ролі. Це метакомунікативні елементи, поліфункціональні за своєю природою фрази типу: *Oh, yeah? Is that right? Right? Really? Is it? You know? Okay? Yeah? You're sure?*, що підтримують реноме співбесідника й контролюють канал зв'язку, за який поступає інформація.

Реалізація ККК на фазі розмикання контакту об'єктивована стереотипними етикетними формулами прощання *Goodnight / Night, Adieu! Good-bye / Bye*, експресивними висловленнями *Thanks for telling me/ for everything, Thanks, pal. That will be lovely. All the best. Sure. Okey. Perfect. I'd love that. Get out of my face. I'd be glad to*, імперативними висловленнями *Hold that thought. Have fun. I'll handle it. Sleep fast. Have sweet dream. Don't miss me too much. Come back. Leave me alone. Stop it. Don't play games with me. Heaven forbid. Give me some peace. Take care. Look after yourself. Don't work too hard. Say hi (hello) to Helen / Remember me to Paul / (Give my) regards to*

your parents / congratulations to Ann / (Give my) love to Kitty /Best wishes to Sam, реченнями у Future Indefinite tense у контакторозмикаючій функції обіцянки *We'll talk about it late. I'll watch it. I'll be up. I'll miss you* та стверджувальними реченнями у функції згоди та підкорення *Anytime. Settled then. Not ever. That's all. Whatever you say. As you have said.*

Особливістю контакторозмикання в АНД є вживання особливих жартівливих форм прощання, таких як у дитячих віршиках: *Okey dokey – artichokey. Sleep tight. – Don't let the bedbugs bite... – See you in the morning light. See you later, alligator. – In a while, crocodile.* Великого значення в АНД набувають невербальні компоненти комунікації: лагідні торкання, поцілунки, інтонація тощо.

Як демонструє фактичний матеріал, у 57% засоби контакту в АНД мають інформативну складову, 43% комунікативних подій контакту зосереджені на питаннях особистих відносин, являють собою обмін суб'єктивною інформацією.

Основними **контактовстановлюючими** функціями в АНД є: функції привітання (30%), емоційно-забарвленої реакції на зустріч (10%), представлення, яка в англomовній культурі набуває особливого значення (6%), привертання уваги (7%), запропонування допомоги (8%), залучення до спільної дії (12%), повідомлення (11%), компліменту (7%), з'ясування стану справ (9%).

Основними **контактопідтримуючими** функціями у АНД є: функція підтримки та згоди (21%), перепитування та уточнення знань (16%), висловлення зацікавленості та здивування (15%), заперечення (7%), залучення до спільної дії (12 %), заспокоювання (11%), з'ясування стану справ (18 %).

Основними **контакторозмикаючими** функціями в АНД є: функції етикетного прощання (29%), інформування про розставання (8%), побажання (8%), подяки (8%), призначення нової зустрічі (7%), залучення до спільної дії

та солідаризації (7%), ратифікації розуміння (7%), вибачення (7%), інформування щодо подальших дій (10 %); підкорення та згоди (9%).

Отже, до інформативних функцій контакту у АНД належать: контактовстановлюючі функції представлення, яка в англомовній культурі набуває особливого значення, запропонування допомоги, залучення до спільної дії, повідомлення, з'ясування стану справ; контактопідтримуючі функції перепитування та уточнення знань, заперечення, залучення до спільної дії, з'ясування стану справ; контакторозмикаючі функції залучення до спільної дії та солідаризації, ратифікації розуміння, інформування щодо подальших дій. До фатичних функцій відносимо контактовстановлюючі функції привітання, емоційно-забарвленої реакції на зустріч, привертання уваги та функція компліменту; контактопідтримуючі функції підтримки та згоди, висловлення зацікавленості та здивування, заспокоювання; контакторозмикаючі функції прощання, подяки, інформування про розставання, побажання, призначення нової зустрічі, підкорення та згоди. Засоби контакту у ДД подані у таблиці 6 (див. Додатки).

4.2.2. Унісонний контакт у неінституційному дискурсі. Унісонний контакт «плюс-полярність» в АНД, закоріненому на ідеї ПРАГНЕННЯ ДО ЗЛАГОДИ, пов'язаний, перш за все, з позитивною оцінкою міжособистісних відносин, що маніфестується у налагодженому контакті при сприятливих умовах, прихильності мовців один до одного, підтримці дружніх стосунків, тобто у кооперативності спілкування суб'єктів неінституційного дискурсу.

Особливим засобом контактовстановлення у АНД є зменшувально-пестливі звертання: *Dear! Honey! Pal Fish! Pumpkin! Sleepyhead* тощо, або звертання до дитини на повне ім'я, як у наведеному фрагменті унісонного контакту «плюс-полярності» в ординарній ситуації парентального дискурсу:

Ted: (enters. He crosses to Billy's bed where the child is fast asleep, sits down on the edge, and starts to rub the child's back). I love you Billy Kramer.

Billy: (half-asleep) I love you too, daddy.

Ted: (kisses the child, gets to his feet and starts toward the door). Sleep tight. Don't let the bedbugs bite...

Billy: (almost asleep again) See you in the morning light... (Kramer against Kramer).

Родинні стосунки передбачають підтримання контакту з ранку до ночі. У фазі контактовстановлення адресант – батько – заходить вкласти дитину спати, уживаючи у функції контактовстановлення кінесичний НБК *sits down on the edge, and starts to rub the child's back* та експресивне висловлення *I love you Billy Kramer* з наголосом на повному імені дитини, що має підкреслити його дорослість та належність до родини Крамерів. Таке звертання до дитини є специфічною формою контактовстановлення [134, с. 93-96; 159]. Адресант – дитина – сонно підтримує контакт унісонним висловленням *I love you too, daddy*. Комуніканти розмикають контакт звичною для цієї родини формою побажання спокійної ночі, що підкреслює їх емоційний зв'язок й прагнення до злагоди.

Прагнення до злагоди відзеркалено у наступному фрагменті – прикладі реалізації унісонного контакту в неординарній ситуації матримоніального НД, пов'язаній з тим, що чоловік опинився за ґратами поліцейського відділку:

(41) *Officer: Banks. Your wife is here... She wants to talk to you first.*

GEORGE: She wants to talk to me first?

NINA: Hello, George.

GEORGE: Why do you look happy to see me in here, Nina?

NINA: Happy? No. No. No. I'm not happy, George. You think I was happy to tell everyone that I had to come down to the city jail and bail you out for stealing hot dog buns?

GEORGE: I wasn't stealing them! ...<...>

NINA: Ah! I'm going to have to ask you not to talk or I'll have to call Officer whatshisname over there. You've been more than I can handle, George. Annie's wedding is not a conspiracy against you. It's just a wedding. People

have them every day in every country in the world. I know it's going to be expensive. But, we don't go to Europe. We don't own fancy cars. I don't own expensive jewelry, so we can afford to have a big wedding.

GEORGE: Nina...

NINA: I'll get you out of here on one condition, Banks. That you'll agree to the following. Now repeat after me. "I, George Stanley Banks..."

GEORGE: I, George Stanley Banks...

NINA: "...promise to pull it together and act my age."

GEORGE: ...promise to pull it together and act my age.

NINA: "I will stop hyperventilating, rolling my eyes, unbuttoning my top collar button..."

GEORGE: I don't unbutton my top collar... <...>

NINA: "I will try to remember my daughter's feelings and how with every roll of my eyes, I am taking away a piece of her happiness."

GEORGE: I love you, Nina.

NINA: Just repeat the last part for me, George.

GEORGE: I will try to remember my daughter's feelings and how with every roll of my eyes, I am taking away a piece of her happiness.

NINA: I love you, too. Let's go home (Father of the Bride).

У фазі встановлення контакту адресант – Ніна, дружина Джорджа, який знаходиться у міській в'язниці за порушення громадського спокою, – вживає етикетне привітання із звертанням *Hello, George*, але її чоловік реагує агресивно, вживаючи питальну конструкцію *Why do you look happy to see me in here, Nina?* у контактопідтримуючій функції висловлення незадоволення її привітною відстороненістю та суворим спокоєм.

Контакт підтримується адресантом узгодженими репліками у формі риторичних питань *Happy? You think I was happy to tell everyone that I had to come down to the city jail and bail you out for stealing hot dog buns?*, великою кількістю метакомунікативних вигуків негативної семантики *No; Ah!; Oh, yeah?*, негативними реченнями *I'm not happy, George; we don't go to Europe;*

We don't own fancy cars; I don't own expensive jewelry; Annie's wedding is not a conspiracy against you та складнопідрядним умовним реченням із звертанням на прізвисько, що, на її думку, має підкреслити офіційність ситуації *I'll get you out of here on one condition, Banks. That you'll agree to the following.* Адресант уживає імператив *Now repeat after me*, висуваючи, таким чином, ультиматум щодо їх подальших стосунків *You've been more than I can handle, George* та його неадекватної реакції на весілля доньки *It's just a wedding* у контактопідтримуючій функції висловлення незадоволення. Адресат спочатку підтримує контакт, уживаючи низку негативних речень *I wasn't stealing them!; I don't unbutton my top collar; I don't tell everyone how much it costs!* у контактопідтримуючій функції виправдовування, а, потім, піддавшись аргументації дружини, підтримує контакт емоційно забарвленим зверненням на ім'я *Nina...* та експресивним висловленням *I love you, Nina* у контактопідтримуючій функції ратифікації згоди та підкорення та робить все, що вимагає адресант *Just repeat the last part for me, George* – промовляє слово за словом вимоги щодо подальшої поведінки.

Контакт розмикається адресантом за допомогою експресивних висловлень *I love you, too. Let's go home* тільки після того, як згода повернути родинний спокій отримана. Ефективність спілкування у наведеному прикладі унісонного контакту досягається завдяки тому, що адресант скористався ситуативною домінантністю та вжив раціональну аргументацію, а адресат підтримав комунікативну ініціативу, експлуатуючи стратегію кооперації «Даруй симпатію, розуміння, співпрацю».

Питання видання заміж доньок вважається одним з найболючіших з усіх родинних проблем. Тема соціальної нерівності при виборі майбутнього чоловіка чи дружини в англійському суспільстві, а також ревнотне ставлення батька до майбутнього зятя, прослідковується у наступному полілозі, прикладі унісонного контакту «плюс-полярність» у неординарній ситуації родинного дискурсу Великої Британії:

(42) For Thanksgiving, Lita invited Rupert home. To her surprise, he accepted. Rupert was welcomed into the house in Queens by a glowing Maria, a glowering Chiko and a glum Carlos. Chiko had been forced into an ill-fitted suit and stared at Rupert, saying nothing.

“Are we gonna watch the game?” Carlos demanded, as Rupert was manfully chewing his second helping of overcooked turkey.

“Of course not.” His wife looked shoked. *“The lord don’ watch no football.”*

Carlos went a shade of puce, but said nothing, glancing at her daughter. These days he was almost scared of her, the way she ran the family’s lives at eighteen, but Thanksgiving is Thanksgiving...

Lita took the hint and stood up, thanking God for her escape. **“Mama, actually, Rupert and I have to be getting back to the city.”**

“Yes. I’m taking Rosalita out for dinner. We’re going to see a play. And if I stay here, Mrs Morales, I’m afraid I’m going to eat all your delicious turkey, and you’ll have none to make soup.”

Maria giggled and smiled. Wait till she told Gloria down the block that the English lord loved her cooking. **“I wish you could stay.”**

“Oh, so do I.” Rupert managed to look heartbroken. **“But unfortunately the curtain won’t wait for us. So, goodbye, Chico –“**

“Later, man,” Chico muttered.

“Goodbye, Mrs. Morales, and thank you for the wonderful dinner. It was sublime. And goodbye, sir,” forcefully shaking hands with Carlos, who managed a smile. The English lord called him Carlos Morales, sir. Very respectful. That was good. And he was leaving, so Carlos got to watch the game. That was even better.

“Goodbye, I show you out,” Carlos said, with a rare burst of manners. He watched his daughter grab her coat at lightning speed and leap for the door. His wife hurried to get up and shake hands as Rupert left, all smiles, closing the door behind him (L. Bagshawe. When She Was Bad, p. 64-65).

Напруга, пов'язана з розумінням родиною нареченої своєї неосвідченості та бідності, не дозволяє встановити теплий контакт з майбутнім зятем, англійським лордом. У функції контактовстановлення адресантом, батьком, ужито стилістично-знижене питальне речення з особовим займенником у множині *we*, семантика якого – об'єднати родину *Are we gonna watch the game?*. Таке явище як мітігація, що є засобом пом'якшення впливу на співбесідника, котра асоціюється лінгвістами як з позитивною (вираження солідарності та позитивного ставлення [144, с. 234]), так і з негативною ввічливістю (засіб стимулювання участі співбесідника у процесі спілкування [там само:187]) у цій комунікативній події слугує створенню сприятливого та гармонійного фону комунікації. Адресат робить усе можливе, щоб знизити напруженість. Його невербальні дії *Rupert was manfully chewing his second helping of overcooked turkey* та вербальна підтримка контакту з уживанням позитивного оцінного компоненту *I'm afraid I'm going to eat all your delicious turkey, and you'll have none to make soup* та підвищення обличчя адресантів за допомогою звертання на повне ім'я з почесним іменуванням *sir: Carlos Morales, sir.* демонструють, що прагне до злагоди, приймаючи родину своєї дівчини.

У фазі контакторозмикання його дівчина, побоюючись вибуху небезпечної ситуації, вживає звертання та розповідне стверджувальне речення у контакторозмикаючій функції інформування про розставання та проксемічний НВК *his daughter grab her coat at lightning speed and leap for the door*. Комуніканти ввічливо розмикають контакт, уживаючи етикетні висловлення: *I wish you could stay; Goodbye; So, goodbye, Chico; Later, man; I show you out* та низку НВК: *Maria giggled and smiled; Rupert managed to look heartbroken; forcefully shaking hands; managed a smile; with a rare burst of manners; His wife hurried to get up and shake hands as Rupert left, all smiles, closing the door behind him.*

Наведені приклади ілюструють комунікативні події контакту, в яких узгодженість реплік при прийнятті комунікативної ініціативи свідчить про

налаштованість комунікантів на гармонійний розвиток міжособистісних відносин. Підтримуючий характер реплік-реакцій, які є передбачуваними та очікуваними, відповідає мовленнєвій нормі спілкування і робить контакт унісонним.

За нашими спостереженнями, унісонний контакт в АНД становить 82% від усього корпусу зібраного матеріалу.

4.2.3. Дисонансний контакт у неінституційному дискурсі.

Дисонансний контакт в АНД характеризується егоцентричною направленістю, що обумовлено постановкою суб'єктами неінституційного дискурсу своїх власних інтересів на перше місце. Це викликає численні порушення мовцями регулятивних правил спілкування. Учасники дисонансного контакту як учасники конфліктного дискурсу займають різні позиції, висловлюють різні бажання та намагаються їх захищати або досягти за допомогою м'яких або жорстких прийомів. Залежно від ситуації вони звертаються до тактик наступу, оборони, або до їхньої комбінації. Дії учасників скориговано на те, щоб зберегти своє обличчя (захищати свою думку, нав'язувати свої бажання) та погрожувати обличчю партнера (критикувати, нападати, забороняти, перебивати) [270]. Важливу роль при актуалізації виховного впливу в англomовному парентальному дискурсі відіграють висловлення повчальної семантики та аргументоване переконування [126, с. 67-68]. Наведений нижче фрагмент є прикладом дисонансного контакту у трьох фазах ординарної ситуації парентального АНД, в якому спостерігається блокування інтересів доньки матеріальними амбіціями матері:

(43) *Rose is dressed for the day, and is in the middle of helping Ruth with her corset. The tight bindings do not inhibit Ruth's fury at all.*

RUTH: You are not to see that boy again, do you understand me Rose? I forbid it!

ROSE: (has her knee at the base of her mother's back and is pulling the

corset strings with both hands). ***Oh, stop it, Mother. You'll give yourself a nosebleed.***

RUTH: (pulls away from her, and crosses to the door, locking it. CLACK!) Rose, this is not a game! Our situation is precarious! You know the money's gone!

ROSE: Of course I know it's gone. You remind me every day!

RUTH: Your father left us nothing but a legacy of bad debts hidden by a good name. And that name is the only card we have to play. (Rose turns her around and grabs the corset strings again. Ruth sucks in her waist and Rose pulls). I don't understand you. It is a fine match with Hockley, and it will insure our survival.

ROSE: (hurt and lost) How can you put this on my shoulders?(Rose turns to her, and we see what Rose sees the naked fear in her mother's eyes).

RUTH: Do you want to see me working as a seamstress? Is that what you want? Do you want to see our fine things sold at an auction, our memories scattered to the winds? My God, Rose, how can you be so selfish?

ROSE: It's so unfair.

RUTH: Of course it's unfair! We're women. Our choices are never easy. Rose pulls the corset tighter (Titanic).

У фазі встановлення контакту адресант – розлючена мати – дама з вищого суспільства – звертається до доньки з вимогою зупинити її стосунки з бідним хлопцем, уживаючи імперативне висловлення *You are not to see that boy again*, й окличне речення *I forbid it!* у функції заборони та питальну конструкцію у контактопідтримуючій функції ратифікації розуміння *do you understand me, Rose?* Вербальне контактовстановлення підсилюється просодичним НВК – категоричністю у голосі адресанта. Адресат намагається розімкнути контакт, уживаючи імперативне висловлення *Oh, stop it, Mother* та стверджувальне речення у Future Indefinite Tense *You'll give yourself a nosebleed*.

Наполягаючи на розвитку контакту, мати вдається до різких невербальних дій *pulls away from her, and crosses to the door, locking it*, та аргументування щодо матеріального забезпечення родини у майбутньому. Контакт підтримується узгодженими репліками опозитивного типу обома комунікантами, які на високих тонах обговорюють тему «Вдалий шлюб». Адресант уживає низку окличних речень *Rose, this is not a game! Our situation is precarious! You know the money's gone!* та стверджувальних речень *Your father left us nothing but a legacy of bad debts hidden by a good name. And that name is the only card we have to play. It is a fine match with Hockley, and it will insure our survival* у контактопідтримуючій функції повідомлення про стан речей.

Таке вербальне поведіння притаманне соціально- та статусно-домінантним особистостям та може бути успішним у ситуативній домінантності, як у наведеному прикладі: заклик до дії супроводжується раціональною аргументацією. Негативне речення *I don't understand you* та низка питальних речень *Do you want to see me working as a seamstress? Is that what you want? Do you want to see our fine things sold at an auction, our memories scattered to the winds? My God, Rose, how can you be so selfish?* виступають у контактопідтримуючій функції звинувачення. Адресат уживає риторичне питання *How can you put this on my shoulders?* у функції осуду матері за те, що та ставить гроши поверх усього, та розмикає контакт експресивним висловленням *It's so unfair*. Кінесичний НВК у цьому діалозі – затягування корсету на матері, має велике навантаження, оскільки адресат випліскує свої негативні емоції *hurt and lost* через свої невербальні дії. У фазі розмикання мати, виправдовуючись, уживає стверджувальні речення *We're women. Our choices are never easy* у контакторозмикаючій функції солідаризації. Адресат реагує невербально – ще тугішим затягуванням корсету.

Оскільки суб'єкти НД – члени родин, або друзі та знайомі, вони мають значний спільний контекст інтерпретації ситуацій. Базисним фактором

дисонансної взаємодії може бути як комунікативний фактор у процесі спілкування, причиною якого є нерозуміння комунікативної сили або пропозиційного змісту висловлення співбесідника, так і світоглядний фактор, існування якого обумовлено наявністю у суб'єктів НД різних індивідуальних картин світу [270], особливо це стосується непорозуміння поколінь, так званого “*generation gap*”.

Наведений нижче приклад представляє ситуацію дисонансного контакту у трьох фазах британського родинного НД:

(44) “*You can’t be serious, Rebecca. Why, the man is nobody. He’s working class. He’s a gardener...*” *Aunt Victoria’s harrumph of dismay echoed down the line.*

“*He is going to be my husband. If you cannot come, Aunt Victoria, I understand. Aunt Mindy will be there.*”

“*And so will I.*” *She sighed bitterly. “I have to. But, Rebecca, you’re disgracing your family.”*

“*Nice to talk to you too, Aunt Victoria,*” *Becky said, hanging up. She no longer cared about Victoria and Henry. She was miles past the stage where their rejection could hurt her* (Bagshawe. When She Was Bad, p. 371).

Адресант – тітонька-аристократка – дізнавшись, що її сирота-племінниця збирає родичів на своє весілля, сама дзвонить їй, щоб виказати незадоволення вибором нареченого. У фазі встановлення контакту вона починає з негативно-забарвленого експресивного висловлення у контактовстановлюючій функції висловлення обурення *You can’t be serious, Rebecca* та низки стверджувальних речень у функції викриття *Why, the man is nobody. He’s working class. He’s a gardener.* Просодичні НВК *harrumph of dismay; She sighed bitterly echoed down the line* засвідчують страх світської дами породнитися з простолюдином.

Адресат, прагнучи до злагоди, підтримує контакт, вживаючи стверджувальні речення *He is going to be my husband; If you cannot come, Aunt Victoria, I understand. Aunt Mindy will be there.* Але коли тітонька вживає

стверджувальне речення негативної семантики у функції звинувачення *Rebecca, you're disgracing your family*, вона розмикає з нею контакт етикетним висловленням *Nice to talk to you too, Aunt Victoria*. Ця репліка демонструє неузгодженість та непідтримку комунікативної ініціативи адресанта. Наявність, а не відсутність дисемантизованої етикетної формули у фазі прощання сприймається як вияв конфронтації та робить цей контакт дисонансним.

Про саме такий феномен згадує Н.І. Формановська, коли говорить, що етикетні стереотипні висловлення іноді виступають у функції висловлення гніву, обурення, радощів тощо, оскільки, виконуючи етикетний ритуал привітання, компліменту та ін., мовець може відчувати емоції протилежні тим, що позначаються у висловленні *Радий Вас бачити* [265, с. 266]. Повсякденна мова відображує невизначеність критерію емоційності від неімоційності [346]. Ситуативною умовою комунікативної успішності є вживання висловлення згідно з її основною функцією, яку Р. Конрад визначає як «основне значення, жорстко закріплене за ним у мовній системі та яке не допускає на рівні мовної системи ніяких заміन на інші значення» [133, с. 355]. Досліджено, що саме молодь уживає велику кількість лексичних одиниць у переносному значенні, завдяки чому їхнє мовлення набуває посиленої експресивності [277, с. 6-8]. В цьому випадку іронічно-саркастичне уживання етикетного висловлювання у репліці-відповіді не узгоджується із ситуативною умовою успішності та спричиняє неузгодженість між семантикою речення та значенням висловлення, тому й сприймається як прояв конфронтації у реалізації дисонансного контакту «мінус-полярність».

Рамки дисонансного контакту у побутовій сфері являють собою широкі межі порушень регулятивних правил спілкування. Прототипом дисонансного контакту у НД виступають родинні сварки, суперечки, з'ясування відносин тощо, які відносять до інтимних розмов [270]. Лінгвісти доводять, що спілкування чоловіка та жінки як міжгендерне спілкування, в якому

віддзеркалюються загальнокультурні уявлення про спілкування, є конфліктогенним через маніфестацію домінування, протистояння та поляризації жіночої і чоловічої статей [62; 69; 122; 187; 315; 317].

Дисонансний контакт у трьох фазах неординарної ситуації матримоніального АНД представлений у такому прикладі:

(45) *The switchboard told him Mrs Lorna Brick had telephoned twice, and would he please return her call. ...Charlie sat quite still by the telephone. Lorna had phoned him. Lorna, who hadn't even spoken to him, except through lawyers... Perhaps he would take her back. They had been through a lot together, and there were the children to consider.*

Lorna got on the line, her familiar flat accent cool and impersonal. "Hello, Charley, thank you for phoning back."

"That's all right." He paused awkwardly, waiting for her to say something.

"How's everything?"

"Well, y'know, fine, I suppose. I just left Cindy and Sean."

"Oh. Listen, Charley, I want to ask you a favour."

Here it came. He breathed deeply, "Yes?"

"I would have asked your mother but she hardly talks to me any more. The thing is I'm getting married."

"You're what?"

Her voice went very cold. "Getting married, and I wondered if the children could stay with you in America on July 15th instead of the 29th. You see, I'm going to Africa on location with Jim, and I won't be here when they break up from school. I thought it would be better for them to be with you."

Charley was stunned. "You're not actually marrying that – that stupid prick!"

"Let's not resort to childish insults, please, I can't stand it. Now that we're no longer connected with each other, can't we at least be civil?"

"Yes, bloody well can. I can take them for good and all, get them out of your clutches."

Lorna sighed. "They'll be returning the end of August as arranged. I shall be back by then."

"You silly cow. What are you marrying that layabout for? Is he a good screw? You don't even like to do that – so what for?"

"Goodbye, Charley. My lawyer will take care of the details." She hung up. He stared blankly at the receiver (Jackie Callins. Sinners, p. 32-33).

Адресант – Лорна – отримує зворотній дзвінок від колишнього чоловіка. У фазі встановлення контакту вона, прагнучи добрих стосунків, вживає етикетне привітання та експресивне висловлення у контактовстановлюючій функції висловлення благодарності за те, що адресат передзвонив. Її адресат зазвичай не отримує від неї підтримки контакту, але прагне продовження особистісних стосунків з нею. Просодичні НВК впродовж всієї розмови по телефону виступають потужним об'єктиваторм відносин цього колишнього подружжя: *Charlie sat quite still by the telephone; He paused awkwardly, waiting for her to say something; He breathed deeply; Charley was stunned; Lorna sighed.*

Контакт підтримується мовцями вербально за допомогою фразеологізмів: *That's all right; How's everything? - Well, y'know, fine, I suppose; I want to ask you a favour;* перепитувань: *Yes?; You're what?,* та аттрактантів уваги *Oh.; Listen, Charley.* Адресант вживає стверджувальне речення у контактопідтримуючій функції повідомлення *The thing is I'm getting married,* яке приводить адресата у фрустрацію – такий психологічний стан, що він вдається до емоційної невічливості [195, с. 91], вербальної агресії – мовленнєвої дії, котра цілеспрямовано завдає морального збитку адресатові [42, с. 6]. Ця типова риса негативно спрямованого дискурсу [305, с. 12] проявляється у погрозах *Yes, bloody well can. I can take them for good and all, get them out of your clutches,* експресивних висловленнях, які містять конструкції негативної семантики, суб'єктивно-оцінні фрази, знижену літературну лексику, серед якої особливе місце посідають інвективні номінації: *bloody well can; that stupid prick!; get them out of your*

clutches; What are you marrying that layabout for?; Is he a good screw? у функції образи, та супроводжується реалізацією таких просодичних тактик, як розлючений, грубий голос, категоричний зарозумілий тон, обурення в голосі. Особистісно-афективне звернення-зоонім *You silly cow* заряджено негативною оціночністю і демонструє чітке функціонально-стильове (розмовне) забарвлення [7].

У фазі розмикання контакту адресант, не бажаючи вислуховувати образи, уживає етикетну десемантизовану формулу прощання й стверджувальне речення у контакторозмикаючій функції відмови від подальших контактів *Goodbye, Charley. My lawyer will take care of the details*, та кінесичний НВК *She hung up*. Інвективне мовлення як негативна оцінка об'єкта, на якого воно спрямоване, сприймається як несправедливе. Вважається, що функціональне призначення подібних інвективних номінацій полягає у прагненні знизити соціальний статус об'єкта мовленнєвого впливу та рівень його самооцінки. Непідтримка комунікативної ініціативи та контраст між інвективною реплікою-стимулом та привітним прощанням в репліці-реакції у наведеній інтеракції створює ефект сарказму. Контекст конфлікту обумовлює таку мовленнєву актуалізацію.

Науковці зазначають, що існує гендерна особливість – підвищене число нестандартної невнормованої лексики у чоловічих лексиконах у порівнянні з жіночими, хоча останнім часом спостерігається тенденція до уніфікації чоловічої та жіночої манери спілкування за рахунок огрубіння жіночих лексиконів [див., напр., 174, с. 399-404].

Дисонансний контакт у АНД (18%) виокремлений на основі таких функцій, як функція порушення мовленнєвих норм, функція емоційної розрядки та висловлення обурення, функція негативної оцінки та викриття; функція звинувачення та осуду; функція заборони; функція грубого переривання співбесідника.

Висновки до розділу 4

Контакт у неінституційному дискурсі реалізується у буденному спілкуванні (у родинному колі, контактах друзів, знайомих тощо). Окрім інформативно-змістовного спілкування щодо взаємодії у повсякденних справах, контакт у цьому типі дискурсу є тісним, особистим спілкуванням у родині, це – емоційний запас друзів, їх глибокий духовний зв'язок, взаєморозуміння. Йому властиві домінування емоційності, фатичності, певна свобода й творчий вибір розмовних еліптичних експресивних висловлень та фразеологізованих одиниць. Відкриття душі як кульмінація спілкування є характерною рисою цього дискурсу.

Як демонструє фактичний матеріал, контакт у неінституційному дискурсі у 91% відбувається у трьох фазах: встановлення, підтримання та розмикання, причому у 57% засоби контакту у трьох фазах виконують інформативну функцію, 43% комунікативних подій контакту зосереджені на питаннях особистих відносин та являють собою обмін суб'єктивною інформацією. До основних інформативних функцій контакту в АНД належать: контактовстановлюючі функції представлення, яка в англійській культурі набуває особливого значення, та запропонування допомоги; контактопідтримуюча функція перепитування та уточнення знань; контакторозмикаючі функції залучення до спільної дії та солідаризації. До основних фатичних функцій відносимо контактовстановлюючі функції привітання та емоційно-забарвленої реакції на зустріч; контактопідтримуючі функції підтримки та згоди; контакторозмикаючі функції прощання та подяки.

Особливим засобом контактовстановлення у неінституційному дискурсі є конвенціалізовані еліпсовані експресивні висловлення, фразеологізовані одиниці у функції емоційно-забарвленої реакції на зустріч, які є звичайними для спілкування в колі близько знайомих людей та властиві тільки розмовному неінституційному дискурсу; особливістю фази

контакторозмикання у неінституційному дискурсі є вживання особливих жартівливих форм прощання, рифмовки, дитячі віршики, прийняті у родинному дискурсі, або у спілкуванні друзів. Великого значення тут набувають невербальні компоненти комунікації: лагідні торкання, поцілунки, інтонація тощо, або, навпаки, бійки та окрики.

Унісонний контакт у неінституційному дискурсі становить 72% від усього корпусу реалізацій контакту. 28% фрагментів контакту проявляють дисонанс, що виокремлений на основі таких провідних функцій як функція порушення мовленнєвих норм, функція емоційної розрядки та функція висловлення обурення.

Таким чином, реалізація комунікативної категорії КОНТАКТ у неінституційному дискурсі має свою специфіку: 1) контакт, в основному, відбувається у трьох фазах; 2) у більшості випадків засоби контакту у трьох фазах виконують інформативну функцію. Основною інформативною функцією контакту в неінституційному дискурсі є контактовстановлююча функція представлення, яка в англomовній культурі набуває особливого значення; контактопідтримуюча функція перепитування та уточнення знань; контакторозмикаюча функція залучення до спільної дії. Однак, суб'єкти неінституційного дискурсу зосереджені також і на питанні особистих відносин, тому досить високий відсоток комунікативних подій контакту являє собою обмін суб'єктивною інформацією. Основними фатичними функціями є контактовстановлююча функція привітання та емоційно-забарвленої реакції на зустріч; контактопідтримуюча функція підтримки та згоди; контакторозмикаюча функції етикетного прощання, подяки, підкорення та згоди; 3) усі фази контакту в англomовному неінституційному дискурсі демонструють особливості засобів, що носять розмовний характер; 4) унісонний контакт становить більшість реалізацій контакту в неінституційному дискурсі, але значна кількість фрагментів контакту, що проявляють дисонанс, свідчить про конфліктогенність цього дискурсу та наводить на думку, що контакт у ситуаціях АНД начебто перевіряється на

міцність: прагнення до злагоди через конфлікт. Отже, як показує дослідження, реалізація комунікативної категорії КОНТАКТ у типах інституційного дискурсу, що об'єднані ідеєю БОРОТЬБА, та у неінституційному дискурсі, заснованому на ідеї ПРАГНЕННЯ ДО ЗГОДИ, проявляється по-різному, демонструючи варіативність засобів та функцій упродовж усіх фаз контакту.

Спілкування у неінституційному дискурсі демонструє тісний контакт, коли мовці розуміють один одного майже без слів.

Основні положення розділу 4 відображені в таких публікаціях автора [293; 295; 299; 303].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Дослідження контакту з позицій функціонально-комунікативної лінгвістики уможливило вивчення механізмів спілкування та опис засобів фаз контакту в різних типах та ситуаціях дискурсу. Центром уваги роботи стало вивчення реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ у сучасному англомовному діловому, політичному та військовому типах інституційного дискурсу, об'єднаних спільною для них ідеєю боротьби, та у неінституційному побутовому дискурсі, що ґрунтується на ідеї прагнення до злагоди. Суб'єкти дискурсу, якими виступають адресант та адресат у сукупності своїх соціальних та ситуативних ролей, знань про світ, мотивів та цілей, проявляють діяльнісний характер під час встановлення, підтримання та розмикання контакту в різних типах ситуацій інституційного та неінституційного дискурсів: ординарних (унормоване повсякденне спілкування), неординарних (спілкування у нестандартних ситуаціях, що виходять з рамок повсякденної практики), та екстраординарних (спілкування в екстремальних умовах, що погрожують життю людини).

Комунікативна категорія КОНТАКТ визначена як гіпердискурсивна (тобто реалізується у різних сферах спілкування), культурно-специфічна категорія, що регулює інтелектуально-емоційну взаємодію комунікантів у фазах встановлення, підтримання та розмикання контакту, що характеризується двошаровістю, оскільки може поєднувати фатичність та інформативність, та двополярністю, тобто реалізується не тільки як комунікативний унісон «плюс-полярність», але й як комунікативний дисонанс «мінус-полярність».

Контакт, проявляючись у дискурсі, є одиницею спілкування та розглядається як комунікативна подія, що містить фази контактовстановлення, контактопідтримання та контакторозмикання. Цей феномен, обумовлений параметрами ситуації й конфігураціями ролей суб'єктів дискурсу, поєднує комунікативний та метакомунікативний плани та об'єктивує дискурсивні стратегії гармонізації і дисгармонізації. Поняття

«контакт» наявне у свідомості носіїв англійської мови у вигляді сумісної діяльності вступу у спілкування суб'єктів комунікації (агент-агент, агент-клієнт в інституційному дискурсі, члени родини або друзі – в неінституційному) з метою фатичного або інформативного обміну: це визначає двошаровість комунікативної категорії КОНТАКТ як поєднання метакомунікації з комунікацією. Двополярність комунікативної категорії КОНТАКТ маніфестується як прояв контакту-унісону «плюс-полярність», що наголошує на історичному зв'язку з комунікативною категорією ВВІЧЛИВІСТЬ, та як контакту-дисонансу «мінус-полярність», що є комунікативним збоєм у спілкуванні, який у силу ситуативних чинників або індивідуально-психологічної установки суб'єктів дискурсу на дисгармонізацію відносин, проявляється в опозитивній формі мовленнєвої поведінки та веде до розладу контакту. Невербальним складником комунікативної події вступу у контакт традиційно виступають дотик та стук у двері. Тактовне (“*tact*”) ставлення до співрозмовника з метою запобігання образи утворює не тільки фундамент інформаційно-регулятивної компетенції та комунікативну норму, а й національну цінність англомовних комунікантів.

Оскільки засоби комунікативної категорії КОНТАКТ виходять за межі фатичного спілкування, мовленнєвого етикету й метакомунікації, функції контактовстановлення, контактопідтримання і контакторозмикання та фатична функція співвідносяться як загальне і часткове. Співвідношення фатичності та інформативності у фазах контакту й переростання фатичності в інформативність, що маніфестує повноцінний контакт, залежить від інтенцій комунікантів і типів ситуацій у дискурсах. Наростання інформативності від мінімуму до максимуму відбувається під час ускладнення умов спілкування. Найбільшу кількість екстраординарних ситуацій помічено у політичному дискурсі, а неординарних – у побутовому дискурсі.

Функціонально-комунікативний підхід надав змогу з'ясувати, що максимум інформативності представлено у реалізації трьох фаз контакту у військовому дискурсі, де контактовстановлюючу функцію виконують

наказ, самопредставлення, повідомлення, у контактопідтримуючій функції виступають повідомлення та пояснення, а рапортування про виконання наказу та наказ є провідними інформативними контакторозмикаючими функціями майже незалежно від типу ситуації. Мінімум інформативності виявлено в реалізації трьох фаз контакту в політичному дискурсі, що засвідчує орієнтованість цього типу дискурсу на з'ясування стосунків. Контактрозмикаючі функції обіцянки та запевняння є основними інформативними функціями у політичному дискурсі. Діловий дискурс за ознакою інформативності у реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ займає серединне положення серед досліджених типів інституційного дискурсу, а засоби контакту тут виконують такі специфічні інформативні контактовстановлюючі функції, як функції оповіщення, запиту інформації щодо виконання завдання або послуги; контактопідтримуючі функції рекламної агітації та розхвалювання товару, натяку на винагороду. Фатичне спілкування заради самого спілкування в інституційній сфері соціально неприпустимо, тому суб'єкти інституційного дискурсу намагаються передати комунікативно значущу інформацію максимально економними засобами, відкидаючи все зайве та особисте. Інформативність контакту в інституційному дискурсі підвищується за рахунок того, що ідея боротьби, яка перебуває в основі ділового, політичного і військового дискурсів, передбачає прагнення до перемоги, тобто певну результативність, що досягається, перш за все, за допомогою слова, риторики як майстерності аргументованого викладання думки задля впливу на адресата.

Мінімум інформативності та максимум фатичності з усіх досліджених типів дискурсу виявлено в неінституційному дискурсі: значна кількість комунікативних подій контакту являє собою обмін суб'єктивною інформацією, де комуніканти зосереджені на питаннях особистих відносин. Засоби реалізації контакту в інституційних типах дискурсу, об'єднаних ідеєю боротьби, та неінституційному дискурсі, що ґрунтується на ідеї прагнення до злагоди, демонструють відмінні та схожі риси.

Найбільш специфічним серед інституційних дискурсів щодо засобів контакту є військовий дискурс через уживання мовцями групових військових стереотипних формул встановлення і розмикання контакту та невербального складника комунікації. Мовленнєвою специфікою контакту в діловому дискурсі є вживання ситуативних стереотипних висловлень і стандартних формул-фразеологізмів, які маніфестують «контакт масок». Специфічність засобів контактовстановлення у політичному дискурсі – уживання спеціальних звертань.

Неінституційному дискурсу властиві домінування емоційності, фатичності, певна свобода й творчий вибір розмовних еліптичних експресивних висловлень та фразеологізованих одиниць, особливих жартівливих форм привітання й прощання, рифмовок, дитячих віршиків, прийнятих до вживання у родинному дискурсі або у спілкуванні друзів. Великого значення тут набувають невербальні компоненти комунікації: лагідні торкання, або, навпаки, бійки й окрики, обійми, поцілунки, інтонація тощо. Через надлишковість і експресивність виражальних засобів мовцем передається загострене ставлення до повідомлення або до адресата. В цілому, різноманіття засобів встановлення, підтримання та розмикання контакту в інституційному дискурсі є меншим ніж у побутовому, що пов'язано з дотриманням носіями англомовної культури певних норм, традицій та ритуалів.

Головною інтенцією суб'єктів дискурсу є встановлення комунікативного контакту, проте різними є їхня комунікативна ціль і стратегія, яка визначається як комунікативно-соціальна за своєю природою єдність чинників свідомості, мислення, мови та мовлення, що зумовлює вибір засобів встановлення, підтримання та розмикання контакту в різних ситуаціях інституційних та неінституційного дискурсів. Двома типами стратегій є гармонізація та дисгармонізація відносин.

Двополярність комунікативної категорії КОНТАКТ маніфестується як прояв контакту-унісону «плюс-полярність» та контакту-дисонансу «мінус-

полярність». Унісонний контакт становить гармонійне спілкування мовців заради безконфліктної, кооперативної, узгодженої взаємодії. Дисонансний контакт, що визначається як комунікативний збій у спілкуванні в силу ситуативних чинників або індивідуально-психологічної установки суб'єктів дискурсу на дисгармонізацію відносин, являє собою опозитивну форму мовленнєвої поведінки суб'єктів дискурсу, яка характеризується неузгодженістю, непаралельними, різноспрямованими, не співпадаючими за замислами мовленнєвими діями мовців, що прагнуть досягти власної мети та домінувати. Найбільша кількість унісонних реалізацій комунікативної категорії КОНТАКТ – у військовому дискурсі, висока частотність реалізації унісонного контакту «плюс-полярність» також у діловому, менша – у політичному.

Таким чином, реалізація комунікативної категорії КОНТАКТ у діловому дискурсі характеризується домінуванням статусно-регулятивного контакту, лаконічністю, інформативністю та налаштованістю на кооперацію і практичний результат. Контакт у політичному дискурсі є найбільш ситуативно-орієнтованим, найменш ритуалізованим та найконфліктнішим серед досліджених типів інституційного дискурсу. Реалізація комунікативної категорії КОНТАКТ у військовому дискурсі характеризується упорядкованістю і ритуалізованістю, великою значущістю невербального складника. Контакт у неінституційному дискурсі є зорієнтованим на з'ясування міжособистісних стосунків, зацікавленість адресанта в успішному ході справ адресата та досягнення практичних результатів.

Оскільки культурно-специфічні ментальні процеси визначають мовленнєву поведінку народу, світоуявлення англомовних мовців Великої Британії та США впливає на їх комунікативну поведінку під час контактоустановлення, контактопідтримання та контакторозмикання й маніфестується у різних способах і засобах реалізації ККК. У цьому дослідженні проаналізовано лінгвоспецифіку контакту в інституційному і неінституційному дискурсах Великої Британії та США. В американському

діловому дискурсі нівелюється соціальна ієрархія, шанобливе ставлення нижчого до вищого за соціальною ієрархією. Редукція офіційності виражається в уживанні суб'єктами ділового дискурсу еліпсованих конструкцій, розмовних американізмів типу вигуку *Yep?* (так, ага, угу), *Shoot* у функції заохочення до спілкування, обценної лексики, жартів.

Британський політичний дискурс виявляє особливості церемоніального етикету: пафосність, манерність, підвищений стиль спілкування навіть у повсякденних контактах з членами королівської родини. Значущими для британської дипломатії є ритуалізовані НВК: реверанси, поклони, поцілунки руки та інші іконічні знаки поклоніння монархії. У військовому дискурсі великого значення набувають проксемічні та кінесичні компоненти комунікації як, наприклад, салютування, рухи з рушницею тощо. Культурна специфіка контакту в неінституційному дискурсі Великої Британії – в акцентуванні теми соціальної нерівності суспільства.

На основі аналізу практики спілкування англомовних мовців у різних сферах життя, тобто у різних типах дискурсу, виокремлених за принципом спільного (ідея боротьби) та контрастного щодо сфер комунікації, характеру комунікації, адресатно-адресатних конфігурацій (ідея прагнення до злагоди), виокремлено комунікативну категорію КОНТАКТ як таку, що являє собою сукупність установок та правил мовленнєвої поведінки в англомовному суспільстві, організує і регулює комунікативний процес, має комунікативний зміст та різноманітні мовні та мовленнєві, у тому числі, й невербальні засоби вираження цього змісту.

Перспективою роботи вважаємо дослідження комунікативної категорії КОНТАКТ в інших типах інституційного дискурсу, наприклад, у медичному та юридичному, які об'єднані ідеєю боротьби за життя; у науковому, педагогічному та академічному, які засновані на ідеї прагнення до знань; вивчення ролі гумору у фазах контакту в офіційних і неофіційних сферах, а також виявлення особливостей вербальних і невербальних засобів контакту в різних типах дискурсу.

СПИСОК НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азнабаева Л. А. Принципы речевого поведения адресата в конвенциональном общении : автореф. дис. на соиск. уч. степени докт. филол. наук : 10.02.19 / Азнабаева Л. А. – Уфа, 1999. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.dissercat.com/content/printsipy-rehevogo-povedeniya-adresata-v-konventsionalnom-obshchenii](http://www.dissercat.com/content/printsipy-rechevogo-povedeniya-adresata-v-konventsionalnom-obshchenii)
2. Алексеенко Л. П. Речевые средства в завершающей фазе английского языка : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Алексеенко Л. П. – К., 1990. – 14 с.
3. Алефиренко Н. Ф. Концепт-понятие-категория в свете современной лингвокогнитивистики / Н.Ф. Алефиренко // Научные ведомости БелГУ. Сер. Гуманитарные науки. – 2010. – №18, вып.7. –С. 5-12.
4. Ананко Т. Р. Стратегії аргументації у корпоративному дискурсі / Т. Р. Ананко. – Мова і культура, 2013. – С. 102-105. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : irbis-nbuv.gov.ua
5. Андреева С. В. Элементарные коммуникативно-синтаксические единицы устной речи их коммуникативный потенциал : автореф. дис. на соиск. уч. степени докт. филол. наук : 10.02.01 / Андреева С. В. – Саратов, 2005. – [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/elementarnye-konstruktivno-sintaksicheskie-edinitsy-ustnoi-rechi-i-ikh-kommunikativnyi-poten#ixzz3LFIKeTnt>
6. Аристов С. А. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс / С.А. Аристов, И. П. Сусов // Лингвистический вестник. – Вып. 1. – Ижевск, 1999. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://homepages.tversu.ru/~ips/Aristov.htm>
7. Артемова А.Ф. Структура английского обращения / Артемова А. Ф., Леонович Е. О. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2009/V/uch_2009_V_00028.pdf

8. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1981. – Т. 40. – №4. – С. 356-367.
9. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1990 (а). – С. 136-137.
10. Арутюнова Н. Д. Феномен второй реплики, или о пользе спора / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка : Противоречивость и аномальность текста. – М. : Наука, 1990 (б). – С. 175-189.
11. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : "Языки русской культуры", 1998. – 896 с.
12. Багана Ж. Контактная лингвистика : Взаимодействие языков и билингвизм: [монография] / Ж. Багана, Е. Хапилина. – Москва : «Флинта», 2010. – 128 с.
13. Баженова Е. А. Оппозиция «свой – чужой» в политическом дискурсе / Е. А. Баженова, С. А. Лапчева // Современная политическая лингвистика: материалы междун. науч. конф. – Екатеринбург : Изд-во Уральского гос. пед. ун-та, 2003. – С. 16-18.
14. Балаян А. Р. Основные коммуникативные характеристики диалога : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: 10.02.19 / А. Р. Балаян. – М., 1971. – 19 с.
15. Бандурка А. М. Конфликтология / А. М. Бандурка, В. А. Друзь. – Харьков : Фортуна-пресс, 1997. – 356 с.
16. Бакумова Е. В. Ролевая структура политического дискурса: дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: 10.02.19 / Бакумова Елена Владимировна. – Волгоград, 2002. – 200 с.
17. Барташева А. И. Взаимодействие невербальных и вербальных компонентов ситуации коммуникативного доминирования в англоязычном дискурсе : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Барташева А. И. – Харьков, 2004. – 19 с.

18. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Художественная литература, 1986 (а). – С. 428-473.
19. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986 (б). – 445 с.
20. Бахтин М. М. Эпос и роман / М. М. Бахтин. – СПб. : Азбука, 2000. – 304 с.
21. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної девіатології / Ф. С. Бацевич. – Львів : Вид-во Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 2000. – 236 с.
22. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
23. Безуглая Л. Р. Дискурсивные и текстовые категории: к разграничению понятий / Л. Р. Безуглая // Методи аналізу тексту: Зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2009. – С. 40–52.
24. Бейлинсон Л. С. Функции институционального дискурса / Л. С. Бейлинсон // Лингвистика дискурса. – Вестник ИГЛУ, 2009. – С. 142-147.
25. Белёхова Л. І. Концепт ЖИЗНЬ в американской поэзии / Л. І. Белёхова // Лингвоконцептология: перспективные направления : монография – Луганск : Изд-во ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко», 2013. – С. 239-258.
26. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. : Киев. нац. ун-т им. Т. Г. Шевченко, 1997. – 298 с.
27. Белова А. Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А. Д. Белова // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. – 2002. – Вип. 32. – С. 11-14.
28. Белова А. Д. Лінгвістичні перспективи і прогнози у ХХІ столітті / А. Д. Белова // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наук. досл. і викл. інозем. мов; [ред. кол.: В. В. Акуленко (голов. ред.) та ін.]. – К. : Логос, 2006. – № 1. – С. 22-31.

29. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
30. Бехта І. А. Оповідний дискурс в англomовній художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм : автореф. дис ... д-ра філол. наук І. А. Бехта . – КНУ ім. Т. Шевченка, 2010 . – 38 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
31. Бехта І. А. Співвідношення й узаємодія семантичних фреймів дискурсу модернізму та їхні параметричні характеристики / І. А. Бехта // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2011. – С. 14-20. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/3742/1/Bekhta.pdf>
32. Бігарі А. А. Дискурс сучасної англomовної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / Бігарі А. А. – К., 2006. – 21 с.
33. Биценко Т.О. Історична динаміка експресивів негативної емоційності в англomовному дискурсі XVI-XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Биценко Т. О. – Харків, 2004. – 20 с.
34. Блум Д. Обсуждение статьи Ж.-М. Робина «Контакт как источник опыта» / Дэн Блум. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://geshtaltart.dp.ua/news/news/den-blum-obsuzhdenie-statji-zh-m-robina-kontakt.html>
35. Бобырева Е. В. Семантика и прагматика инициальных и финальных реплик диалога: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : 10.02.19 / Бобырева Е. В. – Волгоград, 1996. – 21 с.
36. Богданов В. В. Молчание как нулевой речевой акт и его роль в вербальной коммуникации / В. В. Богданов // Языковое общение и его единицы: межвуз. сб. науч. тр. – Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1986. – С. 12-18.

37. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1976. – 255 с.
38. Бондарко А. В. Функциональная грамматика / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, Ленингр. отд., 1984. – 133 с.
39. Борисова И. Н. Русский разговорный диалог: Структура и динамика / И. Н. Борисова. – М. : Комкнига, 2005. – 320 с.
40. Бровкина О. В. Стратегія конфліктування в англomовному родинному дискурсі з адресантно-адресатною конфігурацією «батьки – діти» / О. В. Бровкина // Філологічні трактати. – Суми, 2014. –Том 6. – № 3. – С. 23-28.
41. Бридко Т. В. Теорія мовних контактів з точки зору мовної варіативності / Т. В. Бридко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (63). – № 3. – 2011. – С. 216-220. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://science.crimea.edu/zapiski/2011/filologiya/uch24_3fn/036.pdf
42. Бублик И. Ф. Вербальная дискриминация оппонента в политическом дискурсе Австрии / И. Ф. Бублик // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2012. – № 1003. – С. 6-10.
43. Буренко Т. М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англomовному дискурсі XVI-XXI століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Буренко Т. М. – Харків, 2008. – 20 с.
44. Вацлавик П. Аксиомы теории коммуникации / П. Вацлавик, Дж. Бивин, Д. Джексон // Межличностное общение. – СПб. : Питер, 2001. – С. 11-25.
45. Вежбицка А. Речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике, выпуск XVI, Лингвистическая прагматика. / Составление и вступительная статья Н. Д. Арутюновой и Е. В. Падучевой, общая редакция Е. В. Падучевой. – М. : Прогресс, 1985. – С. 251-275.

46. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. [пер. с англ. отв. ред. М.А. Кронгауз ; вступ. ст. Е.В. Падучевой]. – М. : Русские словари, 1997. – 412 с.
47. Вигівський В.Л. Структурно-семантичні, стилістичні та прагматичні особливості військових омофраз (на матеріалі англومовної військової фразеології) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / Вигівський Валерій Лук'янович. – Житомирський державний університет імені І. Франка, 2009. – 222 с.
48. Викторова Е.Ю. Коммуникативы в разговорной речи: на материале русского и английского языков : дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : 10.02.19 / Викторова Елена Юрьевна. – Саратов, 1999. – 195 с.
49. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий: Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М. : Наука, 1993. – 171 с.
50. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. – М. : Гнозис, 1994. – 612 с.
51. Витгенштейн Л. Голубая и коричневая книги: предварительные материалы к «Философским исследованиям» [Текст] / Людвиг Витгенштейн; пер. с англ. В. А. Суровцева, В. В. Иткина. – Новосибирск : Сиб. унив. изд-во, 2008. – 256 с. – (Пути философии).
52. Віротченко С. А. Проксемична складова англومовного діалогічного дискурсу : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Віротченко Світлана Андріївна. – Харків, 2012. – 232 с.
53. Воробьева Е. М. Функциональные характеристики метакоммуникативных речевых действий: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 / Воробьева Е. М. – Волгоград, 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/funktsionalnye-harakteristiki-etakommunikativnyh-rechevyh-deystviy>
54. Ворожбитова А. А. Теория текста. Антропоцентрическое направление: учеб. пособие. – 3-е изд. стер. / А. А. Ворожбитова. – М. : ФЛИНТА,

2014. – 367 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://books.google.com.ua/books>
55. Воронцова Т. А. Речевая агрессия: коммуникативно-дискурсивный подход : автореф. дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 / Воронцова Т. А. – Челябинск, 2006. – 43 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lib.csu.ru/texts/diss/005342.pdf>
 56. Вострикова Е. С. Комплимент как одна из форм фатического общения : автореф. дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 / Вострикова Е. С. – С.-Петерб. ун-т, 2001. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/kompliment-kak-odna-iz-form-faticheskogo-obscheniya>
 57. Вохрышева Е. В. Коммуникативные стратегии диалогического взаимодействия в новоанглийском языке: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 / Вохрышева Е. В. – С.-Петерб. ун-т, 2001. – 43 с.
 58. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 2005. – 352 с.
 59. Газизов Р. А. Коммуникативная категория вежливости в немецкой лингвокультуре (ситуативно-стратегический анализ) / [Текст] : [монография] / Р. А. Газизов. – Уфа : РИЦ БашГУ, 2011. – 342 с.
 60. Гак В.Г. Языковые преобразования: Некоторые аспекты лингвистической науки в конце XX века. От ситуации к высказыванию / В.Г. Гак. – М.: УРСС Эдиториал, 2009. – 408 с. – (Из лингвистического наследия В.Г.Гака). Электронная книга.
 61. Гальперин И. Р. Информативность единиц языка: [монография] / И. Р. Гальперин. – М. : Высшая школа, 1974. – 174 с.
 62. Гендер и язык / Московский гос. лингв. унив-т; Лаборатория гендерных исследований. – Москва : Языки славянской культуры, 2005. – 624 с.
 63. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики: сб. неизд. текстов / Г. Гийом; [пер. П. А. Склерин, Р. Вален]. – М. : Прогресс – Культура, 1992. – 218 с.

64. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира : [монография] / И. А. Голубовская. – К. : ИПЦ «Киевский Университет», 2002. – 293 с.
65. Гордон Д. Постулаты речевого общения / Д. Гордон, Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс. – 1985. – Вып. 16. – С. 276-333.
66. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации / И. Н. Горелов. – М. : Наука, 1980. – 104 с.
67. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс. – 1985. – Вып. 16. – С. 217-237.
68. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : монография / В.С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.tstu.ru/book/elib/pdf/2007/k_Grigoreva.pdf
69. Гридасова О. І. Стереотипна сімейна роль як чинник соціально-інтеракційної організації конфронтаційної мовленнєвої взаємодії / О. І. Гридасова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 972. – С. 17–23.
70. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
71. Гумбольт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Гумбольт В. фон; [перевод с нем.]. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
72. Дейк ванн Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ванн Дейк ; пер. с англ. [под ред. В.И. Герасимова]. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
73. Дементьев В. В. Фатические речевые жанры / В. В. Дементьев // Вопросы языкознания. – 1999. – № 1. – С. 37-55.
74. Дементьев В. В. Непрямая коммуникация / В. В. Дементьев. – М.: Гнозис, 2006. – 376 с.

75. Демьянков В. З. Текст и дискурс как термины как слова обыденного языка / В. З. Демьянков // Язык. Личность. Текст : сб. к 70-летию Т. М. Николаевой. – М. : Языки славянских культур, 2005. – С. 34-55.
76. Денисенко С. Н. Функціоналізм – одна з найважливіших парадигмальних рис лінгвістики кінця ХХ – початку ХХІ ст. / С. Н. Денисенко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2000. – № 471. – С. 68-76.
77. Денисова Н. Г. Система коммуникации в военном институциональном дискурсе / Н. Г. Денисова // Языковая личность: жанровая речевая деятельность : тез. докл. науч. конференции. – Волгоград : Перемена, 1998. – С. 34-35.
78. Дискурс іноземномовної комунікації : [колективна монографія] / [Під загальн. ред. Кусько К. Я.]. – Львів : Вид-во Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 2001. – 495 с.
79. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [колективна монографія] / [Під загальн. ред. Шевченко І.С.]. – Харків : Константа, 2005. – 356 с.
80. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой, вопросы этики и дидактики : [монография] / П. Н. Донец. – Харьков : Штрих, 2001. – 385 с.
81. Донец П. Н. К типологии стереотипов / П. Н. Донец // Социальная власть языка. – Воронеж : Изд-во Воронежского гос. Ун-та, 2001. – С. 183-187.
82. Донец П. Н. О «пограничном» дискурсе / П. Н. Донец // Когниция. Коммуникация. Дискурс. – 2011. – № 3. – С. 16–25. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home..>
83. Доценко Е. Л. Психология манипуляции : [монография] / Е. Л. Доценко. – Москва : ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.

84. Драздаускене М.-Л.А. Контакттоустановливающая функция речи (на материале английского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04/ Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1970. – 32 с.
85. Жаровская Е. В. Фонетические средства выражения обратной связи в спонтанном диалоге носителей американского варианта английского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Жаровская Елена Викторовна. – Иркутск, 2012. – 16 с.
86. Егорова Ю. А. Прагмастилистический аспект коммуникативного контакта / автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : 10.02.19 / Егорова Ю. А. – Тула, 2002. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/pragmastilisticheskii-aspekt-kommunikativnogo-kontakta>
87. Емельянов С. М. Практикум по конфликтологии / С. М. Емельянов – СПб. : Питер, 2003. – 400 с.
88. Єременко Т. Є. Реалізація категорії згоди/незгоди в англomовному дискурсі ділових переговорів / Т. Є. Єременко, А. А. Юмрукуз // Наукові записки. Серія : Філологічна : зб. наук. пр. / Нац. ун-т "Острозька академія". – Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2013. – Вип. 38. – С. 180-182.
89. Ерещенко М.В. Эмоциональное содержание спонтанной диалогической коммуникации: перспективы исследования / М. В. Ерещенко // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 6. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: www.science-education.ru/120-16311
90. Єрьоменко С. В. Напрями досліджень мовної особистості у сучасній лінгвістиці / С. В. Єрьоменко // Записки з романо-германської філології – Вип. 2 (33) – 2014. – С. 33-38. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/rgf33.pdf>
91. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен ; пер. с англ. ; изд. 2-ое, стер. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 408 с.

92. Заза Ю. Я. Регистровые характеристики ситуации начала коммуникативного контакта (на материале украинского, чешского и арабского языков) / дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : 10.02.15. / Заза Юлия Ярославовна. – Донецк, 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : avtoreferati.ru
93. Зайцев А. В. Институализация диалога государства и гражданского общества: компаративный анализ : [монография] / А. В. Зайцев. – Кострома, КГУ имени Н. А. Некрасова, 2014. – 446 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <file:///D:/Данные/Downloads/Зайцев%20А%20Монография%20Институционализация%20диалога....pdf>
94. Занадворова А. В. Узус семейного речевого общения: особенности номинаций / А. В. Занадворова // Языковая личность : институциональный и персональный дискурс : Сб. науч. тр. – Волгоград, 2000. – С. 207-210.
95. Захарова Е. П. Коммуникативная категория чуждости и её роль в организации речевого общения // Вопросы стилистики : межвуз. сб. науч. тр. Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1998. – С. 87-94.
96. Зверева О. Г. Етикетні формули ввічливості у дискурсі сіблінгів / О. Г. Зверева // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2012. – № 1003. – С. 28-34.
97. Земская Е. А. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь / Е. А. Земская. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 688 с.
98. Зимняя И. А. Лингвopsихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – Москва – Воронеж : НПО «Модак», 2001. – 428 с.
99. Зимич Е. В. Структурно-семантические и прагматические особенности матриального диалогического дискурса: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / Зимич Евгения Владимировна. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2011. – 223 с.

100. Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу : [монографія] / О. М. Ільченко. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2002. – 288с.
101. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 284 с.
102. Иссерс О. С. Речевое воздействие : учеб. пособие / О.С. Иссерс. – 3-е изд.; перераб. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2013. – 240 с.
103. Йоргенсен М. Дискурс-анализ. Теория и метод / М. Йоргенсен, Л. Филлипс. – [2-е изд., испр.] – Харьков : Гуманитарный Центр, 2008. – 352 с.
104. Канападзе Л. А. О жанрах неофициальной речи / Л. А. Канападзе // Разновидности городской устной речи : сб. науч. тр. – М. : Наука, 1988. – С. 230-234.
105. Карабан В. И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований / В. И. Карабан. – К. : Вища школа, 1989. – 131 с.
106. Карабань Н. А. Взаимодействие категории вежливости с другими коммуникативными категориями (на материале деловых писем) / Н. А. Карабань // Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания». – №1(2). – Волгоград, 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.grani.vspu.ru
107. Карабань Н. А. Содержание и структура коммуникативной категории вежливости / Н. А. Карабань // Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания». – №1(6). – Волгоград, 2010 (а). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.grani.vspu.ru
108. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность : институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5-20.
109. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК, «Гнозис», 2002. – 333 с.

110. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
111. Карасик В. И. О категориях дискурса / В. И. Карасик. – Волгоград, 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://homepages.tversu.ru/~ips/JubKaras.html>
112. Карасик В.И. Языковые ключи: монография / Карасик В.И.; Науч.-исслед. лаборатория "Аксиологическая лингвистика". – М.: Гнозис, 2009. – 406 с.
113. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : УРСС, 2002. – 264 с.
114. Карпчук Н.П. Адресованість в офіційному та неофіційному англomовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Карпчук Наталія Петрівна. – Луцьк, 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mydisser.com/ru/catalog/view/312/771/22328.html>
115. Карпук Г. В. Контактoустанавлююча функція мови: напрямлення і перспективи дослідження / Г. В. Карпук // Вестник Минск. гос. лингв. ун-та. Сер.1, Филология. – 2010. – № 1 (44). – С. 35-45.
116. Кацнельсон С. Д. Типология мови і мовне мислення / С. Д. Кацнельсон ; изд. 3-е, стер. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 217 с.
117. Кибрик А. А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе: диссертация в виде науч. доклада / А. А. Кибрик. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2003. – 90 с.
118. Киселева Л. А. Вопросы теории мовного впливу / Л. А. Киселева. – Л. : ЛГУ, 1978. – 160 с.
119. Киселева Е. А. Языковые и неязыковые параметры фатического дискурса / Е.А. Киселева // Традиции и новаторство в гуманитарных исследованиях : [сб. науч. тр.]. – Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 2002. –

- С. 24-27. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://study-english.info/article097.php>
120. Китайгородская М. В. Языковое существование современного горожанина: На материале языка Москвы / М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова. – М. : Языки славянских культур, 2010. – 496 с.
 121. Ключев Е. В. Фатика как предмет дискуссии / Е.В. Ключев // Поэтика. Стилистика. Язык и культура: сб. ст.: памяти Т. Г. Винокур. – М. : Наука, 1996. – С. 212-220.
 122. Коатс Дж. Женщины, мужчины и язык / Дж. Коатс // Гендер и язык / Московский гос. лингв. ун-т. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – С. 33-233.
 123. Кобрина О. А. Модусные коммуникативные категории и их реализация в современном английском языке / О. А. Кобрина // Горизонты современной лингвистики. Традиции и новаторство: сб. в честь Е. С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 320-327.
 124. Кобякова І. К. Категоризація гумору: лінгвокультурні аспекти / І. К. Кобякова, М. В. Столяренко // Вісник СумДУ. Серія “Філологія”. – № 1. – Суми, 2008. – С. 40-44.
 125. Кожина М. Н. О функциональных семантико-стилистических категориях в аспекте коммуникативной теории языка / М. Н. Кожина // Разновидности и жанры научной прозы. Лингвостилистические особенности / [под ред. М. Н. Кожиной]. – М. : 1989. – С. 3-27.
 126. Козлова В. В. Особливості реалізації когнітивного виховного впливу в партнерській моделі спілкування в англomовному парентальному діалогічному дискурсі / В. В. Козлова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 972. – С. 63-69.
 127. Козловський В. В. Вираження припущення в сучасній німецькій мові: структурно-семантичний аспект / В. В. Козловський // Функциональная лингвистика [Текст] : [сб. науч. тр.] / Крымский респ. ин-т

последипломного пед. образования. – Симф. : Издательство КРИППО, 2012. – С. 273-275.

128. Козловський В. В. Теоретичний аспект моделювання у мові та мовленні (на матеріалі сучасної німецької мови) / В.В. Козловський // Мовні та концептуальні картини світу. Випуск 38. Частина 1 : зб. наук. праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2012. – С. 118-121.
129. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / дис... докт. филол. наук : 10.02.01 / Колокольцева Татьяна Николаевна. – Саратов, 2001. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/spetsificheskie-kommunikativnye-edinitsy-dialogicheskoi-rechi>
130. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Г.В. Колшанский // Академия наук СССР, Институт языкознания; отв. ред. А. М. Шахнарович. – М. : Наука, 1990. – 103 с.
131. Конєва М. С. Оцінка у фокусі функціонально-комунікативної парадигми / М. С. Конєва // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1124. – С. 126-132.
132. Кононенко Е. Н. Содержание понятия *семья* в Британской лингвокультуре / Е. Н. Кононенко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2012. – № 1002. – С. 71-77.
133. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты / Р. Конрад // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.16: Лингвистическая прагматика – М., Прогресс, 1985. – С. 349-383.
134. Коропецька О. І. Засоби вираження мовленнєвої тактики запиту інформації в парентальному діалогічному дискурсі / О. І. Коропецька // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Видавництво Національного університету "Острозька академія", Острог, 2012. – Випуск 29. – С. 93-96.

135. Косенко Ю. В. Структурно-семантичні і функціональні особливості метакомунікативного блоку прощання (на матеріалі англомовного художнього дискурсу) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. «Германські мови» / Косенко Юлія Володимирівна. – Суми, 2008. – 225 с.
136. Костяев А. П. Инвективная интеракция и ее маркеры / А. П. Костяев. – 2008. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tverlingua.by.ru/archive/011/6_2_11.htm.
137. Кочетков В. В. Психология межкультурных различий / В. В. Кочетков. – М. : Per Se, 2002. – 412 с.
138. Кравченко А. В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации / Кравченко А. В. – [2-е изд., исп.]. – Иркутск : Изд.-во Иркут. гос. ун-та, 2004. – 206 с.
139. Кравченко Н. К. Мена коммунікативних ролей как конститутивная категория дискурса / Н. К. Кравченко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2013. – № 1052. – С. 6-10.
140. Кравченко Н.К. Таксономия дискурсивных параметров в соответствии с уровнями стратификации дискурса // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2014. – Том 27 (66). № 1. Ч.1 – С. 240-244. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://sn-philolsocom.crimea.edu/arhiv/2014/uch_27_1_p-1_filolog/044kravchenko.pdf
141. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультуро́логія. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 283 с.
142. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 374 с.
143. Крейдлин Г. Е. Невербальный этикет: невербальные приветствия и прощания / Г. Е. Крейдлин // // Московский лингвистический журнал. – 2003. – Том 7. – № 2. – С. 53-66.

144. Криворучко С. И. Лингвопрагматические свойства перлокутивных оптимизаторов в современном немецкоязычном дискурсе : автореф. дис. на соиск. канд. филол. наук : 10.02.04 / Криворучко С. И. – Харьков, 2011. – 250 с.
145. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности [Текст] / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 156 с.
146. Кубрякова Е. С. О типах дискурсивной деятельности / Е. С. Кубрякова // Вестник Московского Государственного лингвистического университета. – 2003. – Вып. 478. – С. 5-9.
147. Кубрякова Е. С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира Ин-т яз-ния РАН / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
148. Кудоярова О. В. Национально-культурная специфика тематического варьирования в медицинском профессионально-профессиональном кооперативном дискурсе / О. В. Кудоярова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1102. – С. 59-64.
149. Кузьмин П. В. Дискурс как способ политической деятельности / П. В. Кузьмин // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, Серия: философия. Том 19(58). – Симферополь, 2006. – №2. – С. 223–225.
150. Куликова О. В. Лингвопрагматические основания теории аргументации (на материале английского языка) : автореф. дис. на соиск. докт. филол. наук : 10.02.04 / Куликова О. В. – Москва, 2011. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-filologiya/a80.php>
151. Курдюмова И. А. Дистрибутивный аспект нормы официально-деловой речи / И. А. Курдюмова, М. И. Крулькевич // Функциональная лингвистика : научн. журнал. – Симферополь, 2012. – № 3. – С. 312–314.

152. Кутькова А. В. Речевые стереотипы как средство поддержания контакта : На материале пиренейского варианта португальского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05. / Кутькова Анастасия Владимировна. – Москва, 2006. – 169 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.lib.ua-ru.net/diss/cont/312385.html
153. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф; пер. с англ. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
154. Ларина Т. В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах: [монография] / Т. В. Ларина. – М. : Изд-во РУДН, 2003. – 315 с.
155. Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации : Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т. В. Ларина. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 512 с.
156. Леви-Стросс К. Путь масок / К. Леви-Стросс. – М. : Республика, 2000. – 399 с.
157. Левицкий А. Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка / А. Э. Левицкий. – К.: "АСА", 1998. – 362 с.
158. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.
159. Леонович Е. О. Об использовании некоторых традиционных форм обращения в английском языке / Е.О. Леонович. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.den-za-dnem.ru/page.php?article=393>
160. Леонтович О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения : [монография] / О.А. Леонтович. – М. : Гнозис, 2005. – 325 с.
161. Леонтьев А. Н. Общие понятия о деятельности / А. Н. Леонтьев // Основы теории речевой деятельности. – М. : Наука, 1974. – С. 5-21.
162. Лузина Л. Г. Дискурс межкультурного профессионального общения /

- Л. Г. Лузина. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.auditorium.ru/books/1000/gl4.pdf>
163. Лященко Е. В. Историческая динамика речевых актов благодарности в англоязычном диалогическом дискурсе / Е. В. Лященко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1124. – С. 132-137.
 164. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
 165. Малиновский Э. Ф. Функционирование простого контактного повтора в современном англоязычном дискурсе: автореф. дис. на соиск. канд. филол. наук : 10.02.04 / Малиновский Э. Ф. – Харьков, 2006. – 20 с.
 166. Манаенко Г. Н. Дискурс в его отношении к речи, тексту и языку / Г. Н. Манаенко // Язык. Текст. Дискурс : меж вуз. сб. науч. тр. – Ставрополь : Пятигоск. гос. лингв. ун-т, 2003. – Вып. 1. – С. 26-40.
 167. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі : [монографія] / Мартинюк А. П. – Харків : Константа, 2004. – 292 с.
 168. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 196 с.
 169. Масленников И. С. Контактoустанавлнвающая функция обратной связи в полемическом дискурсе / И. С. Масленников // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского – Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (63). – № 2. Часть 2. – 2011. – С. 306-310.
 170. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре: [монография] / В. А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с.
 171. Матюхіна Ю. В. Развитие системы фатической метакоммуникации в английском дискурсе XVI – XX вв. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Матюхіна Юлія Володимирівна. – Харків, 2004. – 226 с.

172. Матюхіна Ю. В. *Small talk* як різновид англійської фатичної метакомунікації : аспект діячності / Ю. В. Матюхіна // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1102. – С. 65-71.
173. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи / И. И. Мещанинов. – Л. : Наука, 1978. – 388 с.
174. Мизецкая В. Я. Лексико-семантический анализ письменного текста как средство идентификации личности адресанта / В. Я. Мизецкая // Наукові праці НУ ОЮА, 2011. – С. 399-404. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom10/41.pdf>
175. Міщенко В. Я. Комплімент в мовленнєвій поведінці представників англомовних культур : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Міщенко В. Я. – Харків, 1999. – 18 с.
176. Мельник О. М. До проблеми вивчення комунікативної поведінки учасників англомовного сімейного дискурсу / О. М. Мельник // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Видавництво Національного університету "Острозька академія", Острог, 2010. – Випуск 16. – С. 196-199.
177. Мороз С. Г. Метакомунікація у художньому метатексті / С. Г. Мороз // Записки з романо-германської філології. – Одеса: ОДУ, 2000. – Вип. 7. – С. 191-200.
178. Морозова Е. Б. Поклон как этикетный жест / Е. Б. Морозова // Московский лингвистический журнал. – 2003. – Том 7. – № 2. – С. 67-76.
179. Морозова О. І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях / О. І. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2008. – № 811. – С. 41-45.
180. Морозова Е. И. Мировозренческие параллели в трактовке терминов «дискурс», «контекст», «ситуация» / Е. И. Морозова // Вісник

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 897. – С. 99-105.

181. Москвин В. П. Риторика и теория коммуникации : виды, стили и тактики речевого общения / В. П. Москвин. – М. : «ЛИБРОКОМ», 2012. – 216 с.
182. Мусаєва Р. Ш. Дискурсивні властивості комунікативної ситуації «дружня бесіда» / Р. Ш. Мусаєва // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1124. – С. 137-144.
183. Науменко Л. П. Сучасний англомовний бізнес-дискурс в комунікативно-прагматичному та концептуальному висвітленні : [монографія] / Л. П. Науменко. – К. : Логос, 2008. – 360 с.
184. Нистратова Л.С. Контактостанавливающая функция языка и сферы ее проявления / Л. С. Нистратова // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М.: МАКС Пресс, 2001. – Вып. 20. – С. 63-68.
185. Овчинников В. Корни дуба / В. Овчинников. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : royallib.com/author/ovchinnikov_vsevolod.htm
186. Огуй О. Д. Одиниці фразеологічного рівня мови та специфіка їх перекладу / О. Д. Огуй // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 123-127.
187. Осовська І. Лексико-граматичні маркери інтенсифікації дисенсусу в сімейному конфронтативному дискурсі / І. Осовська // Наукові записки. – Випуск 89 (5). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 211-213.
188. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс. – 1986. – Вып. 17. – С. 22-130.
189. Павлуцька В. О. Політичний дискурс: особливості та функції / В. О. Павлуцька // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 39. Філологічні науки. – Житомир, 2008. – С. 218-221.
190. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью / Е. В. Падучева. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 288 с.

191. Панченко Н. Н. Достоверность как коммуникативная категория / Н. Н. Панченко. – Волгоград : Перемена, 2010. – 304 с.
192. Пасинок В. Г. Дискурсивні підходи у французькій гуманітарній свідомості / В. Г. Пасинок // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2015. – № 1155. – С. 53-57.
193. Паршина О. Н. Виды коммуникативных стратегий в политическом дискурсе: Теоретические и практические вопросы изучения русского языка. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.philol.msu.ru/~rlc2004/files/sec/91.doc>.
194. Переверзев Е .В. Политический дискурс: многопараметральная модель / Е. В.Переверзев, Е. А. Кожемякин // Вестник БГУ, Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация. – Белгород, 2008. – № 2. – С. 74-79.
195. Петренко О. М. Функціональні типи неввічливості / О. М. Петренко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1022. – С. 90-95.
196. Пешё М. Контент-анализ и теория дискурса / М. Пешё // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса: Пер. с фр. и португ. / Общ. ред. и вступ. ст. П. Серио; предисл. Ю.С. Степанова. – М. : ОАО ИГ «Прогресс», 1999. – С. 302-337.
197. Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика : основы и очерк направлений : монография / Л. С. Пихтовникова. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2012. – 180 с.
198. Полюжин М. М. Дискурсивні стратегії та організуючі стереотипні висловлювання в англійській мові / М. М. Полюжин // Дискурс іноземномовної комунікації: [колективна монографія] / [К. Кусько, М. Полюжин, Т. Кияк, О. Д. Огуй ; ред.. кол. С. Денисенко]. – Львів : Вид-во Львівського національного університету імені І. Франка, 2001. – С. 49-76.

199. Полюжин М. М. Напрями та одиниці прагматичного аналізу мовленнєвої комунікації / М. М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород : Патент. – 2003. – С. 6-19.
200. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – М. : Высш. шк., 1990. – 344 с.
201. Почепцов Г. Г. Фатическая метакоммуникация / Г. Г. Почепцов // Семантика и прагматика синтаксических единств. – Калинин : Изд-во Калининского университета, 1981. – С. 52-59.
202. Почепцов Г. Г. О коммуникативной типологии адресата / Г. Г. Почепцов // Речевые акты в лингвистике и методике. – Пятигорск : Изд-во Пятигорск. ун-та. – 1986. – С. 10-17.
203. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : Вид. центр “Київський університет”, 1999. – 308 с.
204. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике: [монография] / Г. Г. Почепцов; сост., общ. ред. и вступ. ст. И. С. Шевченко; Харьк. нац. ун-т имени В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.
205. Привалова И. В. Интеркультура и вербальный знак. (Лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации) : [монография] / И. В. Привалова. – М. : Гнозис, 2005. – 472 с.
206. Приходько А. Н. Когнитивно-коммуникативная типология дискурса / А. Н. Приходько // Вісник КНЛУ. – Сер. Філіологія. – 2009. – Т. 12. – № 1. – С. 20-24.
207. Прокофьева Н. В. Реакция несогласия в диалоге / Н. В. Прокофьева // Вісник Харківського державного університету. – 1995. – № 384 (Том 2). – С. 133-136.
208. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю. Е. Прохоров. – М. : URSS; КомКнига, 2006. – 224 с.

209. Ратмайр Р. Смех в деловом общении : комизм и вежливость / Р. Ратмайр // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2007. – С. 164-174.
210. Речевое общение : спец. вестн. / под ред. А.П. Сковородникова. Вып. 14 (22). – Красноярск : Сиб. федер. ун-т, 2012. – 151 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecoling.sfu-kras.ru/wp-content/uploads/2013/12/2012.-Вып.-14-22.pdf>
211. Рубинштейн М. Э. Языковая репрезентация коммуникативно-прагматической категории «благодарность» / М. Э. Рубинштейн // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2008. – № 1. – С. 38-42.
212. Румянцева Е. Н. Регулятивные речевые действия как фактор успешности диалога и компонент коммуникативной стратегии партнера по общению: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. / Румянцева Елена Николаевна. – Орел, 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.dissercat.com
213. Рыжова Л. П. Субъективность как ключевое понятие французской лингвистической прагматики / Л. П. Рыжова // Когниция. Коммуникация. Дискурс. – 2014. – № 8 – С. 103-119. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no8-2014/ryzova-l-p>
214. Савицкий В. М. Основы общей теории идиоматики / В. М. Савицкий. – М. : Гнозис, 2006. – 208 с.
215. Сажина Е. В. Контакт в полемическом дискурсе / Е. В. Сажина // Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины, 2008. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pws-conf.ru/nauchnaya/lss-2008/233-mass-media/6223-kontakt-v-polemicheskom-d.html>
216. Самакаева Д. Р. Политический дискурс: статус и функции / Д. Р. Самакаева // Функциональная лингвистика : научн. журнал. – Симферополь, 2012. – № 4. – С. 175–176.

217. Самойленко Л. В. Фатические средства в речи пользователей компьютерной сети: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. / Самойленко Лариса Викторовна. – Астрахань, 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/>
218. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США : [монографія] / В. О. Самохіна. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с.
219. Самохіна В. О. Функціонально-комунікативний напрям досліджень у лінгвістиці / В. О. Самохіна // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2012. – № 1022. – С. 130-136.
220. Самохіна В. О. Комунікативна категорія КОНТАКТ як когнітивна основа ініціальних та завершальних висловлювань / В. О. Самохіна, О. В. Шпак // Філологічні трактати. – Сумський державний університет, 2013. – Т. 5. – № 2. – С. 93-98.
221. Самохіна В. А. Реализация коммуникативной категории «контакт» в юмористическом дискурсе / В. А. Самохіна // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1102. – С. 125-133.
222. Самохіна В. А. Юмористический контакт как коммуникативное действие / В. А. Самохіна // Людина в мовному просторі : історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку. – Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 22-23 травня 2014. – Бердянськ : БДПУ, 2014. – С. 9-16.
223. Седов К. Ф. Типы языковых личностей и стратегии речевого поведения (о риторике бытового конфликта) / К.Ф. Седов // Вопросы стилистики. Язык и человек. – Саратов, 1996. – Вып. 26. – С. 8-14.
224. Седов К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции / К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.

225. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К. : ЦУЛ, “Фитосоциоцентр”, 2002. – 336 с.
226. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
227. Семенюк А. А. Реалізація стратегій і тактик кооперативного сімейного дискурсу: [монографія] / А. А. Семенюк – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – 208 с.
228. Семенюк А. А. Функціональні особливості спонтанного інформативного дискурсу / А. А. Семенюк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство – Луцьк : „Вежа”, 2012. – № 24(249). – С. 126–128.
229. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник / О. А. Семенюк, В. Ю. Паращук. – Київ : Академія, 2010. – 240 с.
230. Сідак О. О. Роль комічного ефекту в реалізації конфронтаційної стратегії англomовної політичної образи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Сідак О. О. – Харків, 2013. – 20 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://foreign-languages.karazin.ua/resources/42e90c79cd0867bad8be67787580b06d.pdf>
231. Сидоров Е. В. Онтология дискурса /Е. В. Сидоров. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 232 с.
232. Скрипнік І. Ю. Родинні цінності у дзеркалі паремій : зіставний аспект (на матеріалі англійської та української мов) / І. Ю. Скрипнік // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2012. – № 1002. – С. 118-124.
233. Славова Л. Л. Мовна особистість політика у дзеркалі образно-асоціативного сприйняття: США-Україна / Л. Л. Славова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 47(2). – С. 335-345.

234. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : [монография] / Г. Г. Слышкин. – Волгоград : Перемена, 2004. – 340 с.
235. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монография] / Л. В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.
236. Солощук Л. В. Особливості функціонування невербальних компонентів комунікації в англomовному діловому діалогічному дискурсі / Л. В. Солощук // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2013. – № 1051. – С. 77-83.
237. Спиркин А. Г. Философия: Учебник для технических вузов / А. Г. Спиркин. – М. : Гардарики, 2000. – 368 с.
238. Стахнова О.В. К вопросу о фатической стороне речевого общения / О.В. Стахнова. – Минск : БГУ, 2013. – С. 108-115. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http:// elib.bsu.by/bitstream/ 123456789/ 57430/1/ stahnova_ Aktyalnie_voprosi.pdf](http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/57430/1/stahnova_Aktyalnie_voprosi.pdf)
239. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М. : Либроком, 2011. – 272 с.
240. Стернин И. А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры / И. А. Стернин // Этнокультурная специфика языкового сознания : сб. ст. – М. : Языки русской культуры, 1996. – С. 97-112.
241. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж : АОЗТ «Полиграф», 2001. – 252 с.
242. Стернин И. А. О национальном коммуникативном сознании / И. А. Стернин // Лингвистический вестник. – Вып. 4. – Ижевск, 2002. – С. 87-94.
243. Стернин И. А. Очерк английского коммуникативного поведения / И. А. Стернин, Т. В. Ларина, М. А. Стернина. – Воронеж : Изд-во «Истоки», 2003. – 184 с.
244. Стернин И. А. Проблемы формирования категории толерантности в речевой коммуникации: [коллективная монография] / И. А. Стернин. –

- Екатеринбург : Изд-во УрГУ, 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : detc.ls.urfu.ru/courses/cjour0011/.../31.doc
245. Сусов И. П. Личность как субъект языкового общения / И. П. Сусов // Личностные аспекты языкового общения : Межвуз. сб. науч. тр. – Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1989. – 161 с.
246. Сусов И. П. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс / И. П. Сусов, С. А. Аристов // Лингвистический вестник. – Ижевск, 1999. – №1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://homepages.tversu.ru/~ips/index.html>
247. Сусов И. П. Лингвистическая парадигма / И. П. Сусов. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 272 с.
248. Сухих С. А. Речевые интеракции и стратегии / С. А. Сухих // Языковое общение и его единицы : сб. ст. – Калинин : Изд-во Калин. гос. ун-та, 1986. – С. 71-77.
249. Сухих С. А.. Прагмалингвистическое моделирование коммуникативного процесса / С. А. Сухих, В. В. Зеленская. – Краснодар : Кубанск. гос. ун-т, 1998. – 159 с.
250. Сишиков О. С. Коммуникативная компетенция и деловой дискурс // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. / Под ред. В. И. Карасика, Г. Г. Слышкина. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 96-103.
251. Таранцей Ю. В. Средства установления контакта с собеседником в диалоге (в русской, английской и американской коммуникативных культурах) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Таранцей Ю. В. – Воронеж, 2002. – 21 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : 31f.ru/.../221-avtoreferat-sredstva-ustanovleniy..
252. Тарасов Е. Ф. Речевое воздействие: методология и теория / Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия : сб. науч. тр. – М. : Наука, 1990. – С. 5-18.

253. Телия В. Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности / Отв. ред. В.Н. Телия. – М. : Ин-т языкознания, 1991. – С. 5-35.
254. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
255. Токарева И. И. Этнолингвистика и этнография общения : [монография] / И. И. Токарева. – Мн. : МГЛУ, 2001. – 244 с.
256. Торсуева И. Г. Интонация и смысл высказывания / И. Г. Торсуева. – М. : «Наука», 1979. – 110 с.
257. Третьякова Т. П. Английские речевые стереотипы: функционально-семантический аспект / Т. П. Третьякова. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1995. – 128 с.
258. Уткина И.В. Оптимизация форм речевого общения военнослужащих в учебно-профессиональной сфере: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.21 / Уткина И. В. – Тверь, 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/optimizatsiya-form-rechevogo-obshcheniya-voennosluzhashchikh-v-uchebno-professionalnoi-sfere>
259. Ущина В. А. Позиціонування суб'єкта у дискурсивних ситуаціях ризику/ В. А. Ущина // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1023. – С. 77-85.
260. Федорова Л. Л. Механизмы изменения дистанции в речевом взаимодействии / Л. Л. Федорова // Московский лингвистический журнал. – 2003. – Том 7. – № 2. – С. 21-40.
261. Федотова В. Ю. Функционально-прагматическая характеристика фатических стратегий французского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05. / Федотова Валерия Юрьевна. – Пятигорск, 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ww.dissercat.com/content/>

funktsionalno-pragmaticheskaya-kharakteristika-faticheskikh-strategii-frantsuzskogo-yazyka

262. Формановская Н. И. Речевой этикет. Русско-английские соответствия: Справочник / Н. И. Формановская, С. В. Шевцова. – М. : Высш. шк., 1990. – 95 с.
263. Формановская Н. И. Речевое общение. Коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
264. Формановская Н. И. Социально-культурная сущность речевого этикета / Н. И. Формановская // Московский лингвистический журнал. – 2003. – Том 7. – № 2. – С. 9-20.
265. Формановская Н. И. Речевое воздействие: коммуникация и прагматика / Н. И. Формановская. – М. : Издательство «Икар», 2007. – 480 с.
266. Формановская Н. И. Коммуникативный контакт / Н. И. Формановская. – М. : Издательство «Икар», 2012. – 200 с.
267. Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : [монографія] / І. Є. Фролова – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
268. Фролова І. Є. Суб'єкт як чинник дискурсивної діяльності/ І. Є. Фролова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2013. – № 1051. – С. 106-111.
269. Фрумкина Р. М. Семантика и категоризация / Р. М. Фрумкина, А. В. Михеев, А. Д. Мостовая, Н. А. Рюмина. – М. : Наука, 1991. – 168 с.
270. Хилалова Н. Г. Прагматический аспект блокирующей уступки в контексте бытового конфликтного дискурса в современном немецком языке : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : 10.02.04 / Хилалова Наталья Гаптулловна. – Иркутск, 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/funktsionalno-pragmaticheskiy-aspekt-blokiruyuschey-ustupki-v-kontekste-bytovogo-konfliktnogo-diskursa-v-sovremennom-neme#ixzz3PSHHA53E>

271. Чалтыкова А. А. Прагматическая характеристика метакоммуникативного высказывания в английской разговорной речи: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Чалтыкова А. А. – Л., 1987. – 16 с.
272. Черепко Т. А. Проявление коммуникативного контакта в институциональном дискурсе / Т. А. Черепко. – Бюллетень медицинских Интернет-конференций, 2013. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://medconfer.com/node/2351>
273. Чернявская В. Е. Дискурс как объект лингвистических исследований / В. Е. Чернявская // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса. – СПб. : Изд-во СПб. гос. ун-та экономики и финансов, 2001. – С. 11-22.
274. Чернявская В. Е. Дискурс как фантомный объект: от текста к дискурсу и обратно? / В. Е. Чернявская // Когниция. Коммуникация. Дискурс. – 2011. – № 3. – С. 86-95. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no3-2011/cernavskaa-v-e>
275. Чрділелі Т. В. Структура, семантика і прагматика ділового діалогічного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Чрділелі Т. В. – Харків, 2004. – 20 с.
276. Чхетиани Т. Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / Чхетиани Т. Д. – Киев, 1987. – 24 с.
277. Шавловська Т. С. Емотивність молодіжного лексикону (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Шавловська Т. С. – Херсон, 2011. – 20 с.
278. Шамаева Ю. Ю. Онтология вербализованной категории эмоции / Ю. Ю. Шамаева // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1124. – С. 52-59.

279. Шаманова М. В. Методы исследования коммуникативной категории / М.В. Шаманова // Южнославянский филолог LXII, 2006. – С.195-214.
280. Шаманова М. В. Коммуникативная категория и коммуникативный концепт / М. В. Шаманова // Известия ВГПУ. – 2008. – С. 15-17. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/kommunikativnaya-kategoriya-i-kommunikativnyy-kontsept>
281. Шаповалова Т. А. Коммуникативная категория толерантности и ее реализация в современном политическом дискурсе : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : 10.02.19 / Шаповалова Т. А. – Саратов, 2013. – 22 с.
282. Шаронов В. Н. Коммуникативы как функциональный класс и как объект лексикографического описания / В. Н. Шаронов // Русистика сегодня. 1996. – № 2. – С. 98-111.
283. Шаронов И. А. Столкновение этикетных норм: церемонность и простота в общении / И. А. Шаронов // Московский лингвистический журнал. – 2003. – Том 7. – № 2. – С 151-173.
284. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / В. И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
285. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16-20 вв. : [монография] / И. С. Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 168 с.
286. Шевченко И. С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И. С. Шевченко, Е. И. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 33-38.
287. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під загальн. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 233-236.

288. Шевченко І. С. Дискурс и его категории / І. С. Шевченко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2011. – № 973. – С. 7-13.
289. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.
290. Шейгал Е. И. Концепты и категории дискурса / Е. И. Шейгал // Человек в коммуникации: концепт, жанр, дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Парадигма, 2006. – С. 24-39.
291. Щерба Л. В. Языковая система и языковая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
292. Шопін І. Є. До проблеми категоризації метамовних висловлювань / І. Є. Шопін // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 866. – С. 145-152.
293. Шпак О. В. Диференціація сфер реалізації ініціальних та завершальних висловлювань // Тези І Міжвузівської науково-практичної конференції "Актуальні проблеми філології: мовознавство, перекладознавство та методика викладання філологічних дисциплін". – Маріуполь : Приазовський держ. техн. ун-т. – 2010. – С. 98-105.
294. Шпак О. В. Варіювання мовленнєвих характеристик ініціальних висловлювань в інституційному дискурсі // Четвертий міжнародний науковий форум. Сучасна англістика: Традиції. Сьогодення. Перспективи. / Тези доповідей / За ред. В.О. Самохіної. – Х. : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 123-125.
295. Шпак О. В. Варіювання стратегічних характеристик ініціальних та завершальних висловлювань у побутовому дискурсі / О. В. Шпак // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2012 (а). – № 29. – С. 307-310.
296. Шпак О. В. Змістові характеристики ініціальних та завершальних висловлювань в англomовному інституційному дискурсі / О. В. Шпак //

Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования. Функциональная лингвистика. Научный журнал, 2012 (б). – № 4. – С. 323-326.

297. Шпак Е. В. Особенности структурно-интеракционного аспекта реализации контактоустановления в англоязычном институциональном дискурсе / Е. В. Шпак // «Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии»: материалы VII международной заочной научно-практической конференции. Часть II. (10 декабря 2012г.) – Москва : Изд. «Международный центр науки и образования», 2012 (в). – С. 167-173.
298. Шпак О. В. Особливості структурно-інтеракційного аспекту реалізації контакторозмикання в англomовному інституційному дискурсі / О. В. Шпак // Наукові записки. – Випуск 118. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2013 (а). – С. 318-322.
299. Шпак О. В. Комунікативна категорія КОНТАКТ / О. В. Шпак // Omnes et singulos : посередництво мови у дискурсивній [спів]творчості: [колективна монографія] / [під загальн. ред. В.О. Самохіної]. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2013 (б). – С. 378-397.
300. Шпак Е. В. Стратегические характеристики инициальных и завершающих высказываний в разных типах англоязычного институционального дискурса / Е. В. Шпак // Социально-гуманитарный вестник Юга России. Центр социально-политических исследований «Премьер» – № 3 (34). – Краснодар, 2013 (в). – С. 153-157.
301. Шпак О. В. Реалізація комунікативної категорії КОНТАКТ в інституційному дискурсі / О. В. Шпак // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2014 (а). – № 1102. – С. 107-113.

302. Шпак О. В. Дисонансний контакт в англомовному інституційному дискурсі / О. В. Шпак // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014 (б). – № 2. – С. 394-397.
303. Шпак О. В. Реалізація дисонансного контакту в англомовному дискурсі // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація". – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2015. – С. 251-253.
304. Шпенюк І. Є. Контекстуальна зумовленість етикетних мовленнєвих стереотипів / І. Є. Шпенюк // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 866. – С. 138-145.
305. Щербинина Ю. В. Вербальная агрессия как способ негативного речевого воздействия / Ю. В. Щербинина // Человек в информационном пространстве : Междунар. науч.-практ. конф. 20-22 ноября 2003. – Ярославль : узд-во «Истоки», 2004. – С. 12-17.
306. Юшкевич В. І. Тематичний аспект англомовного ділового дискурсу / В. І. Юшкевич // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1002. – С. 44-49.
307. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193-231.
308. Якобсон Р.О. Язык в отношении к другим системам коммуникации / Р.О. Якобсон // Избранные работы. – М. : Прогресс, 1985. – С. 319-330.
309. Якубинский Л. П. О диалогической речи / Л. П. Якубинский // Избранные работы. Язык и его функционирование. – М. : Наука, 1986. – С. 17-58.
310. Agar M. Institutional discourse // Text 5 (3). – Amsterdam : Mouton Publishers, 1985. – P. 147-168.
311. Andersson E. Money, Meaning, Power: The global financial market and dexterous communication: Dissertation. – Goteborg : Goteborg University, 2003. – 198 p.

312. Angell P. Business Communication Design / P. Angell. – New York, San Francisco: McGraw-Hill, 2004. – 518 p.
313. Brown P. Politeness. Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge: CUP, 1987. – 352 p.
314. Brown G. Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. – Cambridge: CUP, 1996. – 288 p.
315. Cameron D. Performing Gender Identity: Young Men's Talk and The Construction of Heterosexual Masculinity // Language and Masculinity. – Oxford: Blackwell Publishers. – 1997. – P. 47-65.
316. Caffi C. Mitigation / C. Caffi // Encyclopedia of Language and Linguistics. [K. Brown (ed.)]. – [2nd ed.]. – Oxford : Elsevier, 2006. – P. 171–175.
317. Carli L. Gender, Interpersonal Power, and Social Influence / L. Carli // Journal of Social Issues. – 1999. – P. 89-113.
318. Carston R. Linguistic Meaning. Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics // Mind and Language. – 2002. – V 17. – P. 1-2.
319. Clark H. Arenas of Language Use. – Chicago: The University of Chicago Press, 1992. – 440 p.
320. Coppock L. Politeness Strategies in Conversation Closings. – 2005. – <http://www.stanford.edu/coppock/face.pdf>
321. Coulthard M. Exchange Structure / M. Coulthard. D. Brazil // Studies in Discourse Analysis. – [Coulthard M. And Montgomery M. (ed.)]. – London : Routledge and Kegan Paul, 1981. – P. 107-119.
322. Coulthard M. An Introduction to Discourse Analysis / M. Coulthard. – New York : Longman, 1992. – 212 p.
323. Culpeper J. Impoliteness : Using Language to Cause Offense / J. Culpeper // Studies in Interactional Sociolinguistics. – 2011. – # 28(28). – 288 p.
324. Dijk T.A. van. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach / T.A. van Dijk. – New York : Cambridge University Press, 2008(a). – 267 p.
325. Dijk Teun A. van. Discourse and Power / Teun A. van Dijk. – Palgrave Macmillan, 2008(6). – 308 p.

326. Drew P. Institutional Dialogue / P. Drew, M.-L. Sorjonen // Discourse as Social Interaction. Discourse Studies : A Multidisciplinary Introduction. – London : Stage Publications LTD, 2000. – Vol. 2. – P. 92-118.
327. Edmondson W. Spoken Discourse: a Model for Analysis / W. Edmondson. – London, New York: Longman, 1981. – 217 p.
328. Eggins S. Analyzing Casual Conversation / S Eggins, D. Slade. – London ; Washington : Cassel, 1997. – 333 p.
329. Fairclough N. Discourse and Social Change. – Cambridge: Polity Press, 1992. – 259 p.
330. Fasold R. The Sociolinguistics of Language. Oxford: Basil Blackwell, Inc. 1990. – 342 p.
331. Fauconnier G. The Dark Matter of Semantics / G. Fauconnier // 4th UK Cognitive Linguistics Conference (London, King's College, 10-12th July, 2012) : Book of Abstracts. – London, 2012. – 114 p.
332. Fraser B. Perspectives on Politeness // Journal of Pragmatics. – 1990. – № 14. – P. 219-236.
333. Goddard C. Discourse and Culture / C. Goddard, A. Wierzbicka // Discourse as social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. – London: Sage Publication LTD, 2000. – Vol. 2. – P. 231-257.
334. Goffman E. Interaction Ritual / E. Goffman. – London : Allen Lane, 1972. – 270 p.
335. Goffman E. Forms of Talk. – Oxford: Oxford University Press, 1981. – 344 p.
336. Goodwin C. Conversational Organization. – New York : Academic Press, 1981. – 195 p.
337. Gumperz J.J. Interactional Sociolinguistics: A Personal Perspective // The Handbook of Discourse Analysis/ Ed. by D. Shiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton. – Oxford : Blackwell Publishing LTD, 2001. – P. 215-228.
338. Halliday M.A.K. Language as Social Semiotic: The social interpretation of language and meaning / M. A. K. Halliday – London : Arnold, 1978. – 256 p.

339. Heritage J.C. A change-of-state-token and Aspects of its Sequential Placement / J.C. Heritage, J. Atkinson // *Structure of Social Action*. – Cambridge : CUP, 1984. – P. 299-345.
340. Jantunen S. Strategic Communication: Practice, Communication and Dissonance / Saara Jantunen // *National Defence University of Leadership and Military Pedagogy, Doctoral Dissertation*. – Helsinki, 2013. – 201 p.
341. Janney R. W. Intracultural Tact Versus Intercultural Tact // R. J. Watts et al. (eds). *Politeness in Language*. 1992. – P. 21-42.
342. Klein D. Corporate Communication Strategies. – 2006. – <http://www.speech-matters.com/pagesnew/corporatecomm.htm>
343. Knapp M. L. Nonverbal Communication in Human Interaction / M. L. Knapp. – New York : Holt, Rinehart & Winston, 1978. – 212 p.
344. Leech G. Principles of Pragmatics. – London, N.Y. : Longman, 1983. – 250 p.
345. Linguistic Diversity in Europe: Current Trends and Discourses. – Walter de Gruyter GmbH & Co. KG Berlin/ Boston, 2012. – 399 p.
346. Loritz D. How the Emotional Brain Evolved Language / D. Loritz. – London : Oxford University Press, 2010. – 180 p.
347. Malinowski B. Phatic Communion // *Communication in face-to-face interaction*. – Harmondsworth, 1972. – P. 146-152.
348. Mills S. Gender and Politeness. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 270 p.
349. O'Dwyer B.T. Modern English Structures: Form, Function, and Position. Second edition / Bernard T. O'Dwyer. – Broadview Press, 2006. – 296 p.
350. Patterson H. L. A Fundamental Approach to Nonverbal Exchange // Feldman R., Rim B. (eds). *Fundamentals of Nonverbal Behavior*. – Cambridge : CUP, 1991. – 176 p.
351. Powell G. Language, Thought and Reference / G. Powell. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2010. – 217 p.
352. Rosch E.H. Cognitive Representation of Semantic Categories / E.H. Rosch // *Journal of Experimental Psychology*. – 1975. – Vol. 104. – P. 192-233.

353. Ross L. The Person and the Situation: Perspectives of Social Psychology / Lee Ross, Richard Nisbett, Malcom Gladwell. – Landon, 2011. – 192 p.
354. Rountree C. Venomous Speech : Problems with American Political Discourse on the Right and Left / C. Rountree. – Santa Barbara, California : Praeger, 2013. – 459 p.
355. Sacks H. Lectures on Conversation / H. Sacks – Oxford : Blackwell, 1992 (a). – Vol. 1. – 818 p.
356. Sacks H. Lectures on Conversation / H. Sacks – Oxford: Blackwell, 1992 (b). – Vol. 2. – 580 p.
357. Sadock J. M. Speech Act Idioms / J. M. Sadock. – Chicago : Chicago Linguistic Society, 1972. – P. 329-339.
358. Scannell P. Love and Communication: A Review Essay / Paddy Scannell // Westminster Papers in Communication and Culture. – (University of Westminster, London), 2004. – Vol. 1(1). – P. 93-102.
359. Schegloff E. Two ways in Which Numbers are Significant for Talk-in-interaction / E. Schegloff // Situated order. – [Haves P.T., Psathas G. (Eds.)]. – Washington, D.C. : University Press of America, 1995. – P. 31-42.
360. Schegloff E. Repair after Next Turn: The last structurally provided defense of intersubjectivity in conversation / E. Schegloff // American Journal of Sociology. – 1992. – Vol. 97. – #5. – P. 1295-1345.
361. Schegloff E. Opening up Closings / E. Schegloff, H. Sacks // Semiotica. – Amsterdam etc., 1973. – Vol. 8. – №.7/4. – P. 289-327.
362. Schiffrin D. Discourse Markers. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 364 p.
363. Schiffrin D. Approaches to Discourse / D. Schiffrin. – Oxford : Blackwell Publishers, 1994. – 470 p.
364. Searle J.R. Conversation / J.R. Searle et al. // Searle on conversation. – Amsterdam, Phil. : Benjamins, 1992. – P 7-29.

365. Searle J.R. Speech Acts, Mind and Social Reality / J.R. Searle // Speech Acts, Mind and Social Reality. Discussion with John R. Searle. – [Meggle G., Grewendorf G. (ed.)]. – Dordrecht, etc. : Kluwer, 2002. – P. 3-16.
366. Stenstroem A. An Introduction to Spoken Interaction / A. Stenstroem. – London : Longman Publishing Group, 1994. – 238 p.
367. Stubbs M. Discourse Analysis: The sociolinguistic analysis of natural Language / M. Stubbs. – Oxford : Blackwell, 1983. – 272 p.
368. Tannen D. Conversational Style: Analyzing Talk among Friends / D. Tannen. – Norwood : Ablex Publishing, 1984. – 188 p.
369. Tannen D. Gender and Discourse / D. Tannen. – New York, Oxford : OUP, 1994. – 203 p.
370. Thomas J. Meaning in Interaction: an Introduction to Pragmatics / J. Thomas. – New York : Longman, 1995. – 225 p.
371. Tsui A. English Conversation / A. Tsui. – Oxford : OUP, 1995. – 298 p.
372. Watts R. J. Politeness / Richard J. Watts. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2003. – 304 p.
373. Wierzbicka A. Cross-cultural Pragmatics: the Semantics of Human Interaction / A. Wierzbicka. – B., N.Y. : de Gruyter, 1991. – 502 p.
374. Wodak R. Language, Power and Ideology: Studies in Political Discourse/ Ed. by R. Wodak. – Amsterdam : Philadelphia: Benjamins, 1989. – 288 p.
375. Wodak R. Disorders of Discourse / R. Wodak. – London, New York : Longman, 1996. – 315 p.
376. Wodak R. Politics and Language: Overview / R. Wodak, R. de Cillia // Concise Encyclopedia of Pragmatics. – Second edition. – Oxford : Elsevier, 2009. – P. 723–735.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

377. АРС = Англо-русский словарь / [укл. В. К. Мюллер]. – 22е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1989. – 765 с.
378. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http:// infolio.asf.ru/ Sprav/BroKgaus/1/1709/htm](http://infolio.asf.ru/Sprav/BroKgaus/1/1709/htm)
379. ВТССУМ = Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
380. ВАУС = Великий англо-український словник / [укл. М. Зубков]. – Харків: ФОЛІО, 2007. – 789 с.
381. Грицанов А. А. Новітній філософський словник [Электронный ресурс] / А. А. Грицанов. – Режим доступа : [http://kniga.scienceontheweb. net/kategoriya-grech-kategoria-vyiskazyivanie-34107.html](http://kniga.scienceontheweb.net/kategoriya-grech-kategoria-vyiskazyivanie-34107.html)
382. ЛРС = Латинско-русский словарь / [укл. И. Х. Дворецкий]. – М. : Русский язык, 1976. – 1096 с.
383. ЛЭС = Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 688 с.
384. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова – [Електронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ozhegov-term-7068.htm>
385. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
386. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник для фахівців з теоретичн. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки / І. Б. Штерн – К. : «АртЕк», 1998. – 336 с.
387. CCE = Cassel's Concise English Dictionary Etymological and Pronouncing. – Cassel and Company, LTD, London, 1925. – 511 p.

388. CCELD = Collins Cobuild English Language Dictionary. – Glasgow : Harper Collins Publishers, 2001. – 1824 p.
389. CED = Collins English Dictionary. – Glasgow : Harper Collins Publishers, 1999. – 1785 p.
390. CEDEL = A Concise Etymological Dictionary of the English Language / [Ed. by the Rev. Walter W Skeat]. – Oxford : Clarendon Press, 1956. – 664 p.
391. CIDE = Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge University Press, 1997. – 1771 p.
392. CODEE = The Concise Oxford Dictionary of English Etymology / [Ed. by T.F. Hoad]. – Oxford University Press, 1996. – 552 p.
393. DSUE = A Dictionary of Slang and Unconventional English. – London : Routledge & Kegan Paul LTD, 1974. – V. I. – 974 p.
394. MW = Merriam Webster's Collegiate Dictionary – [tenth edition]. – Springfield, Mass., 1993. – 1559 p.
395. NPED = The New Penguin English Dictionary. – London : Penguin Books, 2001. – 1642 p.
396. OEED = The Oxford Encyclopedic English Dictionary / [Ed. by Joyce M. Hawkins and R. Allen]. – Oxford : Clarendon Press, 1991. – 1740 p.
397. ORD = The Oxford Reference Dictionary / [Ed. by Joyce M. Havkins]. – Oxford : Clarendon Press, 1986. – 972 p.
398. OSED = Origins. A Short Etymological Dictionary of Modern English / [by Eric Partridge]. – Great Britain by Lowe and Brydone Printers LTD, Thetford, Norfolk, 1958. – 970 p.
399. SOED = The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles / [Prep. by William Little]. – [Revised and Edited by C.T. Onions]. – Oxford : Clarendon Press, 1956. – 2513 p.
400. UDEL = The Universal Dictionary of the English language / [Ed. by H.C. Wyld]. – London : RKP, s.a. – 1447 p.
401. WNWD = Webster's New World Dictionary of American English / [Ed. in Chief Victoria Neufeldt]. – USA : Macmillan, 1993. – 1570 p.

402. WNWT = Webster's New World Thesaurus / [Prep. by Charlton Laird]. – The New American Library, 1975. – 1625 p.
403. WW = Word for Word Dictionary of Synonyms / [John O.E. Cleark]. – London : Clark Robinson LTD, 1988. – 668 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bagshawe L. When She Was Bad / Louise Bagshawe. – London : Orion Books LTD, 2002. – 407 p.
2. Bradley J. Flags of Our Fathers / J. Bradley, R. Powers. – New York : Delacorte Press, 2003. – 203 p.
3. Brennert A. Moloka'i / A. Brennert. – New York : St. Martin's Press, 2013. – 389 p.
4. Brown D. Digital Fortress / D. Brown. – Berkshire, Cox & Wyman LTD, 1998. – 510 p.
5. Collins J. Sinners / J. Collins. – London : Pan Books, 1984. – 285 p.
6. Griffin W.E.B. Battleground / W.E.B. Griffin. – New York : G.P. Putnam's Sons, 1991. – 414 p.
7. Grisham J. The Pelican Brief / J. Grisham. – New York : Island Books, 1993. – 436 p.
8. Hersey J. A Bell for Adano / J. Hersey. – New York : Liberty and Omnibook Magazines, 1990. – 248 p.
9. Higgins J. The White House Connection / J. Higgins. – New York : Penguin Putnam Inc., 1999. – 323 p.
10. Rice Condoleezza. No Higher Honour. A Memoir of My Years in Washington / C. Rice. – New York : Random House Inc., 2011. – 721 p.
11. Sheldon S. Rage of Angels / Sidney Sheldon. – London : Pan Books Ltd, 1980. – 384 p.
12. Glory, by Freddy Fields and Edward Zwick [Electronic resource]. – Tristar Pictures, 1989. – DVD диск, цв. – назва з титул. екрану. – 185 хв.

13. The Manchurian Candidate, by George Axelrod and Frankenheimer [Electronic resource]. – M. C. Production, 2004. – DVD диск, ч.-б. – назва з титул. екрану. – 127 хв.
14. The Candidate, by Walter Coblenz [Electronic resource]. – Warner Bros. Package Artwork, 1997. – DVD диск, цв. – назва з титул. екрану. – 110 хв.
15. Air Force One, by Arnyman Bernstein, Wolfgang Petersen, Gail Katz and Jon Shestack [Electronic resource]. – Columbia Pictures and Beacon Pictures, 2005. – DVD диск, цв. – назва з титул. екрану. – 125 хв.
16. "Devil Wears Prado" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www. 360 doc.com/. .../91891_2299374.shtml](http://www.360doc.com/.../91891_2299374.shtml)
17. "Father of the Bride" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www. script-o-rama.com/...scripts/.../father-of-t...](http://www.script-o-rama.com/...scripts/.../father-of-t...)
18. "Kramer against Kramer" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.imsdb.com/scripts/Kramer-vs-Kramer.html
19. "Milk" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www. awesomefilm.com/script/milk.txt](http://www.awesomefilm.com/script/milk.txt)
20. "Pretty Woman" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [blundlian/ scripts/Pretty woman.htm](http://blundlian/scripts/Pretty%20woman.htm).
21. "Titanic" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.awesomefilm.com>
22. "The Iron Lady" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// lingualeo.com/ru/jungle/80606#](http://lingualeo.com/ru/jungle/80606#)
23. "The Queen" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www. imsdb.com/scripts/Queen,-The.html](http://www.imsdb.com/scripts/Queen,-The.html)
24. "True Lies" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www. imsdb.com/scripts/True-Lies.html](http://www.imsdb.com/scripts/True-Lies.html)
25. "Working Girl" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www. awesomefilm.com/script/workinggirl.txt](http://www.awesomefilm.com/script/workinggirl.txt)

ДОДАТКИ

Таблиця 1

Функції контакту в АІД та АНД		
контактовстановлюючі	контактопідтримуючі	контакторозмикаючі
<u>Інформативні</u> у ДД: -функція спонукання до дії, -самопредставлення, -повідомлення та оповіщення, -запиту інформації щодо виконання завдання або послуги, -залучення до співпраці, -запропонування допомоги; у ПД: -функція залучення до співпраці, -самопредставлення, -запиту інформації, -поздоровлення, -повідомлення, -запропонування допомоги; - звернення; у ВД: -функція наказу, -самопредставлення, -повідомлення, -запропонування допомоги; у НД: -функція представлення, -запропонування допомоги, -залучення до спільної	-функція верифікації знань, -надання пояснення, - згоди та обіцянки, - вимоги пояснення, - переконування, -агітації та розхвалювання товару, - нятяку на винагороду; -функція повідомлення, -надання пояснення, - розуміння, -переконування; -функція повідомлення, -пояснення, -уточнення інформації, -підтвердження розуміння, -перевірки зв'язку; -функція перепитування та уточнення знань, -заперечення, -залучення до спільної дії,	- функція обіцянки та запевняння, -спонукання до дії, -ратифікації згоди та розуміння; -підведення підсумків обговорення. -функція обіцянки та запевняння, - спонукання до дії та наказу, - ратифікації згоди та підкорення; -підведення підсумків обговорення. -функція виконання наказу, -наказу, -розуміння. -функція залучення до спільної дії та солідаризації, -ратифікації

дії, -повідомлення, -з'ясування стану справ; <u>Фатичні</u> у ДД: -привітання, -привертання уваги, -заволодіння увагою; у ПД: -привітання, -привертання уваги; -компліменту; у ВД: -привітання, -привертання уваги, -поздоровлення, -позитивної оцінки; у НД: -привітання, -емоційно-забарвленої реакції на зустріч, -привертання уваги, -компліменту;	-з'ясування стану справ; -заспокоювання; -висловлення зацікавленості; -перевірки зв'язку; -згоди, -висловлення поваги, -зацікавленості, -розрядження атмосфери, -схвалювання, -перевірки зв'язку; -схвалення, -поздоровлення; -підтримки та згоди, -висловлення зацікавленості та здивування, -заспокоювання;	розуміння, -інформування щодо подальших дій. -прощання; -подяки; -сподівання на нову зустріч; -висловлення задоволення; -останньої крапки. -прощання, -подяки, -сподівання на нову зустріч, -солідаризації, -висловлення задоволення зустріччю. -прощання, -подяки, -сподівання на нову зустріч, -поздоровлення, -побажання доброї вдачі. -прощання, -подяки, -інформування про розставання, -побажання, -призначення нової зустрічі, -підкорення та згоди.
---	--	--

Табл. 1. Двошаровість ККК (інформативна й фатична складові) в АІД і АНД.

Таблиця 2

Функції дисонансного контакту			
у ДД	у ПД	у ВД	у НД
-функція порушення мовленнєвих норм, - грубого переривання, -погрози, -негативної оцінки, -звинувачення.	-функція порушення мовленнєвих норм, - погрози, -негативної оцінки, -звинувачення, -емоційної розрядки, -тиску, -викриття.	- функція порушення мовленнєвих норм, - емоційної розрядки, - негативної оцінки.	- функція порушення мовленнєвих норм, - емоційної розрядки та висловлення обурення, -негативної оцінки, -викриття, -звинувачення та осуду, -заборони, -грубого переривання співбесідника.

Табл. 2. Функції дисонансного контакту в АІД та АНД.

Таблиця 3

Засоби контакту у АДД		
контактовстановлюючі	контактопідтримуючі	контакторозмикаючі
- хронотопічно-актуалізовані/неактуалізовані стереотипні етикетні одиниці привітання: <i>Hello, Good morning/afternoon; Morning;</i> - звертання, - експресивні висловлення типу <i>Sorry, sir; Sorry to bother you; I'm</i>	- вигуки <i>Oh; Yep?; Well; Hm; Um; Sure; Oh, yes,</i> - нейтральні фрази отримання повідомлення <i>Yes; Right; Okay; Fine,</i> - квазі-питання, що не передбачають відповіді <i>Do you remember? Are you serious? Do you</i>	- хронотопічно-актуалізовані/неактуалізовані стереотипні етикетні одиниці прощання: <i>Good evening/ bye; You're welcome; My pleasure; So nice to see you; Good-bye; By tomorrow,</i>

<i>terribly sorry; Excuse me; (Scuse me); Thank God, you're here! You're early</i> - ситуативні стереотипні висловлення на зразок <i>Please, take a seat; Come in; Let's not waste time here; You be seated</i> - самопредставлення: <i>I'm Jennifer Parker; I have an appointment with...; You must be Vivian; Miranda Priestley's office;</i> - стандартні формули-фразеології <i>Can I help you? May I see Mr. Wilson? Can I talk to you a minute, Adam? Yes, Sir? How may I serve you? What can I do for you? Is anything wrong? Aren't you late? Do you have a minute? May we have your opinion on something?.</i>	<i>follow me? Keep talking, will you? Okay? What're we talking about here?</i> - емотивно-оціночні фрази <i>Good; You're right, It's correct; Absolutely; Interesting,</i> - вербальні стимули контактопідтримання <i>Well; So; Okay,</i> - експресивні висловлення <i>It's (un)acceptable; I won't let you down; Never agreed more; You say;</i> - питальні речення <i>Do you agree?</i> - імперативні висловлення <i>Come on; Keep talking.</i>	- експресивні висловлення: <i>Thank you; Thank you for your time; Because it's you; It's none of your business/Trade secret,</i> - висловлення у функції ратифікації згоди та розуміння, останньої крапки у розмові: <i>No problem; That's everything; That's all for now; Yes, I understand; All right; It's a deal,</i> - імперативні висловлення: <i>Call me any time; Make it sooner; Hurry; Do it; Stay on top of it; Stay by the telephone; Move; Go; Let me think about it,</i> - висловлення у контакторозмикаючій функції обіцянки: <i>We'll see; I'll see you tomorrow then; I'll stay in touch; I'll be...right outside if you need anything.</i>
--	--	---

Таблиця 3. Засоби контактостворення, контактопідтримання та контакторозмикавання в АДД

Таблиця 4

Засоби контакту в АПД		
контактовстановлюючі	контактопідтримуючі	контакторозмикаючі
- хронотопічно-актуалізовані/неактуалізовані стереотипні етикетні формули привітання; - загальні та спеціальні соціально-диференційовані звертання: <i>Mr. President; Your Majesty; Ladies and Gentlemen; Senator Cohan; Madam; Prime Minister</i>; - експресивні висловлення: <i>Sorry to bother you/ to disturb; You look perfect/ amazing, I'll tell you a thing</i>; - імперативні висловлення: <i>Allow me to introduce myself; Get in and let's get on with it; Come in; That door stays open; Sit down; Give me five; Let's hear the worst; Take this down</i>; - стереотипні питання: <i>Can I help you?; Are you still there, Blake? Is that you, Ferguson? Could you come with me for a minute</i>,	- вигуки <i>Sure; Oh, yes, Oh no; Oh...right! Yeah! Uh-huh</i>, - фрази отримання повідомлення <i>I can imagine; Of course; Yes; No; That's right; I hope so</i>, - квазі-питання <i>Is that right?</i>, - емотивно-оціночні фрази <i>How lovely; You're right, It's correct; Advice which I look forward to receiving; You obviously know my job better than I do</i>, - лексичні індикатори консенсусу <i>Right; Certainly; Not at all; Oh, yes</i>; - питальні речення, стимулюючі контактопідтримання <i>Was it that? Is that all? Is there anything else we can do? Who is this? What is this? What are you doing? What are you trying to do? How are you getting on with your computer investigation? What's happening? Anything productive? What's it about? How is she? How are things in the</i>	- хронотопічно-актуалізовані/неактуалізовані стереотипні етикетні формули прощання: <i>Good morning / evening/ bye; You're welcome; My pleasure; I'm delighted to see you</i>; - обіцянки у формі речення у <i>Future Indefinite Tense</i>: <i>I'll give it my consideration; I'll get right on to it; I'll welcome your input; I'll leave you now; I'll do you a favour sometime; I'll call you back/ later; We'll speak later; I will be there as soon as I can; Be back at one; I'll be back in an hour, and we'll do this again</i>, - питання та риторичні питання: <i>Is that all? Understand? Don't you have anywhere to go?!</i> - стверджувальні речення: <i>I got to go to work/ to see the President; I'm due at the House; Got a pile of work to do; I really must get on; We need to leave; We are</i>

<i>please?Are you busy? Can we get in here?</i> - стверджувальні стереотипні висловлення у функції контактовстановлен ня: <i>I want to/ must talk to you; I didn't expect you; It's me again; Blake Johnson for the President; We haven't met face-to- face, but my name is Ferguson; I'm Bill McCay, running for U.S. Senate; I've found something, sir; I need a favour.</i>	<i>office?</i>	<i>going to have to leave; You have my word, Prime Minister; I'm a busy man; Confirmed; Right; Certainly; I may have struck gold; -імперативні висловлювання: Let's be on our way, gentlemen; Keep me posted; Stay in touch; Take that for granted; Leave it to/with me/ Drop it Just try, okey? -експресивні висловлення: Thank you; Victory! It's a wonderful speech! You are doing great job! Hang tough, I'm on my way.</i>
--	-----------------------	--

Таблиця 4. Засоби контактовстановлення, контактопідтримання та контакторозмикання в АПД

Таблиця 5

Засоби контакту в АВД		
контактовстановлюючі	контактопідтримуючі	контакторозмикаючі
-хронотопічно-актуалізовані/неактуалізовані етикетні одиниці привітання: <i>Hello, Good morning/ afternoon;</i> -групові військові стереотипні формули привітання <i>Sir!</i>, звертань: <i>Soldiers! Sergeant Moore; You Moore? Sir, formed and ready, Sir; Halo one, acknowledged;</i> -самопрезентації: <i>I'm the damage control officer, Private Moore, J.M., Do you know who I am? U.S. Pilots, this is Air Force One;</i> -експресивні висловлення: <i>I beg your pardon, General; Excuse me; My God, bless us all!</i>, -імперативні висловлення: <i>Listen up, people...; Come! Close the door; Take your seats; Halt! Order arms; Attention! Fight! Eyes right/ left! Take the wheel; Front and center.</i>	- групові військові стереотипні формули <i>Sir! Yes, Sir; Aye, aye, Sir; No, Sir,</i> - експресивні висловлення <i>Thank you, Sir,</i> - питальні конструкції <i>Will that be all, Sir? Sir, Can anything else be done;</i> - імперативні висловлення <i>I want to talk to you; Now you may ask any questions you may have.</i>	-хронотопічно-актуалізовані/неактуалізовані стереотипні етикетні формули прощання: <i>Good evening/ bye,</i> -групові військові стереотипні формули <i>Sir! Yes, Sir; Aye, aye, Sir; On your order, sir; Over; Roger,</i> -експресивні висловлення: <i>No questions, Sir; Good luck! Good hunting! Thank you; Congratulations on your decoration; Good luck in your new assignment; With you permission, Sir,</i> -розповідні речення у Future Indefinite Tense <i>I'll handle it; I will do this,</i> -імперативні висловлення: <i>Keep your seat; Reform your ranks; At ease, soldier; Stand at ease; You are dismissed;Dismissed; Keep me informed.</i>

Таблиця 5. Засоби контактовстановлення, контактопідтримання та контакторозмикання в АВД.

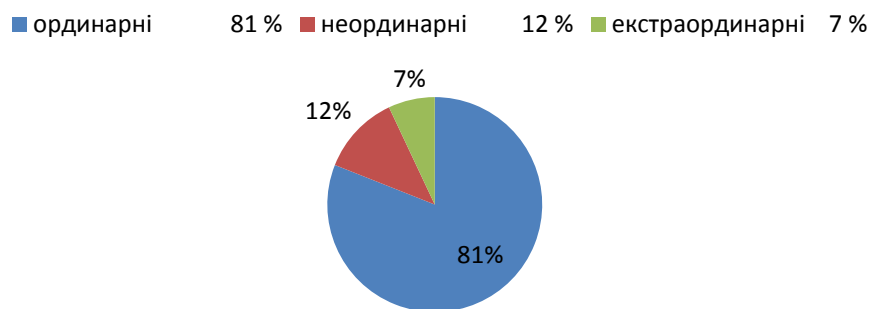
Таблиця 6

Засоби контакту в АНД		
контактовстановлюючі	контактопідтримуючі	контакторозмикаючі
-хронотопічно-актуалізовані/неактуалізовані стереотипні етикетні формули привітання: <i>Hello, Good morning/afternoon; Morning; Hi,</i> -загальні та зменшувально-пестливі звернення: <i>Dear! Honey! Pumpkin! Henry?Fish,</i> -експресивні висловлення: <i>Lovely weather we are having, isn't it? I was betting you wouldn't show up; An impromptu visit; Why/Dear God/ Jesus/ Good Lord, it is you! I'll be damned, look who is here!,</i> -імеративні висловлення: <i>Answer one question; Tell it, brother; For God's sake, look at the time!; You listen to me, Don't do it! Help!,</i> -питальні речення у функції контактовстановлення: <i>What are you thinking about? What's new in the world? Having fun? What are you grinning at? I wonder, if you could oblige me with a light? Where in the hell</i>	-вигуки <i>Ah! Well; Hm; Um; Yeah, Dad; Okay, Dad, Okey, Mom, Oh; So; Yeah; Well; uh; Oh yeah; Oh well; Oh, good,</i> -нейтральні фрази у контактопідтримуючій функції отримання повідомлення <i>Sure, friend; Of course; I know; Yes; No; That's right; I hope so,</i> -квазі-питання, що не передбачають відповіді <i>Really?; Is it?; Indeed ,</i> -емоційно-оціночні фрази <i>How lovely; You're right, fine; Great!, Charming, That's amazing,</i> -вербальні стимули контактопідтримання <i>Right; Certainly; Not at all; Oh, yes; okay fine, We wouldn't say that; I meant it; That's okay,</i> -питальні конструкції у функції підтримання контакту та запиту інформації <i>Was it that? Is that all? What are you doing?; What are you trying to do?; What's happening?;</i>	хронотопічно-актуалізовані/неактуалізовані стереотипні етикетні формули прощання <i>Goodnight / Night, Adieu! Good-bye / Bye;</i> -експресивні висловлення: <i>Thanks for telling me/ for everything; Thanks, pal; That will be lovely; All the best; Sure; Okey; Perfect; I'd love that; I'd be glad to,</i> -імперативні висловлення: <i>Hold that thought; Have fun; I'll handle it; Sleep fast; Have sweet dreams; Don't miss me too much; Come back; Leave me alone/ Stop it/ Don't play games with me/ We'll talk about it later / Heaven forbid, Dianne; Give me some peace; Take care /Look after yourself /Don't work too hard; Say hi (hello) to Helen / Remember me to Paul / (Give my) regards to your parents / congratulations to Ann / (Give my) love to</i>

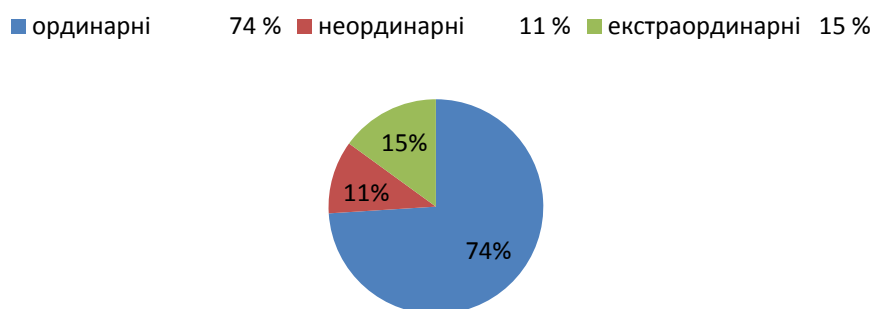
have you been? Remember me? Are you sitting down? You ever think of knocking? Do you feel like talking? Mind if I join you for a moment? - стверджувальні речення у функції контактостворення: <i>This is a heaven-sent opportunity; I just call to congratulate you; There is something I've been meaning to tell you; I've been looking for you; My husband has often spoken of you.</i> -фразеологізовані одиниці: <i>Where the hell you spring from? Damn my eyes, it's you! What brings a feather merchant like you out with the real man?! You, as I live and breathe; Look, what the tide threw up on the beach!</i> -конвенціалізовані еліптичні експресивні висловлення: <i>Helluva/Filthy night</i>	Where is Mom? What's it about? How is she? How was school today? -речення у Future Indefinite Tense у контактопідтримуючій функції <i>Tell you what; I'll get you a cup of tea.</i> - метакомунікативні елементи, поліфункціональні за своєю природою, фрази типу: <i>Oh, yeah? Is that right? Right? Really? Is it? You know? Okay? Yeah? You're sure?,</i> що не тільки здійснюють міну комунікативних ролей, а ще й підтримують реноме співбесідника, контролюють канал зв'язку, за який поступає інформація.	Kitty /Best wishes to Sam; Get out of my face, -речення у Future Indefinite Tense у Контактоторозмикаючій функції обіцянки: <i>I'll watch it; I'll be up; I'll miss you;</i> -стверджувальні речення у функції згоди та підкорення <i>Anytime; Settled then; Not ever; That's all, Whatever you say; As you have said,</i> -особливі жартівливі форми прощання, як у дитячих віршиках: <i>Oky-doky – archishoky; Sleep tight. Don't let the bedbugs bite... See you in the morning light; See you later, alligator / In a while, crocodile.</i>
---	---	---

Таблиця 6. Засоби контактостворення, контактопідтримання та контактоторозмикання в АНД.

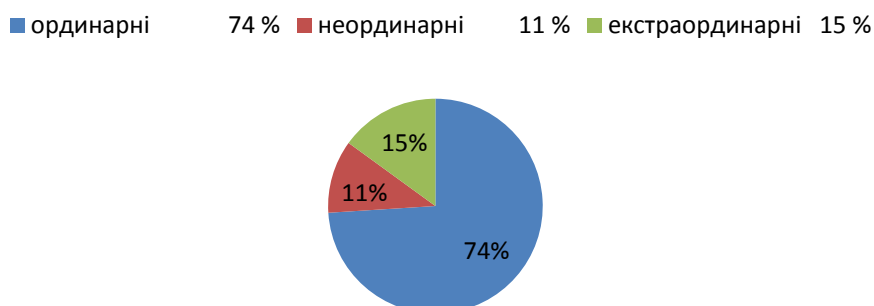
Типи ситуацій у ДД

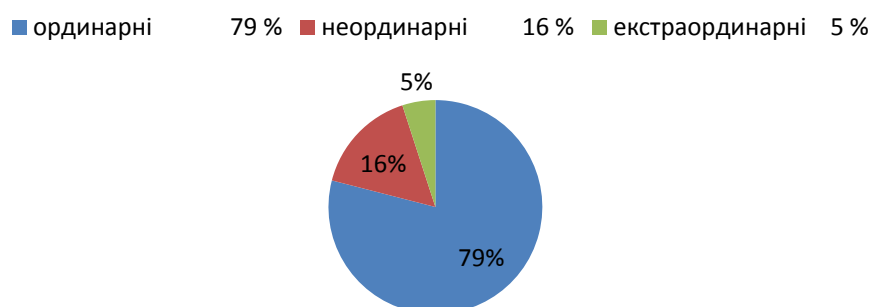
Типи ситуацій у ПД

Типи ситуацій у ВД

Типи ситуацій у НД

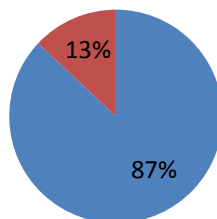
Діаграма. 1. Типи ситуацій у дискурсах

Діаграма 2. Співвідношення інформативної та фатичної складових у реалізації контакту в інституційному та неінституційному дискурсах

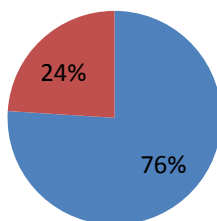
Типи контакту у ДД

■ унісонні ■ дисонансні ■

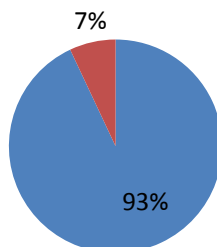
Типи контакту у ПД

■ унісонні ■ дисонансні ■

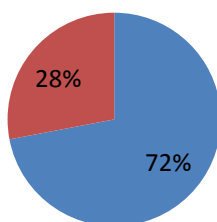
Типи контакту у ВД

■ унісонні ■ дисонансні ■

Типи контакту у НД

■ унісонні ■ дисонансні ■

Діаграма 3. Унісонний та дисонансний контакт у сучасному англomовному дискурсі